

UNIVERSAL
LIBRARY

OU_204485

UNIVERSAL
LIBRARY

శ్రీ

సంపూర్ణరామాయణము.

(అతింకముల నాటకము.

కాంతామతి, శ్రీకృష్ణరాయబారము, గోపనార
మొదలగు నాటకములు రచించిన
బద్దిరెడ్డి కోటిశర్మరావుగారిచే
రచింపఁబడినది.

ప్రకటనకర్త.
కురుకూరి సుబ్బారావు.
నరసైతీ బుక్స్ డిపో.
బెజవాడ, కృష్ణాజిల్లా.

కాకినాడ:

కె. సుబ్బారాయసోదరులచే
స్కేప్ లండ్ కో., లో ముద్రింపఁబడియె.

1928.

కాపీరైటురిజిష్టరు]

[వెల 1-4-0.

ఆంధ్ర నాటకములు.

శారదావిజయం	0	12
చంద్రకాంత	0	12
మహానంద	0	12
పాదుకాపట్టాభిషేకం	1	0
రామ రాజోద్వాహము	1	0
రామ నారాయణ కవులచే రచియింపఁ బడినవి.		
పాండవ జననము	0	10
పాండవ ప్రవాసము	0	12
పాండవోద్ద్యోగము	0	12
పాండవ విజయము	0	12
పాండవాశ్వమేధము	0	12
సంపూర్ణ భారతము	1	4
సంపూర్ణోత్తర రామాయణం	1	4
ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణం	1	0
సంపూర్ణ శ్రీకృష్ణచరిత్ర	1	0
అపాల్యాశాప విమోచనం	0	12
రామదాసు (భక్తిరసం) చక్కని		
సాంగులు కలవు	1	0
సత్యహరిశ్చంద్ర	0	12
పురూరవ	0	12
కుశలవ	0	12
శ్రీరామవిజయం కో॥ వేం॥	0	10
లలితా విజయము పో॥ వేం॥	1	0
బద్దిరెడ్డి కోటిశ్వరరావుగారిచే రచియింపఁ బడినవి.		
సంపూర్ణ రామాయణం	1	4
కాంతామతి	0	12
రోషనార జహ్వరిబాయి	0	12
హనుమద్రామ సంగ్రామం	0	12

వలయువారు :—

ఆంధ్ర నాటకములు.

మహానంద	1	0
జయంత జయపాలము	0	12
వైరాగ్యచింతామణి	1	0
శనకవరపు రాఘవశాస్త్రి గారిచే రచియింపఁ బడినవి.		
సంపూర్ణ భాగవతము	0	12
కబీర్ దాసీయము	0	12
ఫాలాఫ్ విజయనగర్	0	12
కృష్ణ దేవరాయవిజయం	0	12
జమ్మలమడ్కల లక్ష్మీ సరసింహం గారిచే రచియింపఁబడినవి.		
శ్రీరామ పట్టాభిషేకం	1	0
విజయ భాస్కరము	1	0
సత్యాబాయి	0	12
సురాజుద్దాల లేక అసామాన్య	0	8
ప్రభాకర (వేశ్య)	0	8
ముత్తనేని వేంకటచెన్నకేశవులుగారిచే రచియింపఁబడినవి.		
తులసీదేవి అన్నసతీతులసి	1	0
చండిక (భయానకము)	1	0
నాటక సరస్వతి కవిగారివి.		
వరవిక్రయం	1	0
రాధాకృష్ణ	1	0
మధుసేవ	1	0
చిత్రసలీయము	1	0
లవకుశ	1	0
దోణంరాజు సీతారామారావు గారిచే రచియింపఁబడినవి.		
శ్రీరామ జననము	0	8
శ్రీరామప్రవాసము	0	8

కురుకూరి సుబ్బారావు,

సరస్వతీ బుక్ డిపో, బెజవాడ.

శ్రీ

సంపూర్ణరామాయణము.

(ఆటంకముల నాటకము.)

కాంతామతి, శ్రీకృష్ణరాయబారము, రోషనార మొదలగు నాటకములు రచించిన

బద్దిరెడ్డి కోటిశర్వరరావుగారిచే

రచించిన బడితది.

ప్రకటనకర్త,

కురుకూరి సుబ్బారావు.

సర్వస్వతీర్థముగూడిపో,

శివవాడ, కృష్ణాల్లా.

ప్రథమముద్రణము 2000

కానినాడ.

కె. సుబ్బారాయ సోదరులచే స్కేప్ అండు కో., లో

ముద్రింపబడియె.

1928.

కాపీరైటు రిజిస్టరు]

[వెల 1—4—0.

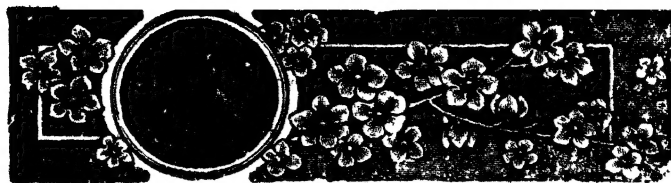
ఈ హాసకమునందు వచ్చు పాత్రలు :-

పురుషులు.

శ్రీ మహావిష్ణువు
బ్రహ్మాండదులు
దశరథుడు
వశిష్ఠుడు
విశ్వమిత్రుడు
శ్రీరాముడు
లక్ష్మణుడు
భరతుడు
శత్రుఘ్నుడు
పరశురాముడు
సనకమహారాజు
సుమంతుడు
గుహుడు
హనుమంతుడు
సుగ్రీవుడు
వాలి
అంగిదుడు
సుషేనుడు
దశరథువు
రావణుడు
ఇంద్రుడు
విభీషణుడు
మారీచుడు
అగ్ని
కొండలు రాక్షసులు

స్త్రీలు.

భూదేవి
నీల
మంజూదరి
తిరిజట
హవిర్లత
రక్తాక్షి
తామర
తార-సుగ్రీవుని భార్య

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

సంపూర్ణరావణాయనమః

ప్రథమాంకము

ప్రథమశ్లోకము—క్షీరసాగరము.

[సముద్రమునకు దూరముగ బ్రహ్మాదిదేవతలు ప్రవేశము.]

అందరు—

(అనుబంధము.)

(ప్రార్థనా సంకరము, లక్ష్మీ ద్విషీయైర్దైవ విష్ణువు కేషతల్పైర్దైవ
సముద్రమునకు బ్రత్యక్షమగును.)

అందరు— హే లక్ష్మీ నారాయణా! మాంపాహి. మాంపాహి.

విష్ణు—బ్రహ్మాదిదేవతలారా! మీరు నచ్చిన కారణమేమి?

ఇంద్రుడు— హే రమారమణా! ఆర్తత్రాణపరాయణా! నారాయణా!

సీ॥ దిక్కులేలినమేము ॥ దిక్కులేకున్నాము

పక్షిరాజ్యాహనా ॥ పాహిపాహి

యముడు— యమలోకపరిపాల ॥ నము దూరమయ్యెను

కరిరాజపాపణా ॥ శరణుశరణు

ఋషులు— మునిలోకమున నగ్ని ॥ కణములు జెలరేగ

భక్త చింతామణీ ॥ పాహిపాహి

భూదేవి— భూ భారముగనేను ॥ మోయఁగాజాలను

నాథ! శ్రీలక్ష్మీప ॥ నాథ! శరణు

బ్రహ్మ—గీ॥ సర్వమయ! సర్వలోకేశ! ॥ సర్వసాక్షి

నీలవర్ణ! నిరంజనా! ॥ నిర్వికార

యాపదోద్ధార! మామౌఱి! లాలకించి

యభయ మొనగుము దైత్యుల ! నడంపడందీగి!

జనకా ! ధరావలయమునఁ బులస్త్యకుమారుడగు రావణుని డస్మదీయ
వర ప్రభావగర్వంబున జగత్త్రియము జయించి పాపభీతిలేక సంచరింపుచు
న్నాడు. వాని మూలమున లోకాలోకములు బెగ్గడిలుచున్నవి. భూదేవి
భూభారమును సహింపలేక, దేవతలు తలయెత్తి తిరుగలేక, ఋషులు తప
స్సమాధులయందు నిలువలేక, నిదే నిన్నర్థింపుచున్నారు. జారవోర దురా
చారములు వానిసామ్యు. అతండు మనఃనిలనఁ జచ్చునట్లు పిరిచితిని.
నీవాలోకకంటకుని గీటడంగింపవన్న నింకి గత్యంతరములేదు. తండ్రీ!
భూభార నివారణార్థము నీ వరకరించినఁగాని, భువనశ్రయమునగు శాం
తిలేదు.

విష్ణు—బ్రహ్మాదిదేవతలారా! తొల్లి కశ్యపమహర్షి, నన్ను దసక మారునిగ
జన్మించుమని ప్రార్థించెను. అతఁడే యిప్పు డయోధ్యానగరమున దశరథుల
డనుచీర రాజ్యమేలుచున్నాడు. నేనింక వానికిఁ బుత్రుండవై పుట్టెనను.
యోగమాయ నీశ యనుచీర నయోనిజయై జనకభూపాలునకుఁ బుత్రునిగా
గలదు. తనూలమున.

(అనుబంధము)

[అంశద్ధానముగనును.]

అందరు—ధన్వోస్థి. ధన్వోస్థి.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయ స్కంధము—అయోధ్యానగర కలలుపుకూటము.

[ఉచితాననముల ధశరథుఁడు, నశిష్ఠుడు కూర్చుండియుందురు]

దశ—గుహాత్తమా! పుత్రకామేష్టియాగమునలన, నాలుగువేదములో యన
నముపురుషుత్తులనుబడినతిని. మీ కృపావలోకనమునఁ బుత్రులు విద్యాబు
ద్ధులం దసమానులై యున్నారు. పెద్దవాడనగుటచే వారి వివాహముఁ
త్సనముఁగూడ గన్నులారఁజూచి యానందించుకాల మెప్పుడాయని యువ్వీ
బ్రూచుచుంటినిగాదా?

నశి—రాజా ! కొలదికాలములో నీయభీష్టమట్లే నెఱవేఱుఁగాక.

దశ—నశిష్ఠమునీందా! నీయనుగ్రహమున్న నాకేది కొరవ?

సేవకుడు—(ప్రవేశించి) మహారాజా ! విశ్వమిత్ర మునీందులవారు దయచేసి
యున్నారు. ఏమియాజ్ఞ ?

దశ—ఓరీ! సత్వరము దోడ్కొనిరమ్ము.

సేవ—చిత్తము (నిష్క్రమించును.)

విశ్వామిత్రుడు—(ప్రవేశము.)

దశ—(ఎదురేగి) మహర్షి తిలకా! వందనము. ఈయన్న తాపనములంకరింపును.

(అనుబంధము.)

విశ్వా—(కూర్చుండి) రాజేంద్రా! సభాంధవముగ నీకుఁ గుశలమేదా?

దశ—గాధినందనా! మీదయవలనఁ గుశలమే. నేనా! మీహోమపాధ్వరాదులు

నిర్విఘ్నముగ నెఱవేలుచున్నవిదా?

విశ్వా—దశరథేశ్వరా! ఏమని చెప్పవలయునో తెలియఁగొన్నది.

దశ—అట్లనుచుండేమి?

గీ॥ ఆర్య! భవదీయ హోమపాధ్వరాదు

లేలునసాగికున్నవి? యెవరువిఘ్న

కారకులో చెప్పఁజి వారి కంక్షలులుకు

భూరి శోభల దివ్యత! సోధనాభ్య!॥

మీగు విచారింపవలదు. మీయభిమత మీకేర్చెదను. కోరిన జల్లి నొసంగెదను. కారణమేమో యెఱింగింపును.

విశ్వా—రాజేంద్రా! గొప్ప యువనినమేమిలేదు. కాని, నేనొక యాగముఁ

జేయఁదలపెట్టితిని. కొందఱు రాక్షసు లా యజ్ఞమునకు విఘ్నమునరింప

వేచియున్నారు. కావున, యాగసంరక్షణార్థమై నీకుమారులగు రామలక్ష్మణులను

నానెంటఁ బంపించితివేని, యజ్ఞము నిర్విఘ్నముగఁ గొనసాగించు

కొని, వెండియు నీలిడ్డలను నీకప్పగించిపోయెదను.

దశ—(ఆశ్చర్యముతో) ఏమి! రామలక్ష్మణులనా?

విశ్వా—అవును.

దశ—మహాత్మా! మీరునన్నఁ బరిహసించుటలేదుగదా?

విశ్వా—రాజా! పరిహాసముగాదు. నీకుమారద్వయమును నానెంటఁ బంపవలసిన

దని చెప్పుచున్నాను.

దశ—మునికులతిలకా! మీనును లత్యాశ్చర్యము. మీకోరిక దురవగాహము.

ఏమింటిరేసి.

నీ॥ ఒకచెంపనెత్తులు ॥ నొకచెంపనాలును
 కొట్టఁగాఁ గారెడి ॥ కుఱువాంపు
 శృతిమించి కేరెడి ॥ శుకపికధ్వనలకే
 భీల్ల పోయెడి ॥ పిన్నవాంపు
 పూదోట సంచార ॥ ముస నున్నరందును
 నేదదీర్చుకొనెడి ॥ చిన్నవాంపు
 పటికంపఁగా ముక్క ॥ పచ్చలారని కంప
 గసిగిందులైన నా ॥ కన్నవాంపు
 గీ॥ భయదోలాగ్ని శస్త్రముల్ ॥ పట్టేశేడః
 కూర్చొద్దె త్యాన్వయంబును ॥ గూల్చు శేడః
 నాలురేడః మఖంబుఁగా ॥ పాడుశేడః
 దశరథుఁడు లేడః చక్కాన ॥ తపసిత్తేడః !!

ఆ దుష్టరాక్షసులెవరు ?

విశ్వా—దశరథా ! ఆ నిశాచరులు మారీచ సుబాహులు రావణుని పంపున మిన్న
 మన్నెఱుంగక వర్తింపుచున్నారు. ఆ దురాత్ములు శ్రీరామలక్ష్మణ శివీము
 శాగున్నలఁగాని దహింపఁబడరు. ఏమారులు పన్న వారి నెడి ప్రేమాలాపన
 మింకఁ గట్టిఁబెట్టి నామెటఁ బంపుము. శుభములు వడయఁగలరు.

దశ—(భయాశ్చర్యదుఃఖములతో) దేవా ! ఇదియెట్టికోరిక (అనుబంధమున)

గీ॥ నిలయకాలాగ్ని పేడుగు నా ॥ మోక్షఁబడిన
 వాగులుప్పొంగి ననుముంప ॥ వచ్చియున్న
 నోర్చెదను; రామునెడబాసి ॥ యున్న నిముస
 మొక్క యుగిమాట, నెడబాటు ॥ కోర్వొగలనే? ॥

లోక విద్రావణుడగు రావణుని పనుపున విహరించుచున్న రక్కసుల నుక్కడంప
 మానసమాత్మలకే గాదుగదా? బ్రహ్మాద్రాదుల కైన దరమా? భంష
 నమున కోదండపాణులై, దండ్రితారాతికండలఁ జెండాడ నాపసికూనలకుఁ
 దరమా? ఈపట్ల నన్ను తీమింపవలెను.

విశ్వా—అనత్యవాదీ ! అర్కవంశోద్భవుండవై రాజ రాజేంద్రుండవై, మావంశ
 ఋషీశ్వరుల కభయమిచ్చి వెనుకానుచుంటివా? (అనుబంధము)

గీ. సత్యసంధునివోలెనక ! సత్కరించి
అడిగినది యిచ్చువాడ నం ! చధయమొసంగి
యన్మత మాడంగఁడగునె? స్వ ! ల్పాంశమునకు
బుట్టబోడిక నీవంటి ! భూవిభుండు॥

భీ ! భీ ! సూర్యకులమునకుఁ గళంకముఁ దెచ్చిన నీముఖావలోకసము మానంకి
వారికి కళంకమునుమా ! నీకులగురుని ప్రబోధమిదియే కాబోలును ! ఓస
సిద్ధా ! పాపభూయిష్టా ! నీవు దుర్వృత్తిచే బొట్టబోసికొనువాడవు గనుక నే,
శిష్యునిగూడ నీయంతవానిగఁజేసి కులుకుచున్నావు, లేదేచి, నీవయిన మం
దలించి మదభీష్టులు నెఱవేర్చుకుందువా దోహి !

వసి—(స్వగతము) “ఉఱుముఱిమి మంగలముమీదఁబడి” స్తున్నది వీనికోసము.
నేనిపుడు వీనితో వాగ్వివాదమునకుఁ బూనుకొంటి నేని కార్యధంగమగును.
రామలక్ష్మణులను వీనివెంట బంపుట ముఖ్యోద్దేశ్యము. (ప్రకాశము)
రాజందా! ఆశ్చిత్యపు టన్మతదోషమేగాక, సుక్షుతియవంశమునకొక
మచ్చఁ గల్పించినవాడవగుదువు. కావున, రామలక్ష్మణులు బాలురని శకం
పక, వీనివెంటఁబంపుము. ఇతం డఖిలాస్త్రశస్త్రవేది. మహానుహిమాన్విత
క్షేత్రి విస్తారండు. వీనిమూలమునకు గుమారు లపారధనుఁడైనపారంగిత్తులై,
యశః కాములై, వీరవిషయ హర్షితులై శుభములు వశయఁగలరు. విచార
ముడిగి, నాయూజ్ఞుఁ బాలింపుము.

దశ—గురువర్యా! మీరు లోకజ్ఞులు, మీయూజ్ఞ శిరమున ధరించితిని. (నిశ్వా
మిఁపునితో) మునిచంద్రినూ? లేక లేకఁగలిగిన సుకుమారులగుటచేతను,
పసిబాలురగుటచేతను, పుత్రవాత్సల్యముచేతను, వెనుకాడిన నాయపరాధ
ము మన్నింపవలయును. నా పనయుల నిదే మీవెంటఁబంపించెదను. సేవకా!

నాయూజ్ఞగా రామలక్ష్మణులను తోడ్కొనిరమ్మ.

సేవ—చిత్తము. (లోనికిగి రామలక్ష్మణులతో బ్రవేశము.)

రామలక్ష్మణులు—జనకా! వందనము. గుహాత్తమా! సమస్కరింము.

దశ—వసి—కల్యాణమస్తు.

దశ—కుమారులారా! విశ్వామిత్ర మహర్షికి సమస్కరింపుండు.

రామలక్ష్మణులు—ముసీందా! వందనములు.

విశ్వా—కల్యాణమస్తు.

దశ—మునికులలో శ్లోమా !

గీ॥ బిడ్డలేలేక, సరువది ! వేలయేండ్ల

కవల హరిశ్చంద్రుని ! నాత్మజులను

పుత్ర వాత్సల్యముననేను ! బొగలకుంట

ద్వరిగి దోడ్కొనిరిమ్ము పు ! శ్రీమదాగ్రముల్

(వానికన్నగించును.)

విశ్వా—గాకేంద్రా! నీవుమాత్రముఁ గంటింపవలదు. ఈమారు లఖింక విజయశం

ఖారవంబులతోఁ జెండ్లికుమారునివలెనచ్చి, నిన్నానంది పారిధిలోలలా
జింపఁగలరు.

దశ—చి శ్లోము. బిడ్డలారా! మీరీమహర్షి న్న త్తమునితోఁ బోయి యూగసమాప్తి
జేసి వెంటనేరండు.

రామలక్ష్మణులు—చి శ్లోము. (వసిష్ఠునిక, దశరథునిక సమన్యించును.)

దశ—వసి—శుభమస్తు.

దశ—నాయనలారా! మిమ్ము గొంకదూరము సాగినదివిచ్చిన పోవుమురండు.
మహాత్ములారా! దయచేయుడు. (మునులవెంటనే దశరథుఁడు, బిడ్డలతో
నిష్క్రమించును.)

శ్రృతీయంత్రయము—అరణ్యము.

—విశ్వామిత్ర, రాము, లక్ష్మణులుప్రవేశము.—

రాము—దేవా! మనమిప్పుడు గంగానదిని దాటి వచ్చితిమి! దా! గమ్యస్థలమిం
కెంతదూరమున్నది ?

విశ్వా—రామా! ఈభీక రారణ్యమే గమ్యస్థలము.

లక్ష్మ—మహాత్మా! మదగజశరభ శాస్త్రాల గండభేరుండి ఖడ్గకంఠీరవగవయ వరాహ
మహిషమహోరగాది సంయుతంబగు నిమ్మహాటవి చూపదులగుండె లవి
యఁజేయును! దా?

రాము—ముసేంద్రా! దురవలోక్యమై, దుర్గమోగ్రిమై, దురవగాహమై, దుష్ట
వృగసంకులంబైన నీవనమిట్లుండుట కేమికారణము ?

విశ్వా—రామలక్ష్మణులారా! ఈప్రదేశము తొల్లి కరూశదేశమని పిలువబడుచుండెడిది. తాటకియను దుష్టరక్కసి, మారీచనుబాహులను పుత్రులగూడి, దేశమంతయు నాశనముజేసియున్న కితన, నాటినుండి నేటివఱకు కిట్లగన్యమునున్నది. దీని సమీపమందే యారక్కసి నివసించుచుండును. దాని నే మీరిప్పుడు నధింపవలసియున్నది.

లక్ష్మ—దేవా! ఏమంటివి?

గీ॥ డొంగ్రముగఁ గేలనప్రశంస ! ప్రముఖులబట్టి
యబలజలపునె? నుత్పత్తి ! యాస్వయుడు

రాము— స్త్రీలజంపుటవీరమే? ! సిగ్గుగాడె?
చారకముగదా? దుర్జిది ! బడయచూడె?.

విశ్వా—శిష్టలారా! మీరుడులు సత్యమే. కాని, లోకసేవకారామై లోకకంటకియగు రక్కసి నుక్కడందుట ధర్మోపరముగదా. మీరీవిషయమున సంతసమున నాయాజ్ఞ బాలింపుడు.

రాము—చిత్తము.

విశ్వా—నాయనలారా! మీరిది ధన్యులారానముగవలయును. ఘోరమోక్షాంశమును నాకర్జించిచూక నాదానవి మిమ్ము జూపినదప్పును.

రాము—మీయాజ్ఞబాలించెదము. ఇదే ధన్యంకారము సేయుచున్నాము.
(ఇరువురు నాటలు మోగింతురు.)

తాటకి—(ప్రవేశించి మహా కోపముతో) అశే! దురాత్ములారా! భీషణే నానవమున నారలు మోగించి, మృత్యువును వెంటగొని తెచ్చుకొనిన మీరెన్నరురా? (మీది కులుకును.)

లక్ష్మ—అన్నా? ఏమీ వికృతాకారము?

రాము—కమ్మఁడా! దీనిజూచిన జగత్త్రయమైన నడకనుగదా?

విశ్వా—రామా! రామా; ఆలసింపకు. శరములబ్రయోగింపుము.

రాము—చిత్తము. (బాణము సందింపుచుండును.)

తాటకి—(అనుబంధముకి) (మీదికేగును.)

రాము—దుర్మతే! ఇదేచచ్చితివి. (బాణము విడుచును.)

తాటకి—హా! హా! (అని నేలగూలును.)

విశ్వా—రామచంద్రా! ఇది నేలఁగూలినది. ఇంక భయములేదు.

రాము—మునిచంద్రా! మీ యాగమింక నిర్విఘ్నముగ జేసికొనవచ్చునుగదా ?

విశ్వా—రామా! దీనితో నైనదా? దీనిక మారులగు మారీచమౌహాసమున్నగు.

వారుఁగూడ మడిసినఁగాని యాగము పూర్తికాదు. కొలది నేపటి కా దురాత్ములుఁగూడ రావచ్చును.

రాము—రానిండు. వెరియొక మార్గణమున కరిగిపోయెడ.

లక్ష్మీ—అర్యులారా! భగవానుఁడు పశ్చిమసముద్రమునఁ గుంగుచున్నాఁడు. సంధ్యానష్టానములను దీర్చుకొనివచ్చిన బాగుండునుగదా!

విశ్వా—అటులే యొనర్చెదము. రామభద్రా! నావద్ద నభేద్యములును నివ్యాస్త్ర శస్త్రము లనేకములుగలవు. అవన్నియు నీకొనంగద. ఆకాశబాహు సదీతీగము నకుఁ బోవునముగమ్ము. నీనందు నున్నాత్మండవై పరివ్రాజింపవలయును. గండు బోవుదము.

రాము—చిత్తము. (అందఱు నడిచుచుందురు. రాముని పునఃస్మృతలన పాపాల మహాల్యయగును.) దేవా! ఏమియద్భుతము?

విశ్వా—కనిలేయా! ఈమె గౌతమయుషిభార్య. అహల్లాదేవి.

అహ—(చేతులుమోడ్చి) హేరామచంద్రా! పరిశాసనమునఁ బాపాలమై య నే వేలన స్మరములనుండి పడియుంటిని. నేఁడు మీపదిస్మృతభాగ్యమున శాపవిముక్తియైనది. నీచరణ సరోజముల కివే నహస్రింపదనమును.

రాము—సాధ్వీశిరోమణీ! ఇంకినీభర్తను గూడి సుఖంపుము.

అహ—విశ్వామిత్రమహర్షీ! వందనములు. పతిన న్వేషింప ననమర్థము.

విశ్వా—అమా! చింతింపకుము. మావెంటరమ్ము. నిన్ను నీభర్త సన్నిధానమున కుఁజేర్చు మార్గముఁజూపించెద. (నడచుచుందురు.)

అహ—చిత్తము. (అందరు నిష్క్రమింతురు.)

చతుర్థాద్యశ్రమము. జనకునియాసానము.

[విదేశరాజబృందముతో జనకుఁడు సింహాసనాసీనుడై యుండును, రామలక్ష్మీ యులు విశ్వామిత్రునితో నున్నతాననములఁ గూర్చుండియుందురు]

రావణుఁడు—(లేచి నిలువఁబడి) జనకరాజేంద్రా! మహేశ్వరుని విల్లు విఱువ మను జేంద్రు లనమర్థులు. శివభక్తుఁగఁబ్రొద్దు లంకాధిపాధుఁడు సమస్తసురాసుర

మర్త్యలోక విద్రావణముచేగు నీరావణుని దేవేల్లునెత్తికెంచుముక్కలుగఁజేసి,
విజయలక్ష్మీ కరగ్రహణ మాసింపవన్నాడు. చూడుము ! (పోయి వీల్లునెత్తు
శించుచు)

జన—(గ్రాధేయచిత్తో రహస్యము) మహాత్మా ! ఈరావణునినలన నాకోరిక కూల
దుదా ?

విశ్వా—రాజేంద్రా ! చాలాకోరికలము వీరినాశ్రయము. భయపడవలదు. చూచు
చుండుము.

గాన—(విల్లు లేవకత్తి విలువలేక సిగ్గునడిచి నున్నట్టి కాలలో) అహో ! ఈరావణము
నలన సొబగింతును నర్థమైచుదా ?

విశ్వా—జన రాజేంద్రా ! భరించుకొనుటకు నీల మహారాజులందఱి కీ విల్లువిలువలేక
సుఖానీనులై యున్నాదుడం ! ఇంకచూడుము. వీరిగుఱకు రవికలవగ్గిరి
పగులు. రామలక్ష్మణులు. నశనథాశ్మజులు (రామనిచ్చేము బట్టకొని)
ఈ నీలమేఘశ్యాముండు—జంబుకాసు రాగినలహరిండు—అహల్యాశాపి
మోచుండు—శ్రీరామచంద్రునికి దే శివభగిన్ను ద్రుండును. అజ్ఞయెంచ
గుము.

జన—చిత్తము.

రాచ—(స్వగతము) నాచేగి లడలకలేక వీరా ? అండు రావణులు నీకుఁజిం
చిన ధనధర్మములు. ముచిది. (కలవలకిలదుగనిను)

విశ్వా—రామా ! దశరథరామా ! వీరయరామా ! యి శరణున మాకోపింపుము;

రాము—చిత్తము. (నమస్కరించుచు)

విశ్వా—విజయీధవ. కల్యాణమున్ను.

రాము—(విల్లుఁ జేతఁబట్టి)

మ॥ గురుఁడౌ రాజముషీశ్వరుండుమీసత్ ! కోనడ శస్త్రాస్త్ర శం
ర్యరమాపై భవ కీర్తినికొనఁగిళా ! లాక్షుండు చేబట్టి విల్
విలువ న్నాజ్ఞనొనఁగె; చావమ ! కృపణ ! వీక్షించి నీతావ్వయం
వరశుల్కుంబపు గానఁ ద్రుంపవలసెన్ ! వైరస్యమున్ పైపుమా॥

(విలువఁగ రెండగును. పరరాజులందఱు నిష్క్రమింతురు)

అందరు—భళిభళీ ! (చప్పల్లు గొట్టెదరు. పైనుండి పుష్పవృష్టి గురియుచు)

జన—(స్తోత్రతో) కమారీరత్నమా! పుష్పదామ మీరాకమారుని గతమం దలంక
రింపుము.

స్తోత్ర—(రాముని స్మంధమున పుష్పమాలవైచి కలవాల్చి నిలువబడును)
(అందరు జయజయధావ్వనములు నేయుదురు)

జన—సుహాత్మా! అవతారపురుషుడగు శ్రీరామచంద్రుని నల్లునిఁ బడయుటచే
నెంతయు భన్యఁడనైతిని. వెంటనే దశరథశ్వరునకు శుభలేఖ వ్రాసిపంపించి
వివాహపరియత్నమునఁ జరిపెదను. లోనికేగునము నయచేయుడు. (స్తోత్రతో
జనకుఁడు లోనికేగును)

విశ్వా—మంచినది. రాములక్ష్యములాకా! పోవునముగలకు. (జనకునినొకటి నే నీకును
లోనికేగుదును)

—

పంచమస్కంధము—అంగవ్యవహారము.

[రిథానూపలై రాములక్ష్యము దశరథ నష్టమౌనులు పోవెనము]
(పెదలలో)

ఓ ఓత్రియసంభుత! లారా! అయోధ్యా నగరవాసులారా! శిరస్సునప్పవీణ
చిన దశరథాత్మజుఁ డెందున్న వాఁడు ?

దశ—(భయభ్రాంతుఁడై) భువనవీరుడగు భక్తులరాముఁడు శ్రీశయ కాలాపలుండై
యిదె నచ్చుచున్నాఁడు? శిరస్సుగ్గరిమున కోపోక్తిచేతుండై మమ్మేమనెయు
నోగదా ?

వసి—రాకేంద్రా! భయపడవలదు. పరశురామ విక్రీమాటోపదవాసలుండగు
మనరాముండు లేడా ?

లక్ష్మ—జనకా! అంతఁడు ఓత్రియాంతకుడని కదా! భయపడవలసోవి.

గీ॥ రాక్షస విరాముడగు రఘు ! రాముఁడుండ

పరశురామునిఁగని భయ ! పడఁగనేని ?

రాము—జనకా! కలగురువులుగు నసిష్ఠమునొంద్రుని కరుణానలోకనము, మీద
యావికేప మపారమగునప్పుడు

గీ॥ భాగ్యుడెకాదు, ముక్కంటి ! నచ్చియున్న

బోరి, జయలక్ష్మిఁ బడసెదఁ ! బాగలకయ్యి॥

(పరశురాముడు పరశువుబూని పృథ్వీశము)

పర—మదోన్మత్త త్పత్నియహతకులారా ?

చ॥ మఱచెన? రాజవంశముల ! మారణజేసిన మాకు తాపమున్
విఱచెన? గర్వచిత్తుడయి ! వీరముజూపఁ బురారిచాపమున్
వెలవకఁజేసినట్టి రఘు ! వీరునిరాముని ఖడ్గసాణి నీ
పఱశువుచేతఁ గూల్చి, యివ ! వంశము భ్వంసముజేతుఁ జూపఁజే॥

హరధనుర్భంగవిజయగర్వాంధకారసంచారపరాయణుఁడగు రాముఁ డెందున్న
వాఁడు ?

రాము—(నిర్భీతితో) లోకమున వీరవియభార్గవ భగవానునికు రాముఁడే సమస్కరించుచున్నాఁడు.

పర—ఏమి నీవా రాముండవు? ఓరీ! మనుకలపృసూత!

ఉ॥ ధీరుని గార్తివీరుని న ! ధించియు; నిర్బది యొక్కమాలు వే
శ్వేదగుఁ నేటియేటి పృథి ! వీశులఁబట్టి పరశ్వధంబుతో
జేరిన వానికంఠమున ! జేవములుండఁగ నెక్కఁజేసి నా
వార ! పినాకముక విఱచి ! యల్పునిఁజేసి తెల్లై కేయునిన్॥

శివశిష్యుఁ డఖిలాస్త్ర శస్త్రములు సస్యసించియు, గురుధనుర్భంగ వ్యభీకమువలన
వెండియు శత్రుశేషము నిర్మూలింప వచ్చియున్నాఁడు. ఇంక నీమగంటిమిఁ
దూసి సమరవిజయివి కమ్ము.

రాము—మిత్రాశీర్వాచన మనౌఘమగుఁగాక. మహానుభావా ! భవదీయ గురుచా
పము నాకిరస్పర్శమాత్రమున విఱిగినదిగాని, నేఁజేసిన దేమియులేదు.

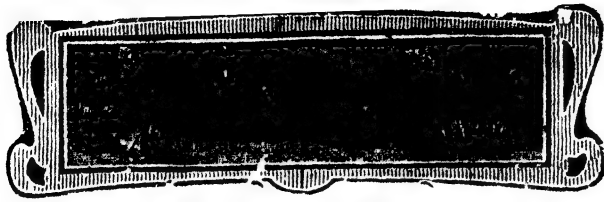
పర—ఓరీ! కపటీ! అబలయిన పరశువువలన పృథిఫల మనుభవింపుము.

రాము—దేవా! జిన్నిగట్టులపై నిత్యైకువంశజులు కత్తిఁ గట్టజాలరు.

పర—నీమంటివి? సమస్త రాజరక్తప్రవాహముల నీధరావలయము నీ కేణుకం
జేసిన పరశురాముడు వట్టి పాటుండని తెలంచితవిగా ?

రాము—అట్లనుకొనలేదు. నీవు నీతల్లినిఁజంపి, భూమి నీ గోణుకంజేసితివని తెలం
చితిని.

పర—ఓయవివేకీ !

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

సంపూర్ణ రామాయణము

ద్వితీయాంశము

—అక్షరములు—

ప్రథమశ్లోకము—శ్రీరామచంద్రము.

[శ్రీరామ, సంధిర ప్రవేశము.]

శ్రీరామ—మందా! నీ వింతిదనుక నెక్కడ నున్నది?

మందా—అక్కడ నున్నది నేను? ఏట్లానున్నాను.

శ్రీరామ—అనేమే! నీ కంట కిట్ట మేలునచ్చినది?

మందా—ఏదో కొంతము కష్టమైన దుఃఖమునను? నేను కష్టములైనదాన
సగుడునని కలవైచు చలంపవైతిని.

శ్రీరామ—చెబి! కేకయరాజపుత్రి పెరిగిపోయినది నీవే! దిక్కలోనిదాన వైతివే?

మందా—కాదున్నది. మందు నీగతి తిన్నగాడున్నదిదా? “శోగీతోగి రాసయిన
న బూడిదరానిన” కనిపల్లున్నది.

శ్రీరామ—మందా! అట్లుంటే వేమే! నీకేమైన ముఖ్యంశమాయెనా? నాకేమి? దుర్గతి
సంభవించు శీమి?

మందా—నీవు దశరథరాజేంద్రుని చాగిణాధిక మగు నింతకాలము, స్వేచ్ఛని విహ
రించినిని. ఇంకేమున్నది? నీగతిని వెలువడిన చేపగతి సంపాద్యముయినది?

శ్రీరామ—ఓసీ! ఇప్పుడు నీకేమిముప్పు వాల్గొనది? నావలననీకేమైన సనాదిరణ
గలిగినా?

మందా—నీవుచేయలేదు. చేయుచున్నారు.

కైక—చేయున దెవ్వరు? చేసెడిదేమి?

మంధ—చేయునది రామపట్టాభిషేకము. ఇంక జేయఁబోవునది దానీశ్వము.

కైక—(సంతోషముతో) ఏమే! నాశ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేకమనఁగోస్సనమా?

అహ! నేఁడెంత సుదినము. నీవీ శుభవార్తఁ దెచ్చినందుల మీముక్తాహారము గ్రహింపుము. (తన మెడనున్న హాగ మియఁబోవును.)

మంధ—నలదు. నలదు. అది నీయొద్దనే యుండనిమ్ము.

కైక—సంతోషసమయమున పారితోషికము నిరాకరించెద వేమే ?

మంధ—గంపిసు దుఃఖ మంధకారమై నన్నా పరించుచున్నను, విచారింపక సంతసింపుచున్నానిన్ని నాచి పారితోషికముఁ బుచ్చుకొనలేకపోయితిని.

కైక—ఓనీ! మందమతీ! రామపట్టాభిషేకసమయమున నాకు దుఃఖ మేమిటి? నీకేమైన మఱి చింతించెదా?

మంధ—నాకేమియు మతిద్రుఘణ కిలుకలేదు. నేఁడెంతో శీరాక్షాత్వమునకుఁ దిలొందక ముఖ మెంచుచు యును నీదా? ఏమనిన, శ్రీరామపట్టాభిషేకమే కారణము. గాముఁడు పట్టాభిషేకమైన మరుదినమునంకి, నీనవతి కౌసల్యను రాజమాతృత్వభాగ్యోదయమైనట్లేదా? ఇంక, నీనామ నేనకురాలవు. నీకమానుఁ డగు భరతుఁడు రామునకు భ్రాతృశుభు. ఏమి గా కింకేమున్నదమ్మా! గళరథుఁడు నీగీచినగీత దాట డని మురిసిపడితివిగదమ్మా! ఎంతమాయకాడ మ్మ! నీమీచ లేనినెనకుఁజూసి, చిట్టచివరకు మునలి కౌసల్యను పెద్దఁజేసి, నీకు గొంతుకోతఁ దెచ్చినాఁడుగదమ్మా! నీపతికి నీయందనురాగమే శాశ్వతమైన నీకుమారుని పట్టాభిషేక జేయఁకునా? ఏమి చేసెనవు? నీకర్మమిట్లు కాలిపోయినదమ్మా!

కైక—మంధరా! నీవు నాశ్రేయముఁ గోరుదాన నగుట నిజమే నచించితివి. రామ పట్టాభిషేకానంతరము నాపతి నామోమైనఁ జూడఁడు.

మంధ—నిజము. కౌసల్యాదేవికి మాత్ర మూకిగము నేయనలదా?

కైక—హా! మాత్రభాగ్యునిదా!

మంధ—అంతేకాదు. ఇంక మీజీవితమే దుఃఖభాజనము.

కైక—మంధరా! ఇంకనాగతియేమి? నేనీ పరాధవాగ్వింబకి దహింపఁబడవలసినదేనా? నాకుమారుని జీవితానందచంద్రిక యస్తమింపవలసినదేనా? అయ్యో! తరుణోపాయములేదా?

మంధ—నేనదే యోచింపుచున్నాను.

కైక—నిరాధారజీవమునకు మరణమే శరణ్యము! దా!

మంధ—కైకేయీ! శ్వరపడగము. శేపురదా పట్టాభిషేకము. కొలదిసేవలకి నీనా
ధుండు నిన్ను సందర్శింపనచ్చును. నీదేని యుపాయ మాలోచించి నాధుని
బ్రసన్నుని జేసికొనుము. చేరినజగు నీవకు నీవలలోకిని యుండును. యోచి
పుము.

కైక—అయ్యో! నాకంత యన్యప్రమా!

మంధ—అన్యప్రదేవత సీయందు మూర్ఖిభవించి యున్నది. ప్రియశ్శమున నె
కటికార్యమైన సాధ్యమగును.

కైక—మంధరా! నీమేలు మఱవను. నీవే యేదైన నుపాయముఁ జెప్పి కన్నుద్ధరిం
పుము. నీకుంట నా గాఢులు లేకుదా?

మంధ—(యోచించి) కైకేయీ! చెప్పగలిగెను. తొల్లి శంకరాసురయుద్ధమున,
నీనాధుండు నీకు కంఠచక్రము లిచ్చియుండెను! దా!

కైక—అవును. అయిన;

మంధ—నీపతి కావరములు పై పైకిదెచ్చి, యొకవరము ధరించి రాజుగఁ జేయవలసి
ననిన చెప్పము.

కైక—బహుబాగు మంధరా! విషచూర్ణయల గొప్పకొని యాచరించిన నీకదే
బహుమానము. (ఆ హాస మొనఁగును)

మంధ—(పుచ్చుకొని) అంతయు నీదయంవిశేషమే దా?

కైక—మంధరా! బ్రహ్మాట. రాజేంద్రుఁడందులకు సమ్మతించెనే యనుకొనుము.
రాముండనూయం గ్రస్తుండై భరతునకేదేని యపకృతి సేయఁకుదా?

మంధ—అవును. అదియును విచారింపవలసినదే. దానికొకయుపాయముఁ జెప్పగ
లిగెను. కెండనవరము, పదునాలుగేండ్లు రాముండరణ్యవాసము సేయనట్లు
కొరుకొనుము. పితృవాక్య పరిపాలనార్హమై రాముండజీవితేగుట నిజము.
సిమ్మట భరతరాజ్యము వర్ధిల్లఁగలదు.

కైక—మంధరా! బలేయిక్కి వెనకతివే! నిరాటంకముగ రాజ్యశ్రీల సవహరింపఁ
గలను. కాని, నీవు నావెనువెంటనే యుండవలయునుమా?

మంధ—అట్లేయుండెదను. కాని, నీవు నీభర్తనచ్చునరీతి, యలంకారరహితమై
శూన్య మందిరమునఁ బవ్వళించి యుండుము. రాజేంద్రుఁడు వచ్చినవెను

క నీనూనచ్చక్తి నుపయోగించి, వానినోటనుండి నరము వచ్చుచుట పలికించి, పిమ్మట కర్తవ్యమునకుఁ గడంగుము. నేబోయినచెప్పద. కైక—బొమ్మ. నేను నాపనిమీచనుండెన. (ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయస్థశ్యము—అంతఃపురము.

[ముసుగువెట్టకొని కైకపరుండియుండును—నశరభుఁడు పోవేశము.]

దశ—(దిశలుబలికించి) బౌరా ! ఏమయాశ్చర్యము. కేకయరాపుత్ర! విప్రతాకార మున నేలబుడసేయి చెపుమా ?

నీ సారూప్య! మేల్ ! శయ్యాశయముఁజూపి
ముసుగిడి, నేలనుఁ ! బొగలనేల ?

పుష్పనదీ ! పట్టు ! పుట్టందు కొల్లక
గంపజీర్ణచేలంబు ! గట్టనేల ?

కేకయరాపుత్ర! ! కల్లడవివలించి
కొన్నిదూరం నేలనుఁ ! గట్టనేల ?

కళాక్ష! మనశుయ ! సగిరభుషణములు
మేనధరించకఁ జూర ! వేయనేల ?

గీ! ఇందుమని ! నాదుకీచితా ! నలవదీప్రతి
ముసుగు చొలగించి, నాయందు ! చొనగులున్న

దండనము నేయరాజ ?దా ! సుండఁగానె ?

కరుణానూడవె ! కావవే ! ! కండలియవె ! ||

(ముసుగుఁదీయబోవును)

కైక—(విడలించుకొని లేచి ముందుకువచ్చి) చాలుఁ జలు. ఆనాగఁబొమ్మ.

దశ—దేవీ ! నావలనగలిగిన యపరాధమేమి ? [అపరంభము 6]

[అపరంభము 7]

కైక—అబలనగుట, నీకహానురాగపాశబంధిభ్రష్టమే యపరాధమునకు గారణము.

దశ—ప్రేయసీ ! అకారణముగ నన్నేలదూరెదవు ?

కైక—అవును. నిన్నుదూగుట నాదే బోధము.

దశ—కైకేయీ ! నీవలన లోపముగల్గినని నేజలుకగలనా ? ఏల యీనిష్ఠురో
గ్గులు. కారణముఁ దెలుపరాదా?

కైక—కారణమా ? పట్టంపురాణియగు సీతాసల్యాదేవితో మంతనములాడుచు,
రామపట్టాభిషేకోత్సవమున లగ్నమైయున్నవాని కొక కారణముగ నల
యనా ? ఈకైకేయి యేమూలఁబడి చచ్చినదేమి ?

దశ—ప్రాణేశ్వరీ ! నిష్కారణముగ నశ్శీలములాడుకొని నన్నుగిలఁ వైతినవేల ?
నానలన నీకేమిలోపముఁగలిగినదో వదింపుము. నాప్రాణమైన నర్పించెదను.

కైక—తొల్లి నాఁచెప్పినది వాగ్దానముఁజేసిన వానినిచ్చినంజాలు. మఱియొండవ
నరములేదు.

దశ—నేజేసిన వాగ్దాంతమేమి ?

కైక—అదియుఁగూడ జ్ఞప్తిలేదా ?

దశ—నిజముగ జ్ఞప్తిచాలదు. నీవు చెప్పఁగూడదా ?

కైక—మంచిని, చెప్పెదవినుము. తొల్లిశంభురాసుఁడుగ్గుబున, కెండు నరములు
మీరు నాకిచ్చియుంటిరి. నిజమేదా ?

దశ—అవును.

కైక—ఇప్పుడా కెండునరములు నాకు నయచేయవలయును.

దశ—అబలా ! ఇంతమాత్రమున కింత కాదాంతమే ? అట్లే యిచ్చెదను. కోరు
కొనుము.

కైక—అతితప్పవుకదా ?

దశ—అర్కనంశజు లన్యోవాదులుకారని యెఱుంగవా ?

కైక—అవును. చెప్పెదవినుము. మొదటినరము నాకు మారుండగు భరతుని పట్టా
భిషేకము. కెండవనరము రాముఁడు పదునాలుగేండ్లరణ్యావాసముఁ
జేయుట.

దశ—(గుండెబాదుకొనుచు) ఆ ! కైకా ! కైకా ! ఏమంటివి ?

కైక—భరతునకు పట్టాభిషేకము. రామునకిరణ్యావాసము.

దశ—హా ! రామా ! రామా ! (మూర్ఛిల్లి లేచి) ఓసీ ! పాపిని ! రాక్షులవంశ
నాశిని ! ఎంతదోహముఁ దలపెట్టితివే ? ఎంతమాయ బన్నితివే ?

ఉ. చక్కనిచుక్కనంచు మన ! సానినుగోరి వివాహమాడి పె
మక్కువఁజూపినందులకు ! మాయయె ? ధీమణికాలనర్పమై

గక్కితివా? విన్నా; చిర ! కాలప్రవర్ధిత పంశవృక్షముకొ
జక్కడగింప; నోసి! కుల ! నాశని! యెక్కడ దాపరించితే? ||

కైక—అవునవును. నీవిచ్చినవరములు బ్రీసాదింపుమని నందులకా? నేను భీషణకా
లనర్పమైతిని? సశ్వసంధునివోలె మొదట శాంబికములును, పిదప సప్రీయ
ములునా? నీ నవృతవాదివని తెలిసినచో నేనేల నిన్నడిగెదను. నావలన
ఏకండులకీ కోపతాపములు? ఇప్పుడు మించిపోయినదేమి? నీవరములువలదు.
నీరాజ్యము వలదు. నేనింక నీటనో, త్రాటనో, విహగ్ననో, ప్రాణత్యాగ
మొనర్చుకొనెడఁగాక. (పోబోవును.)

దశ—(ఆమెను పట్టుకొని) కైకా! తొందరపడకుము. నేనాడితప్పను. నీయభిమత
మీఁజేర్చెదను. భరతుని రాజుఁజేసెనను. కాని, నా రాముని, జగదభిరాముని,
నాయాటవప్రాణుని, భాస్కరవంశసోముని, శ్రీరామునిమాత్రమరణ్య
ములకుంబంపు వరమును వదలుకొనుము. నాప్రాణమైన నిచ్చెదఁగాని
నీతారాముని విడచి నిముసము బ్రతుకఁజాలను. కైకేయీ! నా యీప్రా
ణిని దోసివేయకుము. పుశ్పభిక్షుఁ బెట్టుము. నన్ను మన్నింపుము.

కైక—రాజేంద్రా! నీవలె నే నాడినమాటఁ దప్పఁజాలను. నీవు నన్నర్థింపవలదు.
వరములిచ్చెదవా? నన్ను జచ్చుటికి చావమనెదవా?

దశ—హా! ఇంకేమున్నది? సర్వనాశనము. ఇది స్త్రీకాదు. కేవలము రాక్షసి.
రఘుకుల శ్రీరవారాశిని హాలాహలముఁజేయ నాక్లిల్లాలెనదిగాని వేఱుకాదు.
హా! రామచంద్రా!

|| రాజరాజగు నిన్నుత ! రాజుఁజేసి

భరతునకు పట్టముంగట్టి ! పదియునాలు

గండ్లు వనవాసమొనరింప ! నేగుమనుచుఁ

బలికి, నేనింక జీవింపఁ ! గలనె తండ్రి! ||

రామా ! సుగుణాభిరామా ! నీపట్టభంగము విని జగంబునఁగల నాబాలగోపాలము
సన్నెంతదూరునోగదా! నీతల్లి కాసల్య నీదుర్గతి విన్నచో గుండెవీలి
చచ్చునుగాని మఱి బ్రతుకఁగలదా? నేనామె మొగ మెట్లు చూచెదనోయీ!
ఏమని యూరడింతునోయీ! హారామా ! రామా! (కంబనీరుఁగార్చును)

కైక—రాజా ! మాటాడవేమి? వరములిచ్చెదవా? లేదా ?

దశ—వరములా ? (శలవంకించును.)

కైక—ఓహో! మరల మొదటికి వచ్చితివే? ఇదేమిగిహచారము? నన్నిట్లు వేధించెదవేల? లేక కాసల్యవలన భయపడుచుంటివా? ఆడుదానికిచ్చిన వరములు తిరిగి యిచ్చుటకే నీకు స్వతంత్రములేదని గ్రహించుకొనలేకపోతినిగా? స్పృహలా! కాలవిళంబమున కే నింక నోర్వజాలను. అటుచూడుము! తూర్పు తేలిలు తెల్లవారుచున్నవి. అల్లదే! మంగళధ్వనులుగూడ వివచ్చుచున్నవి. నీవాలసించిన రాముడే రాజగును. నేజచ్చుకొని నిజమగును. నీవీదు రిభిప్రాయమందుండుటచేతనే భూనము ధరించితివి. (చప్పుడాలించి) ఎవరా వచ్చునది. (తెలువైపుజూచి) ఓహో! సుమంతాక్షిశి వచ్చుచున్నాడు. నేనే నీనికి బ్రతుకై రమిచ్చి కార్యము సాధించెదఁగాక.

సుమంతాక్షు—(ప్రవేశించి) మహారాజా! వందనము.

దశ—(దుఃఖాశ్రిపులరాలుచు మాటాడకండును.)

సుమంతాక్షు—అమ్మా! కేకయరాజపుత్రీ! మహారాజా దుఃఖమునగ్రమున మునిగినట్లుండెనేని?

కైక—చెప్పెదను. నీవు వచ్చినకారణమేని?

సుమంతాక్షు—కారణమా? శ్రీరామ పట్టిభిషేక సమయముగనా! అభిషేకమంటపమున, రాజులు, రాజర్షులు, గురువులు, సమాశ్రయబంధు మిత్రులొదిగ నలంకరించియున్నారు. లగ్నమువేళ సమీపించుచున్నది. మహారాజా రానికారణమున నేను వచ్చియుంటిని.

కైక—సుమంతా! మహారాజుగారి యాజ్ఞయై నదని, ముందు రానుచుదుర్నిటకు దోడ్కొనిరమ్ము.

సుమంతాక్షు—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

కైక—(స్వగతము) ఈతఁడు రామునిఁజూచి దుఃఖమున కర్తవ్యము మఱవఁగలడు. కావున, నేనే, తండ్రివాగ్ధస్తము రామున కఱింగించెద. ఆతఁడు తండ్రియాజ్ఞఁ బాలింపకఁ దప్పడు. (వెనుదిరిగిచూచి) అరుగో! నీతారామ లక్ష్మణు లితేనచ్చుచున్నారు.

[నీతారామలక్ష్మణ సుమంత ప్రవేశము.]

రాము—నీశ—లక్ష్మణ—అమ్మా! వందనములు.

రాము—అమ్మా! కైకమ్మా! నాన్నగారేల దుఃఖాశ్రువులరాల్చుచు, మమ్ము
గన్నెత్తియైనఁ జూడకన్నారు? వారియెడ నేనేమైన నపచారముఁ గావించి
యుండనుకదా? లేక మరేమైన కారణమున్నదా?

కైక—రామా! దాచిననేమిలాభము. చెప్పిదవినుము. నేనుక శంభరాసురయు
ద్ధంబున మీశండ్డిగారు నాకు రెండువరములు నిచ్చెదమనిరి. అవి నేనిప్పు
డుకోరుకొనినవి.

రాము—శల్లీ! అందు నన్నేమున్నది? వరములు చెల్లించినారుకదా?

కైక—మీశండ్డిగారు చూటలతోఁ జెల్లించినారు. నీవు పాలింపవలయును.

రాము—అమ్మా! అందులకు బద్ధుడను. కార్యమేమో చెప్పుము?

కైక—గిరితునకు పట్టాభిషేకముకదా. నీవు పదునాలుగేండ్లరణ్యావాసముఁ జేయు
టకంఠం. ఇందులకు మీ నాన్నగారంగీకరించి, నీతోఁ జెప్పఁజాలక విచా
రించుచున్నాను. శండ్డిగారుఁ బాలించెదవా?

రాము—(సంతోషముతో) కైకమ్మా! శిరిముసలిరించెదను. ఈమాత్రపు భాగ్య
మునకుఁ దండ్డిగారిక విచారమే?

లక్ష్మ—అన్నా! రామచంద్రా! ఇదేమిన్నెవరీత్యము? తండ్డిగారు నీచా పట్టభం
గముఁ జేయునది?

నీత—హా! విధి! ఎంతలో నంతమార్పుఁ గల్పించితివి?

రాము—దేవీ! తమ్ముడా! లక్ష్మణా! మీరు విచారింపనేల; నేనెంతయు ధన్యుఁ
డనునుమా?

గీ॥ తల్లికైకమ్మకోరికఁ దండ్డితీర్చె
తనయుఁడొద్దానిఁ బాలింపఁ దలంచుకంటె
బుణ్యామార్గము వేఱొండు భూమిఁగలదె?
సాధుసంవర్కమటవి పూ జ్యంబుఁగాదా?॥

లక్ష్మ—హా! హతవిధి! రామపట్టాభిషేక మహోత్సవము జూడ నీ కన్నులొర్ర
లేకపోయెనా?

నీత—మనోహరా! నామనవి వినవలయును.

రాము—నీతా! సంశయమేల? చెప్పుము?

నీన—

ఉ॥ ఓ మహాసీయమూర్తి ! భయ ! దోగ్రవనంబులకేగ మీరు, చే
 తోముదమానె నాకు, పతి ! తోడిదలోకముత్రీలకాట శ్రీ
 రామ ! జయాభిరామ ! ఖల ! రాక్షసవంశవిరామ ! సద్గుణ
 స్తోమ ! యరణ్యసీను ననుఁ ! దోడ్కొనిపోమ్మ ! నమస్కరించెదన్॥
 రాము—ప్రాణేశ్వరీ ! భయంకరసింహశాహ్వాలవిహారగాదిజంతుసంయుతారణ్య
 మేక ? అసూర్యంపశ్యవగు నీవు నివసించుచుడె?

నీ॥ రమణీయ మందిరా ! రామసీమలుఁగావు

శంటక శిలలమా ! న్నములుఁగాని

మాంసతూలికల శ ! య్యతలంబులుఁగావు

పూర్వపుణ రచిత త ! ల్పములుఁగాని

భర్తనిర్మిత శుభ్ర ! ప్రాసాదములుఁగావు

యెంపకాకులఁగప్పు ? కింష్టగాని

ఆశక చీనిచీ ! నాంబరములుఁగావు

జ్వాలకాషాయ వ ! ప్రమములుఁగాని

నీ॥ నాతి ! చవులూరు పడ్రాసా ! న్నములుఁగావు

వనల సంపాప్త కాయ దుం ! పలునుఁగాని

జానకీ ! కష్టములనోర్వ ! జాలవీవు

కాలమును వెళ్ళబుచ్చు మీ ! క్కడనెయుండి॥

మీరటులనడగునా ?

నీత—ప్రాణపతి ! నేను మీకర్థాంగి నగుటఁ, గన్వసుఖములయందు నాకును సమ
 భాగముఁగలదు. కావున, మీరెక్కడనున్న, 'నాకెక్కడనే యానందము.
 వెండియు.

నీ॥ ఇంటనున్న, మహాటవి ! నెందునున్నఁ

బతినివెన్నంటియున్నదే ! పరమసాధ్వీ;

పతిసనుగమింప లేనట్టి ! భార్యబ్రతుకు

బండఁగట్టుక నూతను ! బహుఁగాడె? ॥

సర్వజ్ఞులగు మీకుఁ దెలియనిదేమున్నది ? మిమ్మువిడిచి నేరొక తుణమైన
 బ్రహ్మకజాలను. ప్రాణాధినాథా ! నాప్రియాభిమున కాజ్ఞ నొసంగుడు.

రాము—(స్వోత్సము) అక్కా! నేనేమి నేయుదును? ఎండకన్నెలుంగని యీసాధ్వీ
సరణ్యభూముల కెట్లు గొంపోవుదును. ఈమెయెడిబాబు నేను మాత్రము
సేపకగలనా?

(అనుబంధము-8)

నీత—జీవితేశ్వరా! నన్నుగూర్చి సంశయింపవలదు. నామేనఁ బ్రాణములుండఁ
జూచినఁ గొనిపోండు. (వానిపాదముల నొరుగుచు) మీమ్మదు వరణారమిన
సందర్శన భాగ్యమేనాను దూరమగునో? యానాను—

(అనుబంధము-9)

రాము—దేవీ! ఈమంగళము స్మరింపనుము. నేనుమాత్రము నిన్నువిడిచి యుం
డగలనా? గహనాంతరములఁ గష్టములపడుమింపలేనని యట్లుంగని గాని
వేలుకాదు. నావెంటనే వచ్చెదవురాక.

నీత—చుహాభాగ్యము.

లక్ష్మీ—అన్నా! గానుచుదా! ఇదేమి వైపరీత్యము? మతిమూలిన రాజేం
దుగింప నరములిచ్చుటయు, నీమాయలాడి నీకుజెప్పుటయు, పత్నిసహిత
ముగ నీవడవుల కేగఁదలఁచుటయు నెవ్వరైన విశ్వసించురా? ఏమనీవెట్టి?

రాము—లక్ష్మీణా! శాంతింపుము. పూజ్యులగు తల్లిదండ్రుల దూషిండుటఁ బాప
మునుమా? తండ్రివాగ్దత్తమును, తల్లి నెఱవేర్చుకొనినది. ఇంద్రుని పొర
బాగునులేదు. తండ్రి సత్యవాక్యాలనమే నాశిష్యుడు శరణ్యము.

లక్ష్మీ—అగ్గిజా! నేనిందులకు సమ్మతించను.

మ॥ ధరణీరాజ్యము నేరఁగా భరతుఁడిం ? తన్ జేసె సైరింతునా?

గరళంబున్ వెనగ్గిక్కినట్టి చెనటన్ ? కైకన్ తలందుంపనా?

ధరణీజాతయు, నీవుకానలకు నెం ? తన్ బోవ నేనోర్తునా?

వరమిమ్మిప్పుడయోధ్య పట్టణము ని ? రాక్షసవ్యముం జేసెదన్॥

రాము—(లక్ష్మీణుని బట్టుకొని) కమ్ముడా! నీకోపాన్నిచే నెవ్వని దహింపఁ
జేసెదవు?

గీ॥ ఆడితప్పక నిచ్చిన ? వాడుతండ్రి

తనమనోరథమాడెర్చు ? కొనెనుతల్లి

తోడిఁ బాలింపనున్నాడు ? సోదరుండు

శుంభవరిఁజంపి యపకీర్తి ? నొంజెదయ్య!॥

మనతండ్రి వాక్పరిచాలనమే నాకు రాజ్యపట్టాభిషేకము.

నాదల ధరించుటే కర్తవ్యము. ఇంకనీకోర్కాగ్ని జ్వలార్చి నివృత్తమగు
కండిభుజమువై రాజ్యముఁ బాలింపఁజేయుము. నేనిక బోయివచ్చెదను.

లక్ష్మణ—అన్నా ! పాదువడిన యయోధ్యలో నేనుండఁజాలను. నన్నుఁగూడ మీ
మెరుఁ గొనిపోండు. రామలక్ష్మణ శబ్దము రెండుఁగాగూడదు.

రాము—శమ్ముఁడా ! నీవక్షపుల నిడుమలఁబడి నేల సాహించెదవు. నలదు. నీవిక్క
డనే యుండుము.

లక్ష్మణ—అ. బా ! మీపాదసేవకంటె నాకోండు భార్య మీపగిలినలేదు. మీరు
నన్నునగ్రిహింపకన్న పాణిత్యాగ మొనరించుకొనెదఁగాని మనియుండఁ
జలదు. ఇవే నావందనములు.

రాము—నుంచిది. నీవుఁగూడ సన్ననుసరింపుము. మనకింకేమున్నది ? తండ్రిగారి
యాశీర్వాదముంబడిసి మఱి పోవునముగాక. (సమీపించి) నాన్నగారూ !

దశ—(రామునిఁ గొనిలించుచు) హా రామా ! నిశిరథరామా ! జనకీరామా !
ఈకైక నీపాలిట చెప్పిమ్మయై, నాపాలిట మార్చియెనది. నిన్నువిడచి నేనిక
బ్రతుకఁజాలను.

రాము—తండ్రి : ఊరట్టిల్లుము. అమ్మనుదూరకము. సీతవ్రతాల్పనమే నాకు
రాజ్యవిధి భోగసామ్రాజ్యము.

గీ॥ ధర్మంజీ రాముడలచు నీ ! నరయుదుండు

మరువియందునఁ బడునాలు ! గిబ్బములును

పదియు నాల్గుదినంబులు ! పగిదిఁజేతుఁ

బొగిలి దుఃఖంశకయ్య ! నేఁ ! బోయినవత్తు॥

దశ—రామచంద్రా ! ఏమంటివి ? పోయి వచ్చెదనంటివా ?

గీ॥ అత్తవారింటివుఁ బ్రే ! యాణమయ్య

నన్నఁబ్రేక్షింప; నిన్ విడ ! నాడలేక

తేవుమాపని జరుపు నే ! నేపగిదిని

భీకరాబవిఁ బొమ్మందు ! రా ? కుమార॥

సుమంతా ! సుమంతా ! కార్యమతక్రిమించినది. రఘువంశక్షీరవారాశి
యందుఁ గైకయనెడి హలాహలము జన్మించినది. మారణోపాయమున కింక
మార్గములేదు. నీవిత సభాంధవఘ్నుగ చతురంగ బలములతో నీతారామ

అల నడివికిఁ దోడ్కొనిపోమ్ము. నిర్జనమై, కళావిహీనమై, నిషేధమై
వడిన పట్టణమును పాపిష్టికైక్ల తనకుమారునితోఁ బాలించుఁగాక.

అత్తము.

ఁజిందా! ఇదియేనా నీనత్యసంధత? నీవు నీనత్యమునుఁ గాపాడుకొనఁ
బడితివేని, నీతారామలక్ష్మణులు నాకన్నలయెదుటనే సర్వాభరణములు
బ్రచ్చిచి, నాకచీరలు గట్టుకొని యరణ్యమున కరుగవలయును. అటులఁ
జేయింపవేని, నాదారి నేనుఁ జూచుకొందును.

నశ—దుష్టాత్మకాలా! ఇదిగో చచ్చితివి. (చంద్రిహాసముఁదీయ. బోవును)

రాము—(పట్టుకొని) ఇనకా! శాంతింపుఁడు. మీయుద్యోగము ధర్మధంగమగును.
కైకమ్మరి యాజ్ఞాప్రకారమే వర్తింపదను. అమ్మా! మతిచెడియున్న
తండ్రిగారిపయిఁ గోపింపకము. నీకోరికప్రకారమే నడచుకొందును.

నశ—రామా! రామా! దానియభిమత మీకేచ్చెదవా? అయ్యో! తండ్రి!
అటపీనివాసరూపమున నిన్నుఁఁబది నేనింక బ్రతుకఁగలనా? నీవియోగము
భరింపఁగలనా? మొగమెత్తి నేనీలోకముఁ జూడఁగలనా? నిన్నుఁబాయఁ
గలనా? అయ్యో! నాశీవితమా! నాశననాథారమా! నానంశరత్నమా!
రామా! రామా! (మూర్ఛిల్లును)

రాము—అయ్యో! తండ్రిగారు దుఃఖావలీనచిత్తులై మూర్ఛమునింగెనుగదా! నే
నేమిసేయుదును? ముందుకర్తవ్యమునకఁ గడంగవలయును గదా! అమ్మా
నల్కలంబరములఁ దెప్పింపుము. ప్రియాణమునకు సిద్ధమయ్యెదము.

కైక—అన్నియు సిద్ధముగానున్నవి. లోని కేగుదమురండు.

రాము—చిత్తము.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

తృతీయశ్లోకము—అంగాతీరము.

[జటానల్కలధారులగు నీతారామలక్ష్మణులు రథానూథులై
సుమంతునితోఁ బ్రవేశము.]

రాము—నీతాలక్ష్మణులారా! అల్లదేలోకపావని యగు అంగాభవాని.

గీ॥ చక్రీపాదారవింద ! జనితమయ్య

హరజటాజూటమందున ! నధివసించి

వసుధఁ బ్రవహించి పతితపా ! ననలఁజేయు

గంగఁగన్గోనఁ బాపమూల ! దుర్గిం పోయె॥

సీశ— } ధనోస్థిః ధనోస్థిః
లక్ష్మ— }

రామ—సుమంతా ! నీవింక గథముతో నయోధ్యకుఁ బొమ్ము. ఇంకవే

నదిని దాటి పోవలయును.

సుమం—రామచంద్రా ! మిమ్మువిడచి నేనేగఁజలను. నన్నఁగూడ మీవెంటఁ
గొనిపోండు.

రామ—లయ్యా ! నీవు మాకొఱకు విచారింపవలదు. నీవుపోయి యతారామలక్ష్మ
ణులు గంగానది దాటిగని చెప్పినఁగాని మాకైకమ్మ నమ్మ ఆలసింపకఁ
బోయిరమ్ము.

సుమం—శ్రీరామచంద్రా ! కైకమ్మగారి కీశుభవార్త నేనేజెప్పవలయు. గాన నే
నెల్లును పోవకఁదప్పదు. పూజ్యులగు పూతల్లిగంధులకేమని విన్నవించును?

రామ—సుమంతా ! ఇట్లని నచింపుము.

సీ॥ ననుఁగనిపెంచిన ! నాతల్లిదండ్రుల

పాదపద్మములకుఁ ! బ్రణాతులనుచు

కడుపుచుఱుండునఁ ! గొడుకా ! కొడుకయంచు

నేపోర్చు నగోరున ! నేడ్వకనుచు

కడిపెను దూఱుండు ! గల్గించినాడను

కోపంబుఁ దండ్రిపైఁ ! గూడదనుచు

కైకమ్మకొడుగు దు ! గ్గతికి కారణమని

దూషించితేని నా ! తోడటంచు

గీ॥ జీకటులుబోయి వెన్నెలల్ ! రాకయున్నె ?

అనుచు నాతల్లి కెంతయో ! నచ్చఁజెప్పి

రామ ! రామా ! యటంచు ని ! రంభరంబు

నడల వలదంచుఁ దండ్రితో ! నుడువుమయ్య !॥

లక్ష్మ—అమాత్యనరా ! నేనిట్లంటి ననుము.

గీ॥ రాజ్యమునకంటె బ్రీతి న ! రణ్యములను

గడపి పదునాలుగబ్బముల్ ! పుడమినేల

రాముడగుడెంచు; మిమ్ములఁ బ్రేమగాంచు
ననుచుఁ దలిదండియో జెప్పు ! మనఘచరిత !

స్వీతమా ! నావచనములుగ నిట్లు నివేదింపుము.

గీ॥ మువ్వరత్తలకను భక్తి ! మొక్కిననుము
సత్త కాసల్యదీనెన ! లటవినన్న
మాకి మోఘము లయ్యె, నా ! మామగారి
యాజ్ఞఁ బాలించినచ్చెద ! మనుచుఁ జెప్పును॥

హ్య ! ఇంకఁ బోయినమ్ము.

సుమంచుత్తిము. (రథముతో నిష్క్రమించును)

రాము—అడుగో ! సర్వము సిద్ధబఱచి గుహుండి శ్రీ వచ్చుచున్నాఁడు.
గుహుండు—బాబయ్యా ! దండాలు. పడన సిద్ధంచేశాను. దయచేయండి !

రాము—మంచిది. సీతాలక్ష్మణులారా ! పోవునము రండు. (అందఱు లోనికేగుదురు)

చతుర్థాద్యశ్చము—కైకమందిరము.

[భరతుండు, కైక ప్రవేశము]

భర—అమ్మా ! కైకమ్మా !

గీ॥ ఏల యీలీల నీతల ! నేలవాల్చి
కన్నుదోయిని బాష్పముల్ ! గార్చుచుంటి
వచ్చు ! సోదరులాది నీ ! తమ్మ సుఖమె ?
తల్లులకఁ దండికని సుఖ ! దాయకంబె॥

కైక—నాయనా ! భరతా ! (కన్నుల నీరద్దకొనును)

భర—అయ్యో ! జననీ ! ఏమిప్రళయము సంభవించినదమ్మా !

కైక—నాయనా ! మితండ్రిగారు

భర—ఆ ! ఏమీ ! తండ్రిగారా ! తండ్రిగారికేమి ?

కైక—స్వర్గమలంకరించిరి.

భర—హా ! తండ్రి ! (మూర్ఛిల్లును)

కైక—(దరిఁ జేరి) కుమారా ! భరతా ! లెమ్మునాయనా !

భర—హా! తండ్రి! పుత్రవత్సలా!

ఆ॥ వె॥ నన్ను గన్నతండ్రి! నాయనా! నిఋణ

మెట్టలను దీర్చుకొందు? కేమిసేతు?

మరణకాలమందు గరిటకు కులసి తీ

ర్థము నోటఁబోయఁ దగకపోతి॥

కైక—నమారా! ఊరడ్దిల్లుము.

భర—హాతండ్రి! నేను మాతామహునింక బోవకున్నచో శ్రీ

దులవలె నేను నీసేవ జేసి ఋణశేషముఁ గొంచెమైనను దీ

దునుగదా?

కైక—అయ్యో! తండ్రి! నాయన దురిదృష్టవంతులే.

భర—ఏమీ! సమయమునకు రామలక్ష్మణులు గూడలేరా? అక్కటా! నల్వరు

కుమారులు బడిసిన దశరథసార్వభౌముఁడు దిక్కుమాలినవాడై, తుదకత

కులచేనగ్ని సంస్కారముఁ గావింపఁబడెనా?

కైక—నాయనా! మీనాయనగారు దహింపబడక దైలభులమున భద్ర పరుపఁబడి యున్నారు.

భర—నశువుము. మృతశరీరమైనది చూచుభాగ్యముఁ గలిగినది. ముందాప్రజ్ఞే ముసక నశువుము.

(అంత, మంధరను తరుముకొనుచు శత్రుఘ్నుఁడు ప్రవేశము)

శత్రు—నిలువుము. పాపాత్మురాలా! నిలువుము. నిన్నీ కృపాణధారకు బలియి

చ్చినఁగాని మాయాత్ముకు శాంతిలేదు.

మంద—(కైకపాదములఁబడి) అమ్మా! రక్షింపుము.

భర—తమ్ముడా! శత్రుఘ్నా! ఈశ్రీ హత్యాపాతకమేమి?

శత్రు—అన్నా! విడువుము. ఈరాకాసివలన సర్వనాశన మైనది. ముందీకులటను సంహరించి తరువాతఁ జెప్పెదను.

మంధ—అమ్మా! చూచితివా? మధ్య నాకగండమేమిటమ్మా! సీతారామలక్ష్మ

ణులడివికేగుటకు నేనే కారణమని, నన్ను జంపవచ్చుట న్యాయమటమ్మా!

నీయును జెప్పవేమమ్మా?

భర—ఏమీ! సీతారామలక్ష్మణుల డివికేగినారా? తమ్ముడా? నాకేమియు బోధ పడలేదు. కారణము జెప్పుము.

సా! కారణమూ? శ్రీరామునకు వనవాసము, నీకు పట్టాభిషేకము. నీదాసీయుండ కైకమ్మను పోత్సహించి, తండ్రిని నిర్బంధపఱచె

హ్లా! ఇదంశయు వాస్తవమే?

గతము) కార్యము తలకొందులైనది. అనుభవమునఁగాని యజ్ఞానము లుండు. కానిమ్ము. (ప్రకాశముగ) కుమారా! నీవద్ద దాపరమేల వెనుక మీతండ్రిగారు పెండువరములు నాకిచ్చియున్నారు. ఒకటి శ్రీరామ ప్రవాసమును, పెండు భరత పట్టాభిషేకమునఁ గోరితిని. నీజనకుఁ డంగీకరించెను. పితృవాక్యపాలనార్థమై రాముఁ డరణ్యములకుఁ బోయెను. పుత్ర వియోగమున మీతండ్రిగారు మరణించిరి. ఇదియే వృత్తాంతము.

భర—(గుండెఁ గొట్టుకొనుచు) హా! హా! రామ్ముల వంశనాశనీ! ఎంతటిదోహమాచరించితివే?

కం! నాశరాజ్యము గావలె

జేకొనఁమాయంచు నీకుఁ! నెప్పితినినొక్కో?

రాకాసి! రామచంద్రులఁ

గీకారణ్యములఁ దోలి! తే కరణినినీ!!

హా! రామచంద్రా! సద్గుణసాంద్రా! నీకంతటిమహాదోహముఁ గావించినది నేనేయని యెంత విచారపడితివో గదా! భ్రాతృద్రోహి వైతిని కైశల్యా దేవి యెంకని విలపించెనో? భరతుఁడు పడక పామయ్యెనని నీకమ్మతల్లి యే మనిదూకెనో? కాని కార్యముఁ జేసి కులమునకు కళంకమాపాదించితిని లక్ష్మణానుబంధం జేమనిదూపించెనో? పురజనులెంతఁ దిట్టుచున్నారో? హా! చీ! భరతా! ఎట్టి చెడుల్లమున నీవీ పాపిష్టకేయి గర్భమున జనించితివో గదా! నీజీవితమున కంక సగ్గతిగలదా? లేదు. ముమ్మాటికీ లేదు. భ్రాతృద్రోహి ననిపించుకొని మని యుండఁగలనా? హా! నేనెంత పాపకర్ముండను.

శత్రు—అన్నా? ముందీ మంధరను చంపివేసెన నాజ్ఞయిమ్ము?

భర—తమ్ముడా! శాంతింపుము. రాజాజ్ఞలేనిది మనమట్టి సాహసపు బనులు జేయరాదు. దీనివిషయ మానల విచారించెదము! మనమింక జాగుజేయరాదు.

ముందు తండ్రిగారికి దహనక్రియలఁగావించి యనంతరము.
 పుంగవులతోడను, తల్లులతోడను? మనమందర మరణ్యః
 శ్రీరామచంద్రుని పాదపద్మములపైఁబడి పార్థివించి, యెటులేని
 భయఁ గొనివచ్చి సింహాసనా నీవులఁగావించినఁగాని, నాయాఁ
 లేడు. అటుల జరుగ దేని, యేపాపమెఱుంగని యీ భరతుఁడు.

ణమున జీవింపఁజాలఁడు. పోవునమురమ్ము.

శత్రు—చిత్తము. (ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

మంథ—అయ్యో! కైకమ్మా! శుదశదేవి పార్థివముమ్మా!

కైక—చీ! చీ! పాపాత్మురాలా! నీవె మాకొంపఁదీసితివి.

మంథ—అమ్మా! నేనేమిచేసితిని. రాజ్యమిప్పించితినిగాదా?

కైక—నీ రాజ్యము నీవు దగులఁబడిపోను. నీసహాయమువలన రామరాజును విరా
 గిగాఁజేయించి, తుదకు స్వకులనాశమునకు దారెఱుపిన నీమొగిమింకఁ
 జూడరాదు. ఆనలకుఁబొమ్ము.

మంథ—అమ్మా! పోనిమ్ము. మఱియొక యుపాయము.

కైక—నోరుమాయము. కులకా! ఒకయుపాయమున సర్వమునఁ బాడుచేయించి,
 నాపార్థివ నాథుని జీవితములఁగొడ హరింపఁజేసితివి. ఇంక నాయెదుటనుండి
 వెడలిపోమ్ము. (నిష్క్రమించును.)

మంథ—ఓయబ్బో! ఇదింతా గండములాగున్నదే (లోనికేగును.)

పంచమదృశ్యము—అరణ్యము.

లక్ష్మ—(కోపముతో) అన్నా! రామచంద్రా! మోసము. మోసము.

రాము—లక్ష్మణా! ఏమది?

లక్ష్మ—ఏమున్నది? రాజ్యసర్వస్వ మపహరించిన భరతశత్రుఁడు నస్తైస్యముగ
 మన్యనైకిదే వచ్చుచున్నాఁడు. చూచితిరా! వానికండకోపు?

రాము—తమ్ముడా! శాంతింపుము. భరతుని యభిప్రాయమది కాదునుమా?

లక్ష్మ—మీచిత్తము.

(తేరలో)

ఓయటవీ నివాసురాలా! రామచంద్రుఁడెందున్నాఁడు?

రాము—లక్ష్మణా! నీతా! మనలఁగానలేక భరతుఁడాక్రందనము సేయుచున్నాఁడు.

పెద్దపిన్నలతోఁ జనుచెంచుచున్నవాఁడు గావున మనమెదురేగి
క్రియనివత్తమురండు. (నిష్క్రమింతురు.)

—(ప్రవేశించి) అక్కటా! నశరథునిమరణము వినినంతనే, రామచంద్రుఁడు
దుఃఖమునకు మేరలేదుగదా? తుట్టతుదకు నశరథమహారాజునకు
జిల్లో క్రియలు సేయవలసి వచ్చెనుగదా? అల్లడే! క్రియలు సంపూ
ర్ణగుటకేసి రామాదులితే వచ్చుచున్నారు. ఇంతకుముందే పట్టణము
స్థితి రామునితోఁ జెప్పియుంటిని. కాని ప్రయోజనములేదు. మఱి
కానిచెప్పి చూచెదను.

(రామ, లక్ష్మణ, భరత, శశుంగులు ప్రవేశము.)

వని—రామా! ఇంకిగర్తవ్యమేమి?

రాము—కర్తవ్యమునకేమున్నది? మిమ్ము పట్టణాధిముఖులంజేసి, మేమిప్రదేశ
ముల సంచరించుటేదా?

భర—అన్నా? రామచంద్రా! నాప్రార్థనమాలించి, పట్టణమునకు దియచేయుడు.

రాము—తమ్ముడా! నీకిదియేమివెట్టి?

గీ॥ శంక్షి వాక్స్వరిపాలనాఁ ధృంబుఁగాడె ?
ననులఁజేరితి? పదునాల్గు నశ్వరములు
జెల్లునందావఁ బురిఁబ్రేతేఁ జిలపరాదు.
నీవె పాలిపురుషాకఁ నేలనెలమి॥

భర—సోదరాగ్రిత? రామరాజ్యసింహాసన మధిష్ఠింప నేనర్హుఁడను కానునుమా!

గీ॥ ఓరఘూత్తమ? నీచరఁ జారమింద
పాలనమె, రాజ్యవైభవఁ పాలనంబు
వేరయోచనలేదు ని న్విడఁజాల
నేను నీవెంటనత్తు, మ న్నింపుమయ్య॥

రాము—సోదరా! పితౌజ్ఞమన యిరువురకు సమానముగనున్నది. నీవు రాజ్యమే
లకఁదప్పదు. నాకటవీనివాసముండవచ్చుదు? మారుమూలఁడక బోయిరమ్ము.

భర—హా! రామచంద్రా! మీయాజ్ఞ నేను బాలింపకతప్పదు. కాని, రాజ్యపాల
నమే నామార్గమున కంటకముగనున్నది. అయోధ్యానగరసింహాసనా
ధ్యక్షత కే నర్హుండనుగాను. కావున, మీరురాకున్నను, మీపాదుకలయిన

నాకొసంగుడు. పాదుకలకు బట్టములు పోలినిధివై
ఇందులకైన నన్ననుగ్రహింపుడు.

రాము—శ్రమ్ముడు! నాయుడు నీకన్నభక్తికి మెచ్చితిని. ఇవే న
త్తెకొనము. (అని యిచ్చును.)

భర—పుచ్చుకొని కన్నులనద్దుకొని ఆహా! నేనెంతయు ధన్యుడనుక
రికమనవి. పదునాల్గునర్సరములు నే నివిధమున రావ్యమేలు

ననవాసాంతరమున మీరయోధ్యులకు రాకన్నచో, నేనగ్నిబ్ర

రాము—శ్రమ్ముడు! నీప్రేమ నచ్చి తీరెదను. కాని, నీవు కోపాడే

మృదుగాని, మందరముగాని దూషించిన నన్ను నీవుదూషించినట్లే నుచు !

భర—చిత్తము.

రాము—మీరింక భోజింపరాదు; ససిష్ఠమునీంద్రా! నామనములందుకొని పో
యిరండు.

ససి—రామా! విజయరామార్జునై తిరిగి యయోధ్యావృత్తినివృత్తవయ్యెన
పుగాక.

రాము—భాగ్యము!

భర—రామచంద్రా! ససిష్ఠమునీంద్రా! రాముడులేన యయోధ్య నే జూడజాల
ని. సందిగ్రామముండె చాదుకావృత్తిమేము. . . సి యందే నివసించనాజ్ఞ
కొసంగుడు.

రాము—అనులే యెవరమ్మ.

భర—చిత్తము. (అనుబంధము 11)

(యవనికజారును.)

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

సంపూర్ణ రామాయణము.

తృతీయాశ్కమ్.

ప్రథమశ్కము—సర్గశాల.

[స్తోత్రా రాములు సూర్యుండును. లక్ష్మణుడు నిలువబడి యుండును.]

రాము—రిమరాసుమారీ! పాశేశ్వరీ! నిస్తులవిహార హృదయనిర్మగ్న వసునిర్మగ్న
జూచి నేనెట్లు సహించగలను?

సీ॥ కుశీలనంటక చమూ ! ఘోరాటపురుందు

నడచితే? యెప్పుడేని ! నశిననేత్రి!

శరభశాస్త్రాలాని ! చూలూనంబులు

వింటివే? యెప్పుడేని ! విదుమోషి!

ఘనగవాసలహూమి ! కటిక యెడారులం

గంటివే? యెప్పుడేని ! కమలపాశి!

కమలాస్తతస్తపై ! కత శిలాస్థలముల

నిలిచితే? యెప్పుడేని ! నీలవేశి!

గీ॥ రాజభోగాది సౌఖ్యవా ! రాశియుందు

నోలలాడంగ రాముని ! త్లానివయ్య

నారచీరలు ధరియించి ! నట్టడవుల

గవ్వములబొందు నినుఁ జూడఁ ! గలనె? లలన !.

దేవీ! వనవాసము దురంతాయాసముని యెంతఁజెప్పినను వినక, నామెంటబడి వచ్చి
నందులకు నీవనుభవించు ఫలమిదియేగదా?

సీ॥ మహాప్రహేళ భో! జనసాఖ్యమే నీకు

లలితాంగి! కందమూలములవిధదు

శుకవికళాదికా! సుస్వనంబులెనీకు

కల్యాణి! మృగముల గర్జనములు

రాత్రరాణ్డాది రముల నీడయెనీకు

సాధ్య! కాంతారవృక్షములనీడ

సరగపట్టుదు కాల శయ్యాశ్రయమెనీకు

కనకాంగి! పాపాణి కలికభూమి

సీ॥ కనకసూర్య గమన సౌ! ఖగ్గంబెనీకు

భయదకాంతారభీకరో! జ్వలితకటక

చూలసానుప్రదేశ సం! కటము లకట!

సాధుసావిత్రి! జనకభూ! జానిపుత్రి!!

సీత—ప్రాణేశ్వరా! మీకన్న నేనధికురాలనా? మహారాజపుత్రులగు మీరే యిట్టి కష్టపరంపరలనెదుర్కొనుచుండ, భవచ్ఛరణసేవకురాలనగు నేనెంత? మొట్టమొదట గొంచెముగ గష్టమైనను, కృమకృమముగ నదియె సుఖప్రదమగును. నావిషయమై మీ రననరతముగ గృశించి చింతింపవలదు. మీపాదసేవయే నాకు గాజ్యాది మహాభోగ సౌఖ్యపరాయణత్వము. మీదిన్యసం దరవననారవింద సందర్శనమే నాకు స్వర్గతుల్యమునుడి!

లక్ష్మణ—అగ్రిజా! సాధ్వీమతల్లియగు మాసీతమ్మకష్టములు గట్టెక్కడనుండునా? ఇప్పటికే వనవాసము పదిపండ్రెండ్లొండొద్దు గడచినవి గదా?

రాము—అవును. ఇంక గొలదికాలమునకుం బట్టణముఁ జేరిసుఖంపవచ్చును. తమ్ముడా! మనకే వనవాసకారణమున నెన్నియో లాభములు గలిగినవినుమా!

సీ॥ పరమపావనముతా! భాగీరథీమొదల్

విమల తీర్థములు నే! వించినాము

జగదపకారులై! నెగడు విరాధాది

చెనటిరాక్షసులను! ఓనకీనాము

దర్శింపఁగా నసా! ధ్వంజానగస్త్రాది

ఋషులనెందరినో! ద! ర్శించినాము

సృష్టియందున నురా ! సురుల కభేద్యమా

భయదాస్త్రశస్త్రముల్ ! వడసినాము

|| అరయఁ, కైకమ్మరాజ్యదు ! లపహరించి

యీజటావల్కలములు ధ ! రింపఁజేసి

వనుల విహరింపఁ జేయుట ! వలనఁగాజె?

ధన్యమయ్యెను మనజీవి ! తములు ననుజ !||

లక్ష్మ—రామదండ్రా! ఆమె మన కొనరించిన మేలు బ్రహ్మకల్పాంతమువఱకు లోకము మఱవఁ జాలదునుమా!

రాము—(తెరవంకఁ జూచి) లక్ష్మణా! అటుచూడుము! ఒక శ్రీవ్యక్తకాబోలు నిశ్చే నచ్చుచున్నది.

లక్ష్మ—(చూచి) అవును. అదియొక మాయావివలె నున్నది.

శూర్పణఖ—(ప్రవేశించి తనలో) ఆహా! సుందరాకారులగు రామలక్ష్మణు లిందే యున్నవారు. ఆమెయే సీతాసతి. ఇంక వీరల సమీపించి నాచతురిమఁ జూపెదఁగాక. (సమీపించి) పురుషవ రేణులారా! మీరలెవ్వరు? అటవీనివా సమునకుఁ గారణమేమి?

రాము—లక్ష్మణా! ప్రశస్యత్తర మిమ్ము.

లక్ష్మ—ఓరమణీ! మేమిరువుర మన్నదమ్ములము. అతఁడు శ్రీరాముఁడు. నేను లక్ష్మణుఁడను. ఆమహిళాలలామ నాయగ్రిజని పట్టమహిషియగు సీతామ హాదేవి. కొండొకకారణమున రాజ్యాదులు దూరమైనను తాత్రీధర్మమున నరణ్యముఁ బాలింపుచున్నాము. ఇది మావృత్తాంతము. ఇంక నీయుదంతముఁ జెలియఁ జేయుము?

శూర్ప—సుందరాంగులారా! లోకవిద్రావణుండగు రావణుఁడు నా కగ్రిజుండు. మానిలయము లంకాపురము. నాపేరు శూర్పణఖ. (రాముని సమీపించి) సుందరాకారా! నానిజాభిప్రాయము వినుము. నిన్నీప్రాంతములం దనేక పర్యాయములుఁ జూచి, కాముబారికి లోనైతిని. సేటికి సాహసించి నీకృపా భిక్షువక్తై వచ్చితిని. నన్ననుగ్రహించితివేని, ధరామండలమునకు నిన్నభిషి క్తునిఁ జేయించెద. నాముద్దుఁ జెల్లింపుము.

రాము—(స్వగతము)ఓహా! ఇది రాక్షసాంగనయని స్థిరపడినది. చమత్కారముగ

దీనిని శిక్షింపఁ జేసెదను. (ప్ర)కాశముగ) ఓకామనీ! నీకో. ౩౮౦౦
రాదుగాని, నాకోకః భార్యకలదు. నాతమ్ముఁ డంగనారిహితుఁడు. అతఁడే
నీకోకక దీర్చఁ గలఁడు. అంతేకాదుసుమా!

గీ॥ కుసుమశకునేలువాఁడు, బల్ ! రసికవరుఁడు
రమణి! నీయావనాంగముఁ ! బ్రాథమగుట
నెసఁగుచున్నది చెల్లి మీ ! కీరుపురకును
వానినింగూడ్చి సుఖములు ! వడయఁ బొమ్ము॥

శూర్ప—రూపసాదృశ్యముల మీరిరువురు దీసిపోవువారుకారు. కాని, వానినేవరిం
పుమనియెడవా?

రాము—అవును. అతఁడే నీపతికఁ ద్రాప్తఁ గట్టఁదగినవాఁడు.

శూర్ప—మంచిది. నీతోఁగూడిన సవతిపోరు బడిలేకుండును. (లక్ష్మణునిఁ జేరి)
ఓపురుషసింహా! పండివకృష్ణమైయున్న నాయెలజవ్వన మనుభవింపలేని రా
ముఁడు నన్ను నీకడికుఁ బొమ్మనియె. ఆకనబడు లతాగుల్మములచెంత సుర
గవిలాసమునఁ బ్రార్థింబుచ్చెదము రమ్ము. (వట్లకొనఁబోవును.)

లక్ష్మణ—కాంతా! దూరముగనుండుము. నేనొకటి జెప్పి వినుము. చండనవనము
సర్పావృతమని త్రవించినట్లు, సవతితోఁ గాపురము సరసముఁగాదని రూప
సుందరుఁడగు రామచంద్రునివిడచి సన్నేల వరింపవచ్చెదవు?

గీ॥ రూపసుందరి! నీ కను ! రూపుఁడైన
దాశరథియేడ? నేనేడ? ! దాసుఁడేడ?
పవలు శేలును వానికి ! బానిసీడ
వైన నన్నోరఁ దగునె? హా ! న్యంబుఁ గాడె॥

శూర్ప—పోనిమ్ము. నీవునేవకుండ వైనను వానికిఁ దమ్ముండవేకదా?

లక్ష్మణ—పేరునకుఁ దమ్ముండనేఁగాని, నిరంతరము సీతారాముల పాదపద్మములఁ
గాలుచు నిగ్భాగ్యుడను. నన్ను వరించితివేని, నాతోఁబాటు నీవాసేవలఁ
జేయఁజాలవు. కావున వానినేవరించి సుఖంపుము.

శూర్ప—(స్వగతము) వీనిమాటలే సత్యము. ముందు పెద్దవానిమ్ముద్దులమూట
సంగ్రహించితివేని, పిన్నవాఁడు పిచ్చికుక్కయి నావెంటఁ బడకుండునా?
అటులే యొనర్చెద. (రామునిఁ జేరి) రామా !

రాము—రాము—(నవ్వుకొనెదరు.)

శూర్ప—(నీతతో) ఓసీ! ఏమే నీపాగరుజాతుతనము? నన్నుజూచిన నీకు నవ్వు వచ్చుచున్నదిగదా? నిన్నిదే వడియములాగున నమలివేసెదఁ జూడుము. (మీదికేగును.)

రాము—(దానికడ్డము నిలిచి) తమ్ముడా! సాపము దీనికామోదే? కముమితిమీరు చున్నది. వెంటనే దీనిమోహ పిశాచమును వదలఁగొట్టము. కాంతా! లక్ష్మణుఁడు నిన్నింక సత్కరించును. పొమ్ము.

శూర్ప—(సంతోషముతో) లక్ష్మణా! నాకోరికఁ దీర్చెదవా? (మీదికేగును.)

లక్ష్మణ—ఇదే చూడుము. (ముక్కు గట్టిగఁబట్టుకొనును.)

శూర్ప—ఓయీ! ఇదేమిసరసము. చక్కనైన స్తనవర్వతములుండ నాసికఁ బట్టుకొ నెదవేల? నీకేమిచిచ్చియా?

లక్ష్మణ—(ఖడ్గముఁదీసి) ఓసీ! ఇదియొక క్రొత్తసరసము.

గీ॥ ఏకపత్నీవ్రతమలఁగి నిలలఁజెఱవ

వచ్చినందులకిచ్చెదఁగి ఫలితమిదుగా!

(ముక్కుఁగోయగ నది యెచ్చుచు పలుగెత్తఁబోవఁ జెవిఁబట్టుకొని)

చెనఁగి? నిలువుము, ముక్కునుఁగి చెవులుఁగోసి

రనుచు దిక్కున్నకడకు నీ! వరయఁబొమ్ము॥

(చెవులు గోయును.)

శూర్ప—(ఏచ్చుచు) ఓరోరీ దుష్టులారా! నన్నిట్లు నేయుదురా? ఇంక మీపాట్లు జూచికొనుఁడు. (పారిపోవును.)

రాము—లక్ష్మణా! మంచిపనిఁజేసితివి. మనమింక లోనికేగుదము రంకు.

(అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

ద్వితీయదృశ్యము—మూరీచాళీమము.

[రావణ, మూరీచులు ప్రవేశము.]

రావ—మూరీచా! నీవు పెద్దవాఁడవుగదాయని యింతవఱకొర్చి యుంటిని. నా యాజ్ఞఁ దోడ్పరచుము. నీతాపహరణమే నాకింక గర్తవ్యము.

మూరీ—రాక్షసేశ్వరా! రాముఁడు పరంధాముఁడని జగత్ప్రయము వేనోళ్ళ బాగ డుచున్నది. వెండియు,

ఉ. రాముడు, దైత్యరాట్నములవి / రాముడు; దుష్టకులీనగ) సు
తాముడు; భీకరోగ్రరణ / రంగవిహారుడు; నీలమేకుసు
శ్యాముడు; భక్తవత్సలుడు, / సర్వజగత్పరిపోషకుండు శీగ్ర
రాముడు రాముడా? పరశు / రామ విరాముడు పూజనీయుడే॥

రావ—ఏమి నీ వాగాడింబరము?

గీ॥ కరము లిటువదిమేనభీ / కరముఁగలుగు
రావణునకుఁ ద్రోలోక వి / ద్రావణునకు
సాక్షియే; యర్కవంశ సం / జనితుఁడొకఁడు
బెబ్బులిండాక నేర్చునే? / పిల్లికూన॥

రాక్షసులకిళంకా! పందనై, వృద్ధుఁడనై, యనమరుఁడనై మూలఁగూర్చుండి,
జుగ్జ్ఞగీయమానప్రతాపవంతుఁడనగు నాముందరనా పిఱికిమాటలాడి ధయ
ముఁగలిగింప నెంచితివి? చాలుఁజాలు. ముందు నాప్రియశ్శమునకుఁ దోడు
పడదవా? లేదా? చెప్పము. నిరాశించితివేని మక్కరాసి నీశీర్షము
ఖండించునని తెలిసికొనుము.

మారీ—(స్వగతము) ఔరా! వీనికి పోగాలమానన్నమగుటచేతనే రామునకపకా
రము నేయుచున్నాఁడు. కానిమ్ము. మఱి యొసారి చెప్ప చూచెదను.
(ప్రకాశము) (అనుబంధము 12) ఓరావణ చక్రవర్తి! ఇదే నాకడ సారి
హితోపదేశము. నీవు నీతాదేవి నపహరించితి వేని?

ఉ. ధారుణి బాఠినన్; గుహల / దాగిన; వహ్నులచెంతఁ జేరినన్
నీరధిముచ్చినన్; శరణు / నీరజగర్భునిఁ గోరియుంటినన్
సోరున నీశుడడ్డమయి / పోరిన; రాఘవుఁడాహవంబులో
ఘోరశరాన్ని కీలకఁ / గూల్చకమానఁడు నిన్ను రావణా!॥

రావ—అరే! దురాత్మా! పాపీ! ఇదే చెచ్చితివి. (వానిని నలుకఁబోవుచు)

మారీ—(నవ్వుచు) వెట్టిరాజా! శాంతింపుము. శాంతింపుము. దానవాంతుఁడని
విఖ్యాతినడసిన రామునివిషయమై నీయభిమతమెఱుంగనటులఁ బలికితిఁగాని
తాటకాసురసంహారసమయమున నన్నాతఁడుగొట్టిన చుటుకుబాణము
మఱచితి ననుకొంటివా? ఆతఁడెట్టి వాఁడైననేమి? జగత్ప్రభువగు నీవునాయం
డనండ నసాధ్యమగుకార్యమున్నదా? రమ్ము. నీతాపహరణమునకుఁ బ్ర
యత్నించెదము.

రావ—(వానిని గొల్గించుకొని) భేష్ ! ఇప్పుడుగదా ! నిన్ను విశ్వసించితిని. కాని యేమార్గము నవలంబింప నూహించితివి ?

మారీ—నేరొక బంగారులేశినై రామలక్ష్మణుల నెడబాపెద. అంత నొంటరియగు నీతను నీ వపహరింప నచకూలమగును. ఇది నీకిష్టమే గదా !

రావ—(సంతోషముతో) బలే ! మారీచా ! నీ మామోహాహులమున జగ్రత్తయమునే చలంపజేయగలవు. నీకసాధ్యముగలదా ? నీయపాయమే బాగున్నది. పోవునముగమ్ము. (ఇరువురు వెడలిపోవుదురు.)

—❦—

శృతీయ దృశ్యము—పర్వతాల.

[లక్ష్మణునితో పక్కను, సీతారాములొక పక్కను నిలువబడియుందురు]
సీతా—నాధా ! విద్యుల్లతనలె గిళుక్కన మెఱసి యంతర్హితమైన యాచిత్రీ మేమైయుండును ?

రాము—దేవీ ! అదియొక స్మృగ మేమోయని తలంచెదను.

(బంగారులేశి వారిముందు నాడుచుండును.)

సీత—(సంతోషముతో) నాధా ! నాధా ! ఇదుగో ! ఈవైపుఁజూడును. మనమేదో యని భ్రమించితిమి. ఇదియొక బంగారులేశి. ఆహాహా !

గీ॥ నజ్జివైడూర్య మాక్తికా ! నభులుఁగూర్చి

శిల్పితననేర్పుఁజూప వి ! చిత్రీగతిని

తనప్రతిమఁజేసి స్మృష్టించినటుల

నాడుచున్నది హరిణమ ! యాకే ! సాబగు !

రాము—ఓహో ! మరల నదృశ్యమైనదే !

సీత—లేదు. ఆపొదరిండ్ల చాటున మేతమేయుదు, దిక్కులు భ్రమించునటుల బెదరిబెదరి చూచుచున్నది. ఆహా ! ఏమానుండరము ?

(అనబంధము 13)

రాము—అవును. అరే ! ఏమిదాని గమనవిలాసము ? ఆహా ! ఇట్టి విచిత్రసారంగము నిదినఱకెన్నండునుఁజూచి యుండలేదుగదా !

సీత—ప్రాణేశ్వరా ! ఆయేణముతో నాడుకొనవలయునని మిక్కిలి కుతూహలము గనున్నది. దానినిబట్టుకొని నాకప్పగింపుడు.

రాము—దేవీ ! అడంతభాగ్యము ? (అనబంధము 14)

నీక—నాథా ! అది చిక్కకున్న, నారాచమున బడఁగూల్చి, దాని చర్మమైనఁ గొని తేనలయును.

రాము—అట్లే యొనర్చెదను. తమ్ముడా ! లక్ష్మణా ! ఆకనఁబడు మృగోత్తమమును బట్టియిమ్మని మీవది నె కోరుచున్నది. దనుర్భాణము లిటు దెమ్ము. దా నినిఁగొనివచ్చెద.

లక్ష్మ—అన్నయ్యా ! ఆకనకసారంగముఁజూడినా కనమానమయ్యెడిని.

గీ॥ కనకమృగమును మనమెప్పుడ ! గాంచలేదు

లేరు, మునుఁజూచియున్నట్టి ! వారుఁగాని

రాక్షసావృతమైన య ! రణ్యమగుట

మాయగాఁ దోచుచున్నది ! మనుకు లేదా ! ॥

రాము—లక్ష్మణా ! ఇదంతయు దానవభూమియైనను, మాయానిర్మితమృగము లేని విశృంభించియుండును ?

లక్ష్మ—అన్నా ! అదేమిమాయయోగాని, యీకి సకమృగము లోకవిరుద్ధమగుట సంశయాస్పదముగ నున్నది. (అనబంధము 15)

రాము—సోదరా ! నీవనినటు లీమృగము రాక్షసమాయానిర్మితమే యైనచో.

(అనబంధము 16)

ఉ॥ ఈ మృగమున సురారులు నృ ! కంచి భ్రమింపఁగఁ జేసియున్నచో

తామసమూని బాణమున ! ధారుణిఁద్రోళ్లఁగఁ జేతు సంయమి

స్తోమములుల్లసిల్లు; నశి ! దోడ్కొనివచ్చెన్ దానిచర్మమున్

భూమిజకోర్కెఁదీరఁనిడె ! పోయెద బాణములిమ్ము తమ్ముడా ! ॥

(చేయి జూచును)

లక్ష్మ—(స్వగతము) అకటా ! సర్వజ్ఞుఁడగు నీమహానుభావుఁడు భార్యకోరికఁ దీర్ప నలయుననుభావించిచే, మాయామోహితుఁడగుచున్నవాఁడు. వారియా జ్ఞదాటఁ జాలను. కానిమ్ము. దైవమే గలఁడు.

(బాణములొసంగును.)

రాము—(అందుకొని) లక్ష్మణా ! నేవచ్చుదనుక జానకి నప్రమత్తుఁడవై జూచుచుండుము. నేబోయివచ్చెదను. (నిష్క్రమించును.)

లక్ష్మ—అమ్మా ! అది మాయామృగంబుగాని, వేళుగాదు.

సీత—చుటఁదీ. కిప్పుడట్లే తోచుచున్నది. ఆలేడియెంత దవ్వేగెనో? నాధుఁడిం
కను ర్నాకున్న వాఁడు. నాహృదయమేలనో వికలమగుచున్నది.

లక్ష్మణ—'మ్మా! వైకల్యమేల? అది మాయామృగంబేయైనను, మదగ్గజాని
వింటి కసాల్పింబుఁగలదా?

(తెరలో) హా లక్ష్మణా! సీతా!

సీత—(భయముతో) హా! చచ్చితి. అయ్యో? నాథా! నీకేమి యాపదవాటిల్లి
నది? మఱిదీ! లక్ష్మణా! ఇంకేమున్నది? మీయన్నగారు రాక్షసమా
యాకృతమునఁ జిక్కి విలపించుచున్నారు. పొమ్ము. లక్ష్మణా! వేగమపొమ్ము.
అన్నగారికి నీచేయూతయిచ్చి వెంటఁ గొనిరమ్ము. పొమ్ము. ఆలసింప
కుము. (అరుబంధము 17)

లక్ష్మణ—అమ్మా! భయపడకుము. మాయన్నకే యశుభమును గలుగదు. ఆ
వికృతస్వరముఁగూడ రాక్షసచూయఁగాని తదన్యముఁగాదు. ఊరడిల్లుము.

సీత—అయ్యో? లక్ష్మణా! నాకేల సమాధానముఁ జెప్పెదవు? విపత్సాగరమం
దున్న మీయన్నగారికి సహాయముఁ జేయఁబొమ్ము. సశువుము. అది మీ
యన్నగారి కంతస్వరమే.

లక్ష్మణ—జననీ! ఏల యీలీల దుఃఖమున భీతిల్లెదవు? భయమునుగము.

సీ॥ విలయ కాలానల ! జ్వలితయా తాటకాం

గన నడంచిన విల ! తుణబలుండు

దేవదానవుల నిం ! దించిన హరచాప

మును రెండుఁజేసిన ! భూరి భుజాంశు

వసుధరాట్చక్రి నం ! వర్తి భార్గవురాము

గర్వంబుఁదూల్చిన ! ఘనయశుండు

ఖరదూషణాదిరా ! తునకోటినొక్కఁడే

గీటడఁగించిన ! కృతకరుండు

గీ॥ ఎలమిముక్కుటిదేవత ! లెత్తినచ్చి

రణమొనర్చిన, గాధినం ! దన వరప్ర

సాదలబ్ధి తశస్త్రాస్త్ర ! సాధనుడగు

రామునింగల్వఁజాలరూ ! జనుముతల్లీ॥

ఇదియునుగాక.

సీ॥ భూమికంపించు, దిక్పక్షి ! ములు వడంకు
ననధులుప్పొంగు, ప్రళయాన్ని ! ప్రజ్వరిల్లు
కమలమిత్రుడు, జలజారి ! గతులుఁదప్పు
శాసలేయున కాపడఁ ! గలుగఁదల్లి !॥

నీత—ఓయీ ! ఏమి నీ గాంధీరోపన్యాసము ? అన్న గారావదఁజిక్కి యల్లాడుచుండ
వదినెను సుద్దులుఁజెప్పుచుంటివా ? నిజముగ నన్నగారి మేలుఁగోరెడి తమ్ము
లు లేరనుట నేటికిఁ జెల్లమైనది. నిన్ననవలసిన బనియేమి ? హా ! నాథా !
లక్ష్మణుఁ డేకగర్భసంజనితుడైనచో నీయార్తనాదమాలించి నిన్ను గక్షిం
పకూరకుండునా ?

లక్ష్మ—తల్లీ ! ఎట్టిమాటలాశిలినమ్మా ! మిమ్ముఁ దలదండుగ్రలనలెఁ బూడించినం
దులకిదియూ ఫలము ! నిన్న విడిచిపోరాకని నీనాధుఁడాత్మాపించుటచే, వెడ
లుటకు సంశయింపు చుంటినిగాని వేలుగాదు. అగ్రిజని యనుజ్ఞాపాశ బంధి
తుండనగు నన్నినకారణముగ దూరుట న్నాయమా తల్లీ !

నీత—నీ ! నీ ! పాపసంభవా ! నీ దురభిప్రాయమంశయునేటికిఁజెల్లమైనది. భరతుఁ
డు రాజ్యదులు హరించి యరణ్యములకుఁ దోలినాడు. నీవు నీయగ్రిజని
మరణాంతరము నటకు వేచియుండి నాకపకారము సేయుచున్నావు. దురా
త్మా ! ఇత్వోక్తుల కళంకా ! నీమొగముఁ జూడరాదు. నాయెదుటనుండి
తొలఁగిపోమ్ము. మాగతులెల్లు శెల్లవారనున్నవో భగవంతుఁడే కలఁడు.
పాపాత్మా ! వెడలిపోమ్ము.

లక్ష్మ—(వెవులు మూసికొని) హరిహరీ ! హా ! సాధ్వీమతల్లీ ! ములుకులనంటి నీవ
లుకులు నాహృదయగోళమును జీల్చివేయుచున్నవి. నీయాజ్ఞఁ బాలింప
నేనిదే పోవుచున్నాఁడను. బ్రహ్మాదిదేవతలే నీకింక రక్షణమగుఁగాక.
జననీ ! నీవుమాత్రమీ గిరిదాటిరాకుము. నేఁబోవుచున్నాను. (ముందుకు
వచ్చి దిశలఁబఱికించి)

సీ॥ సాకేశపురలక్ష్మీ ! సాధుల దరలక్ష్మీ
గావరే తాపస ! గణములార !

రవికుల చిన్నారి ! రామునిదేవేరి
నేలరే యప్పది ! కృష్ణులార !

సద్గుణః స వీత్రి ! జనకుని వరపుత్రిః
 గృహజూడరే వస్య ! మృగములార!
 యజన సంగవదేవి ! ఋషిహర్షములదీవిః
 బోవరే సత్పుణ్య ! పురుషులార !
 గీ॥ దశరథేశున్కి కోడలు ! ధర్మనిరశ
 సరసి రక్షింపరే వస ! తరువులార !
 నిత్యకల్యాణి, శుకవాణి ! సీలవేణి
 జానకిని నోముఁడీ; రవి ! చంద్రులారా॥

అనుబంధము. 18)

(నిష్క్రమించును.)

నీత—తోడుగానున్న లక్ష్మణుని దుర్భాషలాడి వెడలనడపితిని. ప్రకృతి భయ
 విశాచియై నాహృదయ కమలమును కంపించుచున్నది. అయ్యో! ఆపాడు
 లేడి నేడేల నాకంటఁబడవలెను? పట్టి నెమ్మని పతి నేలఁ బంపవలయు? (ఉలి
 కిపడి) అకట! నేడేమి కీడుమూడ నున్నదోగాని నా దక్షిణ నేత్రముదురు
 చున్నది. ఇంక నా కెద్ది శరణ్యము?

(సన్యాసివేషముతో రావణుఁడు ప్రవేశము.)

రావ—హరిహర! మహాదేవశంభో!.

నీత—ఎవరో మహానుభావు లిటే వచ్చుచున్నారు. (చూచి) మహాత్మా! వంద
 నములు.

రావ—కల్యాణమస్తు.

నీత—దేవా? అందధిష్ఠింపుఁడు.

రావ—(కూర్చుని) కాంతామణీ! ఘోరకాంతారమున నొంటివై, నీవిట్లుండుట
 కేమి కారణము? నీవెవరపు? నీవొక రాఘ్నిమాారివలె గనిపించుచున్నావు,
 నీ యుదంతమేమి?

నీత—మహానుభావా! అవధరింపుఁడు.

నీ॥ బుధ విధేయుఁడు, జగ ! తృణ్యతపోరాశి

జనకరాజేంద్రుఁడు ! జనకుడయ్య!

అఖిల లోకములకు ! నారాధ్య భగవతి

దిక్పక్రీవ్యాప్త భూ ! దేవితల్లి

ఖర దూషణాది రా త్తన నిషూదనఁడర్క-

‘వంశోద్భవుండు నా’ పాణవిభుఁడు

చలఁగి, కూర్పణ ముక్కు’ యీవులు గృహకరవాల

మునఁగోసినట్టి ల త్తణుఁడు మఱఁది॥

గీ॥ తండ్రి యాజ్ఞను బాలింప యీశరథులు

వనులఁజేరిరి కార్ముక యీ పాణులగుచు

సాపులనడఁచి, సజ్జన యీ పాలసంబు

నేయుచున్నారు; నాపేరు యీ సీయంపు॥

రావ—వారిరువు యెందున్నారు ?

సీత—ఇంతకుముందు వారొక హరిణంబును శత్రుముగొనుచు దవ్వలం జనిరి.

ముహూర్త మాత్రమున వారిరుదెంచి మిమ్ము సపర్యాసంతృప్తులం
జేయఁగిలరు.

రావ— ఓ వెట్టిబాగులదానా !

ఉ॥ హఁగు భర్తహృష్టముల యందుఁ జరింపగి నర్హిమైన నీ

ప్రాయమునే న్గణింపక న రణ్యముఁ జేర్చినవా యసూ పశు

ప్రాయఁపఁగాక మర్త్యుఁడొకా? యీ పాపము! నీయవివేకమెంతయున్

బాయక, వెంటవచ్చితివి యీ భర్తయటంచును నమ్మి వెట్టివై॥

ఓ తుహినాంశు వదనా! నిన్నుఁజూడ నా కెంతయు విచారమగుచున్నది గదా !

సీ॥ పరిపూర్ణ చంద్రుని యీ పరిహసిం చెడిమోము

యెండవేడిమిక న యింపుటెట్లు?

యుద్యాన వనసీమ యీ నొచ్చు నీపాదాలు

యిగ్గిటవిఁ జరింప యీ నోర్చుటెట్లు ?

స్వచ్ఛమా పన్నీట యీ జలకమార్చెడి కురు

లదిగికుల్యలఁ దీర్థ యీ మాడుటెట్లు ?

విద్యుల్లతాకాంతి భి యింపు నీమైదీగ

ఘడివారు వడగాడ్చు యీ సోకుటెట్లు ?

గీ॥ జెందమలరంగి సుందర యీ మండిరముల

సాఖ్యములఁ బ్రార్థి పుచ్చగ యీ జనెనునీవు

గిరులయందు మాటవి రుగురుభయందు

గాపురంబాకుళింటనా? కలికిమిన్న !!

సీత—మహాత్మా! మీరెటుగని ధర్మములు లేవు. సతులకు పతియే పరబ్రహ్మ ముగదా!

రావ—నారీమణీ! నీవంటినుండరాంగిని దండకాటవికి గొనివచ్చి, కండమూలా దులుగుడవనబెట్టుచు, గిరకు రానేల నిద్రింపజేయుచున్న పతి, సతికేలు ల పరబ్రహ్మమగును? అతిసుఖప్రదముగ సతుల నాదరించిన పతియే పర బ్రహ్మము. కట్ట గుడ్డలేక గుట్టలబట్టించిన పతియే దైవ స్వరూపమని నమ్మి, నవయాననము నట్టడవి పాలుగావించుచున్నందులకు, నీ వెట్టితన మే కారణము సుమా?

సీత—అయ్యో! లోకజ్ఞులగు మీరే యిట్లుబలికిన నేనేమనగలను? ఒక వేళ, మీరు నాచిత్తవృత్తి నరయుటకై యిట్లు వాసించి యుందురా?

రావ—(స్వగతము) ఈమెతో ముచ్చటంపుచు గూరుచున్న ప్రమాదము వాటి ల్లును గాన, త్వరపడవలయును. (ప్రకాశముగ) రామాంగీ! నీవు నాయభి ప్రాయముఁ జక్కగా నెఱింగితివి. మఱికొంత నేవు నీతో ముచ్చటంపఁ జలం చితినిగాని, యిప్పుటికే కాలావీతమైనది. భీష్మనానందవా?

సీత—చిత్తము. (కండమూలములు బుచ్చుచు) దేవా! ఇవి కైకొనఁడు. (ఈయం బోవును.)

రావ—రమణీ! నేనీభీష్మకై వచ్చినవాడఁగాను.

సీత—దేవా! మాకడ నింకన్న సభికము లేముండును?

రాము—ఉన్న పదార్థములయం దొకదాని నడిగెదను. ఇచ్చెదవా?

సీత—(తనలో) ఈయన యేమికోరునో గదా?

రావ—అనుమానించెదవేల?

సీత—మతేమియులేదు. మీయభీష్ట మెఱింగింపుఁడు?

రావ—చెలీ! నీకృపాభిక్షువు.

సీత—హరిహరీ! తాపసులగు మీ రిట్లనఁజెల్లునా?

రావ—రాజరేఖాభిరామా! మహిళాలలామా! చల్లకువచ్చి ముంతదాచనేల?

నాప్రీవృత్తి వినుము.

సంపూర్ణ రామాయణము.

సీ॥ పద్మసంభవుని త ! పంబున మెప్పించి,
 వరములుఁగొంటి న ! వాఱిగాఁగ
 కైలాసగిరి భుజ ! కంఠూతిచే నెత్తి
 వడఁకించి తీర్వరీ ! వల్లభులను
 అష్టదిక్పాలుర ! నాహవంబునఁ దోలి
 స్వర్గపురంబుఁ జేఁ ! బట్టినాఁడ
 సురగురుడోర్గ క ! న్నర సిద్ధసాధ్యాది
 బిభృక్షవతులునా ! వీటనుఁదురీ
 గీ॥ మూడులోకములకు నేఁ బ్రీ ! భండనగుట
 ననిలుఁ, డనలుండు, యముఁడు, డం ! దొర్లు లెలమి
 వెఱచి వర్తింతు రెపుడు నా ! వేరువిన్న
 రముణి ! లంకాధినాథుఁడ ! రావణుండ॥

(నిజస్వరూపుఁ డగును)

సీత—(భయవిహ్వలయై) హా ! రామా ! రామా ! (మూర్ఛిల్లును)

రావ—నా నిజస్వరూపముఁజూచి భీతిల్లి నట్లున్నది. మేలుకొలిపెడిగాక. (దూర
 ముననుండి) సీతా ! సీతా ! (చప్పటలుఁ గొట్టును)

సీత—(లేచి భయభ్రాంతయై నిలువఁబడి కోపముతో) రావణా ! కామాంధకార
 చిత్తుఁడవై నాకపకారము సేయ సాహసింపకుము. దైత్యవిరాముఁడగు దశ
 రథరాముఁడు నీయకార్యము విన్నవో, నీదశవక్తనాశములుఁ జేల్పివేయును.
 బుద్ధిఁదెచ్చుకొని వెళిలిపోమ్ము.

(అనుబంధము 19)

రావ—నూపసుందరీ ! శతయోజన విస్తీర్ణమగు లంకానగరముదాక, తొల్లి సీస్వ
 యంవరమునకు వచ్చి పరాభవింపఁబడి మగిడి పురోన్మథుఁడ వైతిని. నాటి
 నుండి నాయాశాబీజము మొలకయెత్తి నేటివఱకు చిగుర్పుచున్నది. “కప్టే
 ఫలీ” యనునటుల, నింతకాలమునకు నీసందర్శనప్రాప్తి లిగినది. నిన్నొం
 టగిరఁ గక్కించుకొని పోవఁడలంచియే, మాయామృగమును సృజించి, రామ
 లక్ష్మణులఁ గడుదూరమున కీడ్చుకొని పోయితిని. నీవింక మారుపలుకక
 నావెంట లంకాపురమ్మునకు రమ్ము. రాముఁడు గీముఁడని కాలయాపన
 సేయకుము.

నీత—ఓరీ ! దుష్టనిశామీ ! నీకు మరణకాల మాసన్న మగుటచేతనే నన్నుఁజెఱ!
బట్టనెంచితివి. తొల్లి రామబాణాగ్నిలో మిడుతల దండువలె నీకు లీనలెం
దరు గతిఁచిరో తెలియదా ? కామోదేయమున ముఱచితివికాబోలు !

గీ॥ తాటక సుబాహులేగిన ! దారిఁబోకు
దూషణ విరాధులరిగిన ! తోగ్గినఁనకు
బ్రతుకుఁ పై నానఁగలదేని ! పాటిపొమ్ము
కూర్గి ననుజవిరాముని ! బారిఁబడక॥

రామ—నీతా ! బక్కరక్కనులఁ జంపిన బడుగురాముఁడు, బ్రహ్మాండ నాయకుఁడగు
రామఁబనిముందు శృణుపాత్రయమునుమీ ! చతుర్దశభువనము లొక్కపెట్టున
నెత్తినచ్చినను నిన్నుమాత్ర మింక నాబారినుండి సంగ్రహింపఁజాలరు. వే
యేలు ?

గీ॥ రామ ! నీరామచంద్రుఁడు ! రాకమున్నె
చుండదోష్ఠురమద్భుజా ! శక్తిఁజెలియఁ
బర్హశాలఁ బెరిల్చి, ని ! ర్భయముగాను
చనెన నిన్గొని యారథం ! బుననె కనుమ॥
(కట్టెదుటనరద మొండు పృథ్వీమగును)

నీత—హా ! నాకింకేమిగతి ? అయ్యో ! ఇదెక్కడి మాయరథము ? హా పరమేశ్వ
రా ! నీనయన నన్నీ యాపదనుండి రక్షింపరాదా ?

నీ॥ దేవాదిదేవున ! కీవార్తఁజెల్పరే
వనవాస తాపన ! నర్దులార !
తరఁగి వంశజున ! దురవస్థఁజెల్పరే
యనిశంబుగహన వి ! హారులార !
దుష్టశిక్షణున ! దుస్థితిఁ జెల్పరే
త్రిజగదారాధ్యుతా ! దేవులార !
కానల్గునుతున కీ ! కష్టంబుఁజెల్పరే
ముక్కోదేవతా ! ముఖ్యులార !

గీ॥ పంచవటి ! చెప్పఁగదవె నా ! ప్రాణపతికి;
తల్లి ! గోదావరీ ! నీవు ! దయవహింపు;

పంస్తుతించెద, రామల ! త్కృణులజీరి
సతిని రక్షింపఁజూడఁజే స్యాములార !॥

(మూర్ఛిల్లును)

యవనికజరును.

చతుర్థాశ్వాసము—అరణ్యము.

లక్ష్మ—(ప్రవేశించి) ఔరవంకఁజూచి) అక్కటా ! పసిదురవస్థఁ జూడఁజాలనుకదా !
మారీచ మధురఁడగు శ్రీరాముఁడు సీతమ్మితల్లినింగానక, కంటఁబడిన
ప్రశీనస్తువును సీతాదేవిగా భ్రమించి, దుఃఖార్థమున మురుగుచున్న
వాఁడు. దుర్నివార దుఃఖాతిరేకమున నన్నెఁదొఱచి, కేవలము వెట్టివాఁడై
శోకాకులిశచిత్తుడై యిడె నచ్చుచున్నాఁడు.

రాముఁడు—(ప్రవేశించి)

అనుబంధము.

లక్ష్మ—మారీచమధనా ! రఘుకలాధరణ ! సీతారమణ ! ఇదంతయు వింధ్యనగ
మహారణ్యము. అవికంటకావృతమార్గములు, ఇటు దయచేయుఁడు.

రాము—(వినిపించుకొనక)

సీ॥ ఓమయూరములార ! రాముడేవేరిని

దర్శించితిరే ? ధరా ! ధగములందు

రాచిల్లి గుమలార ! రఘువంశ్యుఁడొకఁడ

గాంచియున్నారే ? సై ! కితములందు

వానకోవెలలార ! జానకీదేవిని

గంటిరే ? భయద దు ! ర్గములయందు

ననమృగేంద్రములార ! జనకరాఘ్నుత్పి

నరయ రే ? భూరి గ ! హ్వరములందు

గీ॥ సతిని పీడింపరు గద ? యే ! చక్కినైన

నెలమి నడిపులఁదిరుగు ము ! సిందుగిలార !

సుగుణమణిఁగానరుగద ? యే ! చోటనైన

నాకసంబునఁ దిరుగుచును ! రాదులార !॥

హా ! నేనెంత పాపకర్ముడును ? నాయూర్తనాద మాలకించువా రొక్కరు

లేరా? స్వయంవరమంటపమున కుసుమకోమల కరపల్లవములతోఁ
బుష్పచామము గీలించి, చిరునవ్వుమొగంబున నాగళసీమ నలంకరిం
చిననీక, అరమోక్షు కన్నుగవతో ముద్దుమొగంబుఁ బైకెత్తి ముత్తి
యములు దోసింబట్టి నానెత్తిన తలంబ్రాలుఁబోసిన భూజాత, సుర
మర్త్యలోకాంగనల సుందరత్వ మపహరించి, యయోనిజయై భూమికవ
తరించిన సకలసాభాగ్యాభిశోభిత, రాజ్యాదిభోగభాగ్యములు సరకుసేయక
నారచీరలు గట్టి, నట్టడవుల నావెంట గుట్టలెక్కుచు, బలివ్రతాధర్మములు
సిరసాయి నెలకొల్పిన నిష్కళంకచరిత, నాకర్థాంగియై, రఘుగులాన్వయ
కీర్తిచంద్రికలు భూనభోగరాశముల నిబిడికృతముఁ గావించిన సాధునగ్గు
ణాలంకృత, సర్వభూతదయోపేత, నిఖిలజగన్మాత, బుధవిరుత, నాసీత.
హా! అట్టి సీతావియోగమును నేనీజన్మమున భరింపఁగలనా? భరింపఁజాలను.
మొండినై బ్రతుకజాలను. (నిట్టూర్పువిడిచి) హా! ప్రాణేశ్వరీ! మదాజ్ఞాను
నర్తీ! తుణకాలమైన మద్వియోగమును సహింపఁజాలని నీవు నన్విడనాడి
యెందరియుంటివి? నన్నుఁ బరీక్షింప నీప్రాంతముల నెందైన దాగియుంటి
వా? జాగియున్నచో పరిహాసమున కిది యచన్మగాదుసుమా! సుధాంశుమండ
లమున కెనయను, నీనననందునర్మనమిచ్చి నావియోగాన్నిఁ జల్లార్చుము.
ఏముంటివి? పలుకుంటివా? నాపైసీతగనికరములేదా? అయ్యో! జీవితేశ్వరీ!
నీహృదయము పాపాణనదృశమని నేనెన్నఁ డెఱుంగను గదా! కాదు. కాదు.
నేనేపారఁబడుచుంటిని. నాయర్థాంగిహృదయము కుసుమకోమలము, నిష్క
ల్మషము, దయాపరిపూరితము. అట్టి నాయర్థాంగిలక్ష్మీ! నాజీవితానంద
చంద్రిక, నానీరికలప్రోవు, నామురిపెంపుటన్ను, నామనోధనము, నాసీత,
నాయెడ నింత నిర్దయవహించుట కల్గ. హా! జానకీ! నీ వేదుప్రవృత్తముల
పాలైతివో? యెరక్కనుల మాయావ్యూహములఁ జిక్కుకొంటివో? ఏమైపో
యితివో? యెఱుంగఁజాలనుగదా! (కొంచెమురకండ్లి) అదిగో! ఆకోకిలన్వ
రము నాసీతకంతమే. పోయినూచెడఁగాక (లేచిపోయి వృక్షమువై పుంజూచు
చుండును.)

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! అదంతయు మీచిత్తవిభ్రమము. అదియొకకోకిల.

రాము—చీ! దుష్టకోకిలా! నీవు నన్నెంతయు మోసగించితివిగాదా! నీవుపలుగాకివి. నీముఖముఁ జూడరాదు. (వెనుదిరిగి) ఆహా! అల్లదే యాపూపొడరిండ్ల నాప్రేయసి మెఱుంగులీను తనచూపుచూపు లపారముగ నొప్పై బఱపుచు న్నది. పోయి దర్శించెదఁగాక. (పోఁబోవుచు.)

లక్ష్మ—(అడ్డమునిలిచి) ఆర్యా! అదియొక హరిణశాబకము.

రాము—చీ! చీ! హరిణాధమా! ఇంక నీకులమును విశ్వసించరాదు. తొల్లింటినలె నేడుగూడ నన్నెంత భ్రమింపఁ జేసితివే? నీ నతిపాపివి. నీననననందగ్గనమే మహాపాతకము. ఆవలకుఁబొమ్మ. (వేటొకఁడెసఁ జూచి) అల్లదే! ఆవిసీల కంశల నాసీతయే. (పోవుచుండును.)

లక్ష్మ—రామచంద్రా! మీ కిదియేమివెట్టి? అది నెమలినుమా!

రాము—ఓదుష్టమయూరమా! నన్నెంత మోసగించితివే? నీవు నిరంతరము విషన ర్పభోజనమగుటచే న్నవబుద్ధిని జూపించుకొన్న నిన్ను వీక్షింపరాదు. తొలఁగి చనుము. (మఱియొకవంకఁ జూచి) అహో! నేనెంతయు ధన్యుండను. ఆలతి నికుంజములచాటుననుండి, నానతి, నాకడ జేసన్నఁ జేయుచున్నది. (పోవు చుండును.)

లక్ష్మ—అగ్గిజా! అది మాధవీలశనుమా?

రాము—ఓమాయాలతా! నీతావియోగమునఁ బరితపించు నేనా నీకు హాస్యప్రి యుండనైతిని. చూడుము. నిన్నేమిచేసెదనో? (లశను దుర్గించివేసి) అనట కటా? భ్రమోమాకులితచేతనుండనై సర్వము నీతామయముగాఁ దోప వెట్టి నగుచున్నాను. అయ్యో! నావియోగమున కింకదరిలేదా? నాప్రియామణీ సంవర్చనభాగ్యమింక లేదా? నాజీవిత మింక గాఢాంధకారబంధురమునఁజక్కి యల్లాడవలసినదేనా? పరోపకారపారీణుండనగు నామొత్తాలించి, నాప్రి యామణి జాడనెఱింగించు పుణ్యాశ్శు లొక్కరై నలేరా? హా! రాకాశశాం కవదనా! హా! పరాశితగంధగజేంద్రిగమనా! హా! మదియపూర్వకృతపుణ్య భాగ్యరాశి, హా! మనుకులవంశకీర్తిచంద్రిక! హా, భూజాతా, హా నీతా! నీతా! (అని మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మ—అకటా! భార్యావియోగజనిత దుఃఖాతిరేకమున నాయనుజుఁడిల్లుమూర్ఛా క్రాంతిఁజై యుండ, ననమర్థుండనై నే నిట్లూరకుండవలసివచ్చెనుగా? హా!

మాలదైవనూ! మేము నికెమిషన్ ఇవ్వబడినదిని యిట్లు బాధించుచుంటివి!
(విచారించి) నెమ్మదిగ నేడఁ దీర్చెడఁ గాక (రామునిఁజేరి) అన్నా! రామ
చంద్రా!

రాము—(కన్నులువిచ్చి) ఎవరునీవు?

లక్ష్మ—నేను నీసోదరుడను.

రాము—నాసోదరుడవా? నీనామ మేమి?

లక్ష్మ—అయ్యో! నాపేరు లక్ష్మణుడగుదా?

రాము—నుంచిది. నీయన్న రాముడేడి?

లక్ష్మ—రామచంద్రా! సాధ్వీవియోగమున నిన్ను నీవేమటచితివా? నీవురాముడ
వుకావా?

రాము—అవును. నేనే రాముడను. నానీతయేది?

లక్ష్మ—ఆయమ్మగారి తెలియక నేనాదా?

రాము—హా! నీతా! నీతా! (మరల మూర్ఛిల్లును.)

లక్ష్మ—ఆర్యుడు శైత్యోపచారములఁగాని స్థిరచిత్తుడు కానేరడు. (అటులజేయు
చుండును.)

రాము—(తత్తరపాటుతో లేచి) హా! నీతా! ఆగు మాగుము. (లక్ష్మణుని కొగిలిం
చుకొనును.)

లక్ష్మ—అన్నయ్యా! నేను నీతమ్ముడ. లక్ష్మణుడ.

రాము—(తెల్లపోయి వానిని విడిచి) హా! ప్రియామణీ! నీవు గానరాకుండుటచే
రాముడు కేవలము నెట్టివాడగుచున్నాడు. ఏమిగతి?

లక్ష్మ—దేవా! మనకిప్పుడు నీతాన్వేషణమే శరణ్యము. పోరీవియోగమునుండి
మరలినఁగాని కర్తవ్యములేదు. సర్వజ్ఞులగు మీరిట్లు శోకించుచున్నఁ బ్రియో
జనమేమి?

ఉ॥ కాలవశంబునంగలుగు కష్టపరంపరలందు ధైర్యమున్

దూలి, విషాదకూపమున దోగును వ్యర్థుడజన్మమున్;విప

త్కాలమునందు డీల్పడక ధైర్యము బాదుక ధీరచిత్తుడై

తాలిమి బూని మేల్వడయుఁ దప్పక నెంతయుఁ బ్రిజ్ఞఁ డిమ్మహిన్.

రాము—తమ్ముడా! నిజమువచ్చించితివి.వికలచిత్తుడనై, కర్తవ్యతామూఢుడనై న
నాకిప్పుడు కర్తవ్య ముపదేశింపుము.

లక్ష్మ—అన్నా! నీతాన్వేషణముకల్పితమైనది. మరలనులేదు.

రాము—మంచిది. దారిఁజూచుము. (లేచును.)

లక్ష్మ—అగ్రిజా! ఇట్లుచేయుదును. (వెంటనిడుకొని నిష్క్రమణము.)

పంచమదృశ్యము—అరణ్యమార్గము.

[తెక్కలు తెగిపడియున్న జటాయువువద్ద శ్రీరామలక్ష్మణులు

నిలువఁ బడియుందురు.]

జటా—శ్రీరామచంద్రా! రావణాసురాపహృతయై దెసలాక్రిందనమునేయుచు, రథముపై నరుగుచున్న నీతామతల్లిని, చెఱనుండి విముక్తిఁ జేయఁదలఁచి, నేనాలంకాధిపతియగు దశకలతునితోఁ ముఖాముఖగఁ బోరాడి, తుదకిట్లు తెక్కలుతెగి నేలఁగూలి, కడపాణింబున మీరాక కై వేచియున్నాఁడను. నాపేరు జటాయువు.

రాము—హా! పక్షికులేంద్రా! ఉపకారమునకుఁబోవ నపకారమేగాక, ప్రాణావసానకాలముఁగూడ నీకు ప్రాప్తియెనా? తమ్ముడా! చూచితీవా! కాలవైపరీత్యము?

గీ॥ పాపకృత్యము లొనరించు ! వాని కందు

నెట్టిదుర్గతులునుఁగల్గు ! వీజగాన;

పుణ్యకార్యము లొనరింపఁ ! బోవువాని-

కాపదలును, ప్రాణాపాయ ! మయ్యెనవని॥

లక్ష్మ—అగ్రిజా! నిజము వచించితిరి.

జటా—ఆర్జునారా! నేనింక బ్రతుకను. లోకమంతయు సంధికారమైనది. నారాయణ! నారాయణ! (ప్రాణము విడుచును.)

లక్ష్మ—అన్నా! ఇతండు మరణించినటులున్నది?

రాము—అవును. మననిమిత్తము ప్రాణములఁ గోలుపోయిన వీనికిగ్నిసంస్కారముఁ జేయవలయును. ఈతండు నావలనసత్కృతుడై పుణ్యలోకమునకేగఁగలఁడు. నీవింక పరికరముల సిద్ధపఱచుము. క్రియలు జరిపెదము.

లక్ష్మ—చిత్తము.

(యవనిక భారును.)

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

సంపూర్ణ రామాయణము.

చతుర్థాంకము.

ప్రభుశుద్ధశ్యాము—ఋశ్యమూకము.

[రామలక్ష్మణ సుగ్రీవాంజనేయులు ప్రవేశము.]

లక్ష్మణ—అగ్రహ! ఈశాంశయు వనచరోత్తముడై, స్నేహపాశుడై నన్ను
దోచుచున్నది.

సుగ్రీ—చేతులుజోడించుకొని మహాత్ములారా! రామలక్ష్మణులారా!

గీ॥ నాపురాకృత పూర్వపు ! ణ్యంబువలన

బూజ్యులగుమిమ్ము దర్శింప ! బుణ్యమొనవె

నాచరిత్రము వినిపించి ! నాడగొన

యథయమొనగిన నాథయ ! మంతరించు॥

రాము—సుగ్రీవా! దుస్సహజాయావియోగజనితవిషాదహృదయుండ నయ్యు ;
నీచెలిమివలన నొకింత యూటబకుఁ గారణమయ్యె. నీవింక ధన్యుండవు
సుమా !

సుగ్రీ—నాధన్యత్వము, వాలివధానంతరమునఁ గదా ?

రాము—అవును. అందులకు నందియమేమి ?

అంజ—శ్రీరామచంద్రా! సుగ్రీవుని సందేహ మదికాదు. వాలి, దేవాసురుల కేని
దుర్జయుఁడు.

సుగ్రీ—దేవా! త్రిభువనములయందు వానిని జయింపఁజేసి బాహుళాలి నింతవఱకుఁ
జూచియుండని కారణమున—

రాము—ఓస్లవంగ శేఖరా! సుగ్రీవా! నీవేతఁ సంకల్పించెదవు?

ఉ॥ గంధగజేందునింపగిది! కామవికార విహారుడైన న

ర్వాంధుని, వాలినుగ్రాశర! జాహవమందు సురల్ నుతింపఁగా

బంధురశక్తి మద్విశిఖ! బాణముతో హృదయంబు బిల్చి, క

ష్టింధ పురాధనాధునిఁగఁ! జేసెననిన్నిఁగ సూర్యసందనా॥

(చేటిలోఁ జేయువైచును.)

సుగ్రీ—మహాత్మా! గంధీరోత్సాహమును మీయగ్రయ దాసమువలన నేనిప్పుడికిఁ
గృతార్థుడనైతిని. కాని, యల్పుడైనగుటచే మఱియొక సందియము నన్ను
బాధించుచున్నది. (హనుమంతునిక నైగఁజేయును.)

రాము—సుగ్రీవా! అదేమొ చెప్పము.

అం॥—ఆర్శోశ్రమా! పురందరపుత్రుడగు వాలి యసాధ్యుఁడు. ఆకంఠీ దుందు
భికంకాశికుట మనుశిలోచ్ఛయము నెత్తివిసరివేయ యోచనముదూరము
వచ్చిపడినది. మీరు వీరిపీడిమసింహులగుట నీశిలోచ్ఛయము దానివెడ
లుట సమంజసము కాదేమోయని సుగ్రీవుని యనుమానము.

రాము—అంశనేయా! ఓయీసుగ్రీవా! వాలికిరస్వర్చనమున మనిసమైన దీనిని
నాసాదాంగుష్ఠముతో విసరివేసెదఁ జూడుము! (మీఁకును)

హను—సుగ్రీవారాజా! చూచితివా?

సుగ్రీ—రామచంద్రా! మీసాదాంగుష్ఠమున విసగుటచే బలయోచనము తెగ
ఁబడినది. ఇంక నాకెందునుఁ గొఱతలేదు, నేనిదేహము వాలిని రణంగి
మునకుఁ దోడ్కొని వచ్చెదను. హనుమా! పోవునము రమ్ము.

రాము—పోయిరంప.

హను— } చిత్తము.
సుగ్రీ— }

(నిష్క్రమింతురు.)

రాము—లక్ష్మణా! వీరిరువురి సహాయమువలన నీతాన్వేషణము త్వరలో ముగింపఁ
బడగలదని తలంచెదను.

లక్ష్మ—అన్నా! అందులకు సందియములేదు.

రాము—శమ్ముండ! ఆంజనేయుడను సామాన్యుడనుకొంటివా? ఇది దాధారుడగు సూర్యభగవానునియొద్ద వ్యాధిరణము జదివి, గునుడక్షణ, సూర్యనందనుడగు సీనుగ్రీవునకు కుడిభుజమున సలరాచుచుండెను. ఇతడు బ్రహ్మశాపమునలన, తనబలము దానెఱుంగక బరులనాశ్రయించి యున్నవాడను సుమా! ఇతముందీశ్వరజ్ఞానాంశరంగిన భక్తుడై, రామసేవాధురంధరుడై మనకు విజయము జేగూర్చగలడు.

లక్ష్మ—అహ! మనమెంతయు నదృష్టచతులమీదా? (పెరిచుకొని) అన్నా! ఎక్కడనో రణదుందుభి మోగిచున్నది.

రాము—వాలిసుగ్రీవులు యుద్ధమారంభ మునకున్నది. మనకొకటి మామలతుండిదే వచ్చుచున్నాడు. సమరాంగణమున కేగిచూచుము.

లక్ష్మ—చిత్తము. (ఇరువురు నిష్క్రమింతురు.)

శ్లోకీయనృశ్యమి—రణరంగము.

[వాలి సుగ్రీవులు యుద్ధాభిముఖులై యుందురు. రాముడొక నెట్టచాటున బొణము సంధించియుండును.]

సుగ్రీ—ఓగోరి పరాంగనాపహరిణ! ఇంద్రనందనా! ఇంకెంతగాము నీయాటలు సాగుచురా!

ఉ॥ పాపహరీ! నాయనగు ! భాగ్యనుదొంగిలి, తమ్ముడంచు సం
తాపము జెందఁబో, భుజ ! దర్పమునన్ మరుమిన్నగొనకన్
నాఫలదాయముంగొని ననం ! బులఁ దోలిననిన్న మగ్గదా
టోపము కేత నీశిరము ! పుల్లగఁజేసెకఁ గాచుకొమ్మింకన్॥

వాలి—ఓరీ! దంధప్రలాపా! ఇంతకుముందేగదా? సమరాంగణమున నాతో, బోరలేక కాలిక బుద్ధిజెప్పకొంటివి. సిగ్గులేక మరలనచ్చి, కారులాడుచున్న నిన్నింక మన్నింపరాదు.

గీ॥ యమగదా దండమున కెదు ! రాడవచ్చు
నాయుపేంద్రగదాఘాత ! మోర్వవచ్చు
విలయకాలాన్ని పిడుగునా ! విర్భవించు
నాగదాదండమనఁజచ్చి ! నాపురమ్మ!॥

(హుంకి రించును)

సుగ్రీ—ఓపొగి రుబా తా ! నీయందునాకింకను భక్తివిశ్వాసములు గలవు. ఏల సన్న్యాసుడు రణనిహతుండనయ్యెదవు ? నీవింకొక తుణమునకు నిహతుండ నయ్యెదవు. ఇప్పుటికైన నాభారాధన, నాయర్థ రాజ్యము నొసంగి ప్రాణములఁ గాపాడుకొనుము.

వాలి—ఛీ ! తులువా ! అధమాధమా ! నేటియుద్ధమున నీకోరికలున్నియు నెఱవేఱుగలవు. రమ్మ. నచ్చెడవా ? తొలగిదనెడవా ?

సుగ్రీ—నుంచెడి. సంసిద్ధుడవుగమ్ము. (గడసారింతును)

వాలి—ఇదెచూడము. (ఇరువురు పోరాడు చుందురు.)

రాము—ఈదురాత్మునిదే మనోయబొణిగి కింకరముఁ గావించెడఁ గాక. (బాణము పొడుచును)

వాలి—హా ! (అరి నేలఁగూలును)

(చెరవొగును.)

శ్రుతీయవృత్తము—సింహానందోద్యానము.

[సుగ్రీవుఁడు, తార, మధుపాశము సేయుచుందురు]

సుగ్రీ—తారా ! మధుపాశ మత్తొకదే నొకలు దెలియక నిండేగూరుచుంటిమి. నవహారము సేయవలయుగమ్ము. (లేచి, తారను చేతఁబట్టుకొని) దేవీ ! ఈమయూరములెట్లు కేశారవములు సేయుచున్నవో కనుఁగొనుము.

తార—అవును. అవృష్టదేవత తొక్కలు విప్పుకొని నప్పుడు నుంచును నిట్లే విఱ్ఱపీగుట నహానుకదా? వాలి నీవించినంతకాల మూసిరియైన విడువక ఋశ్యమూకమున నీవుండలేదా? నేటికిశ్రీరామాయగ్రహముచ నీవును, కేశవిధమునఁ గేరుచుంటివి కాదా?

సుగ్రీ—ప్రేయసీ! నన్ను దెప్పుచుంటివా?

తార—ప్రాణేశ్వరా ! పరిహాసముఁగాని వేఱుగాదు. కాని. నర్హకాలమంతరించి నను సీతాన్వేషణమునకై బ్రయత్నింపవేల?

సుగ్రీ—ఉన్ ; అబ్బ; సీతాన్వేషణమునకేమిగాని, ముందాపూఁబొదరిండ్లకడ కేగుదమరమ్ము. నీసుందర సౌందర్యానలోకనమునఁదనివితీరినఁగాని, సమాధానముఁ జెప్పఁజాలను. పోవుదమరమ్ము.

(అంగదుఁడు పరివేశము.)

అంగ—(భయ భ్రాంతిఁడు) తండ్రి! ఇంకేమున్నది? లక్ష్మణుఁడు భనుష్పాణియై,
నిన్న నేవేసింపుచుఁ గాలరుద్రుఁడై ద్వారమునందవశించి యున్నవాఁడు.
ఏమియాజ్ఞ?

సుగ్రీ—(భయాశ్చర్యదృష్టులతో చకితుఁడై) ఏమీ! లక్ష్మణుఁడా! హా! తారా
సతీ! నేఁడు నాకాయువు మూడినది. ఇంకేమిగతి? అంగదా! నీవామహాత్ముని
భక్తి శ్రద్ధలతోఁ దోడ్కొని రమ్ము.

అంగ—చిత్తము. (నిష్క్రమించును.)

తార—నాథా! ఏమిఁడు వాల్కలొకఁడా?

సుగ్రీ—దేవీ! నీవు నావెన్నఁటి యుండుము. నీవలనఁగాని నేఁడు నాకు పాణిదా
నముఁ గలుగదు.

(బాణాసనములఁజేర్చుని లక్ష్మణుఁడు పరివేశము.)

(అనుబంధము. 21)

లక్ష్మ— శా॥ ఓరీ దుర్మతి! యోశృంగము! ఘనగ! రోవస్త్రత్య చిత్తాధిపా?
స్వారాజ్యంబున కేముమీ విభవసంఘతామి వైతారతో
శ్రీరామపరిభ్రాతమున్ మఱచితో! గీ! నిన్ను సైరింతునా?

ఘోరాశ్రుంబుననిర్మలగుంతునిదె, యాఁకిగోళింప భార్యాదులు॥

తార—మహాత్మా! శరణార్థులము రక్షింపుము. (లక్ష్మణుని పాదములపైఁ బడును.)

సుగ్రీవుఁడా! మెవెనుక భయభ్రాంతిఁడు యుండును.)

లక్ష్మ—(సుగ్రీవుని సమీపించి) అరీ! దురాత్మా! మిత్రద్రోహీ! వర్షాకాలము
వెల్లిన వెంటనే నీతాన్వేషణమున నప్రమత్తుఁడవై యుందుననిచెప్పి, రాజ్య
ది భోగానందమున నంధుఁడవై ప్రాంతినఁ బాలింపకుంటివా? లేక, రాముఁ
డనమర్ధుఁడని తలంచితవా? ఏఱుదాటి తెప్పఁగాల్పెడి కుహనాకిరాతుఁడ
నని గ్రహింపలేక పోతిమికదా? దుర్మదాంధా! నీకార్యానంతరమున నెల్లు
చేసిన నల్లు చెల్లునని యూహించితివి కాఁబోలు? వాలినిసంహరించిన రామ
బాణమింకను, నీవంటి కృతఘ్నుల కుత్తుకలు గత్తిరింప నాలుకలుఁ గోరుచు
న్నదను యెఱుకలేదు కాఁబోలు? నిలువుము. నిన్నంతదూరమేలఁ గొం
పోపలయును? మత్కోదండ కాండముల నీయొకలుఁజీల్చి, నీరక్తమాంస

ఖండములు గృధ్రములకాహారముఁ గావించి యురి పోయెడఁగాక. కూడు గుడ్డలేక గుట్టలబట్టియున్న నిన్నుఁ గొనినచ్చి సింహాసనమునఁ గూర్చుండఁ బెట్టినందులకు నీజాతిలక్షణముఁ జూపించుకొంటివా? జాతిలక్షణ మటుండని ము. రాజ్యగర్వాంధకారమున సంచరించు నినుఁబోలు మిశ్రద్రోహులుండుట భూమికెంతయు భారము. ఇదే చూడుము? నిన్ను నీకిష్కింధనొక్కనిశితశరాగ్నికీలలదహించి బూడిదఁజేసి సముద్రమునఁ గలిపెడఁగాక. (బొణము సంధించును.)

తార—(వాని పాదములపైఁబడి) రామానంద! లక్ష్మణదేవా! సిద్ధుకష్టే బ్రహ్మసముఁ బ్రయోగించెదవా? నీకోపానలముఁ జల్లార్చుము. నానాధుఁడు జేసిన యపరాధమునకు “పతి భిక్షాండేహి” యని నిన్నునే సర్ధింపుచున్నాను. మీనంకి యుత్తమపురుషు లపరాధులనేని గానఁగలకణము ధరించియున్నార. ఇది మొదటిసప్పుగాఁ బరిగ్రహించి మమ్ము రక్షింపుఁడు. రామకార్యముననింక నప్రమత్తుఁడై నాపతి వర్తింపఁగలఁడు. దేవా! నాకథయ మిచ్చినఁగాని, నీపాద కమలములు విడువను.

లక్ష్మ—కాంతామణీ! లెమ్ము. తీర్చుచితిని. సుగ్రీవా! నీవింత ముదోష్ణత్వఁడై రామకార్యము మఱచెదవని తలంపఁమైతిమికదా?

సుగ్రీ—దేవా! (నమస్కరించి) ముందు నీకృపాపలోకమున జీవించితిని. రాజ్యమదాంధత్వమున నొడలు మఱచి రామకార్యము మఱచినమాట వాస్తవము. శ్రీరామ సన్నిధానమున నే నేమొగముతో తీర్చింపుమని వేడెదను? దయాభరణా! లక్ష్మణా! రామానందగ్రహమున నన్ను బ్రతికింపుము.

లక్ష్మ—సుగ్రీవా! భయపడకుము. నే నామహాత్మ్యనితో విన్నవించి నీధియముకి పోరమ్ము.

సుగ్రీ—చిత్తము. (అందఱు నిష్క్రమింతురు.)

—శాంతి—

చతుర్థ దృశ్యము—మాల్యవంత గిరిప్రదేశము.

[కపిసేనతో శ్రీరామలక్ష్మణ సుగ్రీవాంగదులు ప్రవేశము.]

సుగ్రీ—రామచంద్రా! పర్వత, వృక్ష, నదీ, గుహలయందుండెడి సమస్త వానరానీకమును రప్పించితిని. నీతాన్వేషణమున కాజ్ఞానొసంగ వేషుకొను చున్నాఁడను. రాము—సుగ్రీవా! ప్రయత్నింపుము.

సుగ్రీ—ఓ వాసరవీరులారా! శతబలి గవయాదులారా మీరు తూర్పుపరిసర సముద్ర పర్వతప్రదేశములాదినవ్వేషింపుడు. దీర్ఘముఖులారా; మీరందఱు పశ్చిమారణ్యములనెల్ల వెడకుచు నస్తాద్రిని సమీపింపుడు. వజ్రగోమాది కపులారా! మీరు త్వర ప్రదేశమంతయుఁ జక్కగా నరయుడు. హనుమజ్ఞాన బవంత సుషేణాంగద ప్రముఖులారా! ఈ కార్యభారమంతయు మీనెత్తి పైనున్నది. మీరేవిధివై సంగస్థించినీతామహాదేవిని రామచంద్రునికు సమర్పించుటయే ముఖ్యకర్తవ్యము. వెండియు మీహొక్కటే హేచ్ఛరిక. జానకీ దేవి వృత్తాంతముఁదెచ్చుట, లేనియెడల బానిసములఁబాయుట. కార్యముపట్ల నతిజాగరూకతతో నర్తింపవలయును. మీరు రెండుమానములుగఁడువిచ్చితిని. దక్షిణదేశమే రామనుని వాసముగటచే మిమ్ము బంపుచుంటిని. మీ ఖేలివి తేటలందుఁ గూపనలయును.

కపులు—చిత్తము.

సుగ్రీ—శ్రీరామమూర్తి! ఒక విశేషముఁగలదు. ఈవాసరి వీరులందు జాంబవంతాది ప్రముఖులున్నవారు. కాని, యిందాంజనేయుఁ డసమానుఁడు. అఖంఢభుజబలసమన్వితుఁడు. ప్రభుసేవాపరాయణుఁడు. నీతివిశారదుఁడు, చిరకాల మృత్యులజయుఁడు. ఈతఁడే మనయాపదఁగడువం బెట్టఁదగిన సమర్థుఁడు. మారుతీ! రామాజ్ఞ నజయుము.

ఆంజనేయ—చేతులు జోడించుకొని

శా॥ శ్రీరామా! రవివంశ సోమ! విరుతా ! సీతామనఃకామ! న

త్కారుణ్యమృత రామనామ; త్రిజగి ! త్కల్యాణ రామా! మహా

దారా! శాత్రువభీమ! రామ! పరమా ! త్మారామ! నిష్కామ! సీ

తారామా! సుగుణాభిరామ! మునితా ! ధామా! నమస్తేనమః॥

రాము—అనిలతనయా! ఆంజనేయా! రమ్మ. ఎటుల సుగ్రీవునితోనాకుఁజెలిమి సంఘటించి కార్యమును నిర్విఘ్నముగ నెఱుల నెఱవేఱఁజేసితివో, యటులనే నాయీకార్యముసాధించి యశఃకాంతను వరింపుము. నీయందే కార్యసిద్ధియు, నామనోరథసిద్ధియు, ఫలసిద్ధియు నెలకొల్పఁబడియున్నవి. నీబుద్ధిబలసామర్థ్యము పయోగించి, సీతావియోగమున మునిగియున్ననన్నెటులుద్ధరించెదవోగదా? జానకీదేవిని నీవిదివఱకే చూచియున్నాడవు. అయిననుమఱియొకసారి తెలిపెదను. ఆమహిళాలలామ నారచీరలు ధరియించి, దేహసంస్కారములులేక,

సస్పృహనపరాయణయైయుండును. ఆసుశీలవదనకమలమున శ్రీవిలసితమగు పద్మాదికేళులు నేహోత్సవముఁ జేయుచుండును. నీవాసాధ్వనిఁగాంచిన ష్పడు, నిన్నామెరాక్షసునిగి భావించి శంకించును. తత్సంశయనివారణకై, యాయుంగుళీయక మామెఁగొసంగిన, నిన్నాదేవి మిక్కిలి గారవించును. (ఉంగిరమిచ్చి) వాయునందనా ! ఇంకఁ గ్లుప్తముగ మూసమాటలుఁ జెప్పి ద వినుము. నామారుగ నీవామెతో నిట్లు వచింపుము.

సీ॥ నినుఁబాసి నదిమొనల్ ! నిమిసంబు యుగముగాఁ

గఁపపు రాముండని ! నుపపునున్న !

నీబాడఁదెలియక ! నినుఁబోవ గానాల

సింఁచె రాముండంచు ! జెప్పమన్న !

పవలు గేల్ నీనామ ! పఠనీయమేగాని

పరచింశలేదంచు ! బలుకుమన్న !

వారిఁగూల్చిన రాము ! కోల, రావణుజంప

వేదియున్నదని వి ! నిప్పునున్న !

గీ॥ కొద్దిదినములకేను నీ ! వద్దఁజేరి

చీల్చెన సుకేందునిను చువ ! చింపుమన్న !

ధైర్యము నహించుమనుచు నో ! దాక్షుమన్న !

నోయి, కనుఁగొని శుభములు ! బొందుమన్న !॥

హను—చిత్తము. ఇదె మీయాజ్ఞ శిరమున ధరించెదను.

(యవనిక జరుగును.)

పంచమదృశ్యము—సముద్రోత్థరము.

[కపిసేనతో హనుమంతుఁడు పరివేషము]

ఆంధ్ర—(కపిసేనఁజూచి) ఓష్టవంగపుంగువులారా ! సముద్రోల్లంఘనోత్సాహపర తంత్రుఁడనై నభోవీధికెగయుదునేని, నాపదఘట్టనంబున భూమి కృంగఁ గలదు. కావున, నేనీమహేంద్రాచలము నధిష్ఠించి జలరాశి దాటిపోయె దఁగాక.

కపులు—జయము. జయము. అల్లెచేయుము.

అంజ—(మహేంద్ర) సగ మెక్కి చేతులు జోడించుకొని ఓసూర్యచంద్రులారా !
అష్టదిక్పాలులారా ! పంచభూతములారా ! సప్తసముద్రములారా ! త్రిమూ-
ర్త్యాత్మకులారా ! బ్రహ్మాదిదేవతలారా ! శ్రీరామ కార్య గీతాపరుండనగు
నాకు మీరందఱు సహకార్యులైయుండుడు. హేదశరథరామా ! వందితామ
రస్యోమా ! నీలమేఘశ్యామా ! సీతారామా !

సీ॥ అజ్ఞానమనః, సుషుః । ప్రాప్తకాంత కెవ్వాని
సారత్తనము కుఁ । తారధారి
శాశ్వతకైవల్య । సంప్రాప్తి కెవ్వాని
సల్లవారుణపద । భక్తిము క్త
కలుషోగ్రాసల । జ్వలితంబు కెవ్వాని
పూజ విధానంబు । భూరివారి
సంసారి జిమూత । జలరాశి కెవ్వాని
శ్రీకరాంభుద్వయ । సేవనాన
గీ॥ వేల్పులకు, భక్తులకు, సటు । వీనివాస
రాగిరిహితుల కెవని ద । ర్మనము పరిము;
అట్టి నీకృపగల్గ నా । కబ్ధియెంత?
రామః రఘురామ! శాత్రువ । భీమరామ!॥
(అనుబంధము 22)

(అని పై కెగిసిపోవును.)

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

సంపూర్ణరామాయణము.

పంచమాంకము

స్పృహమృత్యుము—లంకానగరము.

(ఆంశనేయుడు ప్రవేశము)

ఆంశ—(అనుబంధము.)

అక్కటకటా ! నాకష్టమంతయు వృథాయయ్యెనుగా? సూక్ష్మహుంపుండ నై
లంకానగరమంతయుఁ బరిశోధించితిని. పరమపాతకుఁడైన నా కేలనీతా దేవి
దర్శనము లభించును. పురంధ్రీమణిని, రావణుఁడు రథముపైఁ గొనివచ్చు
నపుడు భయంకిరమగు పారావారముఁజూచి భయపడి సముద్రగర్భమునఁ
జొచ్చియుండునా? లేకున్న తనపాతివ్రత్యమును కాపాడుకొనుటకై ప్రాణ
త్యాగ మొనరించుకొనియుండునా? అయ్యో ! జాంబవంతాది కపివీరులకే
మని వచింతును? “మారుతీ! నీశను జూచితివా? డేమముగనున్నదా”
అని రామచంద్రుఁడతి ప్రేమచే నన్నును నేనేమని వాసువ్వఁగలను?
నీత కానరా లేదని నానోటనుండి వెలువడినంతనేదాశరథి జీవించునా? అగ్రిజాని
పాటుఁజూచి లక్ష్మణుఁడు కడ తేరకుండునా? తన ప్రాణదాతలను, మిత్రరత్న
ములను పోగొట్టుకొని సుగ్రీవుఁడు మనియుండునా? వాని మరణవార్త విని
తారామూది పతివ్రతలు మేనబ్రాణములుండఁ జూచుకొనునా? అయ్యో
ధవ్యందు గాముని రాకకెదురు సూచుచున్న భరతుఁడీ వృత్తాంతమా
లించి ప్రాణములభరించునా? నరపుత్రుల దుర్మరణముఁజూచి, కాసల్యా
సుమిత్రాదులు లోకాంతరమేగకుండునా? హా! ఎంత ఘోరము? ఎంతపా
పము? నావలనగదా యీ మహాప్రళయము. అకటా! తుదకు నాజీవితస్థు

సకల కళంకము గలిగినది! అనాజ్ మా ప్రితి గర్భస్థానమైన యేకప్రములు లేకుండునగుదా? అట్లేల జరుగును? రఘుకులము పాలితి మృత్యువునై, కపికులమునకు విలయాన్ని నై దుష్కర్తి బడయనుంగిని. హా! నేనెంత పాప కర్మండను? సకలలోక మారణశక్తులారా! నన్నేల చంపకున్నారు? విలయ కాలవవాగ్నులారా! నన్నేల దహింపకున్నారు? అయ్యో! యీ పాపసంభ వునేల హతమార్చుకున్నారు? అయ్యో! భూభాగవడసగు సన్నజంప నొక్కటైన ప్రియత్నింపకున్నారుదా? ఏమి పేయదును? ఇందే యిన్ని గల్పించుకొని, యందుఁజొచ్చి శరీరముఁ బొసఁడఁగాక. అయ్యో! అకారణ ముగ నేను జచ్చిన ప్రయో నమేమి? “కప్టేఫలీ” యని యార్థము నచింతురుదా? నే సన్వేషింపవలసిన ప్రదేశములింక గొన్నికలవు. మరలఁ బ్రియత్నించిచూచెన. ఆసాధ్యసుప్తల్లి గర్భనమైనచో నరియే. అటులఁగా గున్న, నింగరి యస్థమునకు మూల మారానామంబుఁగదా? పాని నదన నశకమును దున్నాకి శ్రీరామచంద్రునినకు కానుకగా సమర్పించెదను. అటులఁగా దేని, రాక్షససహితముగ నీ లంకాపట్టణముఁ గుంకొనేత్రిశ్శత్రో బెకలించి నముగ్గమున ముంచివేసెనఁగాక. (తెరవఁజూచి) ఏమది? ఆకనఁబడు నుండి రా రామమున నేదియో కోలాహలము విననచ్చుచున్నది. అయ్యో! శ్రీరామసహాధికవలె దోచుచున్నది. ఒకవేళ మానీతామతల్లి నం దుబంధించి దాక వాంఛింప లేవున బాధించుచున్నా కేమో? యీ కనుఁగొ నెనఁగాక.

(నిష్క్రమించును.)

ద్వితీయ స్కంధము—అశోక వనము.

[రాక్షసీణముతో నీశ కూర్పుండును]

అంజనేయుడు—(ప్రవేశించి) ఈమె యెవరో రామనామముచ్చరించుచు శోకావేశ మున మునిగియున్నది. స్వరముకొంగి యుండుటచేత నీమె యాలాపములు స్పష్టముగ వినఁబడకున్నవి. శ్రీరామచంద్రుఁడు నచించిన లక్షణములు గుర్తించుటకు సముతము, దూరమగుటచే సాధ్యముఁగాకున్నది. కావున, నేనా యశోకవృక్షమునెక్కి సర్వము నారసెనఁగాక. (అని వృక్షమెక్కును.)

నీత—హా! పరమేశ్వరా! దుఃఖభావమును నాజీవితమున కింక నిష్క్రమిలేదా? అనాధ రక్షాదక్షుండవయ్య, ననాధయువతీ పరిరక్షణమునకేలఁ బ్రియత్నిం

పవు? నీకింత పక్షపాతముఁ దగునా? ఏకు నాయెడ దయలేకున్న, నాజాడ శ్రీరామ లక్ష్మణులకైనఁ దెలిపి పుణ్యముఁగట్టుకొనరాదా? అయ్యో! ఏమివెట్టి? స్వయంకృతాపరాధమునకు నగనక భగవంతుని దూరి పాపము డింగట్టుకొననేల? నన్నుఁగట్టఁ ద్రొక్కు నేనె తెచ్చుకొంటినిగాదా?

సీ॥ స్వర్ణకంఠగంబు ॥ పర్వశాలకురాగ

పాలుపుగ నాకాశఁ ॥ బుట్టనేల

పుట్టెఁబో; డానినిఁ ॥ బట్టితెమ్మంచును

శ్రీరామచంద్రుని ॥ గోరనేల

కోరితఁ బో; పతి ॥ మారుమాఁగడసి

హరిణ శాబకముతో ॥ నరుగనేల

అగ నెన్న, బో; గుండె ॥ లవియఁగ నాకింక

హా! లక్ష్మణాయంచు ॥ సరివనేల

గీ॥ అగఁబో; లక్ష్మణునకుఁబో ॥ మృగఁగనేల

అశఁడ నలనంచువేడ,దూ ॥ రాడనేల

ఇప్పు డిమరారిచేఁజక్కి ॥ యేడ్వనేల

చివీకి, దుఃఖపుచావట్లు ॥ జెందనేల ॥

వినాశకాలమున నెట్టివారికైన నిట్టిబుద్ధులె పుట్టుచుండునుగాదా? హా! జీవితేశ్వరా!

జానకీ చిత్తచోరా! నీవే యిట్లువేక్షించిన నాగితి యింకేమికావలయును?

ఓనుండదీ! లక్ష్మణా? అకారణముగ నిన్నుదూరి ప్రకోశల మనుభవించు

చున్నపడఁటిని రక్షింపరానని బొమలు ముడివైచితివా? లేదు. లేదు. నా

జాడ మీకుఁ దెలిసియున్నచో ఊణమూరకుందురా? అయ్యో! తెలిసియు

జేయునదియేమి? ఎక్కడి లంకానగరము? ఎక్కడి వింధ్యారణ్యము. నక్క

కు నాగలోకిమునకు డిగ్గర చుట్టమనినట్లున్నది. కట్టా! ఇంక నాకేటియాశ?

హారామా! నాకింక మరణమే శరణ్యమునుమా!

హవిర్జట—ఏమేసీతా! నీవువచ్చి నాల్గుమాసములు కావచ్చెను. ఇంతకాలము

నుండి మేమెంత బోధించినను వినవైతివి. ఇంకనైన మామాటలు వినెదవా!

లేక నీపనిఁ బట్టమనెదవా?

రక్తాక్షి—నోరుమూసికొని మాటలాడకన్న మేమూరకుందు మనికొంటివేమో?

నేటితో నీయభిప్రాయముఁ దేలవలయును. మారావణచక్రివర్తి రాక

ముందే మాకు లోబడుము. లేకున్న నీబ్రతుకుకుడితిలోబడిన యెలుకచందనుగును. ఏమి? చెప్పవేమి?

నీత—ఓ రాక్షసాంగనలారా! మీకటకుఁ గత్తులచే నాదేహమెల్ల ముక్క-ముక్కలుగఁ దఱగిన నే నోర్పుకొనెదఁగాని, నేనుమాత్రము మీయందఁకెరు రాజులను.

అంగణ—ఇదే నిన్ను హింసించెదము చూడుము.

నీత—(ధయభ్రాంతయై) హా! రామా! రాఘవరామా! నన్నీ ముక్క-డిగక్క-నుల బాధచుండి తొలగింపరావా! అగత్పరి పోషకుఁడవగునీకు నేను భారమైతివా?

నీ! నన్నీలఁ గారాడె! యన్నిలోకముల
నేలువాఁడు; వినోద! లీలవాఁడు

కాచాడఁగారాడె? కనల్యముద్దులఁ
గనెడివాఁడు, తనంత! మనెడివాఁడు

నామొరాలిపఁడె! నళినాస్తికుల కీర్తి
గొన్నవాఁడు, వియోగి! మున్నవాఁడు

తనపత్నిబ్రోవఁడె! తనఁజేరువారలఁ
గాచువాఁడనురుల! నేచువాఁడు

నీ! సతినిఁగావఁడె, దీచుల! సాకువాఁడు
కరుణఁ గలవాఁడు, బమ్మను! గన్నవాఁడు
కలిమితేఱు, విరాగుఁడు! పుడమితేఱు
నాదు శ్రీరామచంద్రుఁడు! నాకు లేఱు!

అంగ—(చెట్టుపైనుండి క్రిందకుదూకి)

నీ! భళిభళి! కంఠి, రీనయన ప! రవంబుఁగాగ
చండకరమండల సదృశ! ఖండకీర్తి
రాతితుండైన శ్రీరఘు! రాముకాంత
నమలభూజాతఁ, ద్విభువన! మాతనీత॥

బౌరా! ఈరేపలోకములను కరుణా కటాక్ష విక్షణామాత్రమున నేలఁజాలు, నీపు

రంధీరత్నము, నిరంశరము రామధ్యాసమునఁగృశించి సహజసౌందర్యమున
నెఱయు నొప్పుకున్నది. అక్కట! అట్టి సాధ్వీమతల్లి కా యిట్టి దురనష్ట.

సీ॥ శ్రీకర పట్టాభి ! పిక్తయా నీశల్లి

ముక్తాశువుల నభి ! పిక్తయయ్యె

శ్రేష్ఠభక్తిమునీడఁ ! జెన్నొందునీదేవి

తగుశాఖకీనీడఁ ! దనువుఁజేర్చె

చెలికఁజ్జెలుంగొల్పె ! నలరామ నీమాత

కూగనగక్క-సిమూరి ! గొల్లచుండె

సకలరాణ్యంజలి ! శాసించు నీసాధ్వీ

ఖలదానవునియాజ్ఞ ! మెలఁగవలసె

గీ॥ అక్కట! లోకైకమాత వి ! భూతచరిత

నధికిదుఃఖ పరఁపర ! లందు ముంచి

కష్టపెట్టుచున్నయా ! కట్టడివిధి

తంత్రమో ? సృష్టిచిత్తమో ? ! కలవరాదు!

(వినుట నభినయించి వెనుదిరిగి చూచి) ఓహో! రామబుడి లే నచ్చుచున్నాఁడు.

ఇది సమయముగాదు. అంతదనుక నీతరుశాఖపై నెక్కి, దురాత్ముడీ
సాధ్వీమతల్లితో నేమి సంభవించునో వినెడిగాని. (చెట్టెక్కును)

రక్తాక్షి—నీతా! మారాజీంద్రుఁడు నచ్చుచున్నాఁడు. ఇంక నీగతి యెంచుచు
నము. (వాని కెదురేగుదురు)

నీత—అయ్యో! చచ్చితి. చచ్చితి. హా! రామా! నేటితో నాయాయువు నడిచి
యినది. ఈజన్మమున నినుఁజూచు భాగ్యమింక గలదో లేదోకదా! హా!
రామచంద్రా!

(పరిజనముతో రామఁజుప్పివేసము)

రావ—అంగనలారా! మీరానలకుఁబొండు?

పరిజనము—చిత్తము. (లోనికేగుదురు)

రావ—నీతా! ఏల నన్నుఁజూచి భయాశ్చర్య లజ్జాభిమానములతో నుండెదవు?
నీరమణీయాంకములు నశ్చ్రుతిరోధమున మఱింత మఱుంగు బలచెదవే!

భవదపాంగావలోకనభాగ్యమునకై మున్న నేనెంతయో తపఃఫలసిద్ధుఁ
డనై యిట్లు జన్మింతునిగాని వేఱుగాదు. నీదరహాసవందిగ్రకలు నాపైఁ బ్రే
యోగించినఁజాలు. రమణీయ కైవల్యపద మొకక్షణకాలమున నేలఁ జాలు
దును. ఏదీ ? నీసుందరవదనారవింద మెట్టి యొక్కమాటైన నాడుమా ?

ఆంజ—(శసలో) పాపాత్మా ! ఏమిరా నీకండకొప్పు ?

సీత—(శృణముఁ జేఱఁబట్టుకొని) దురాత్మా ! పతివ్రతాశిరోమణుల నిటులఁ జెఱుఁ
బట్టుమఁ గలుహాక్షు లాహుతున్న నీనాల్క నీకునున్నదేమి ? సాధ్వీమతెల్లుల
యచురు నీకుఁ దగులకపోదునుమా ! నాశరీరముమాత్రము నీ నిర్బంధము
నందున్నది గాని, నాయంతరాత్మ నీ నిర్బంధమునకుఁ జిక్కినది కాదని
యెఱుంగుము. నోటికివచ్చినట్లు వదరికఁ దొలఁగించుము. దైత్యవిరాముఁ
డగు నీశరీరరాముఁడు నేమిచియున్నాడనిమాత్ర మూహించుకొనుము.

ఆంజ—(శసలో) తల్లీ ! వజ్రాయుధమువంటి పలుకు పలికితివి.

రావ—రాముఁడు రాముఁడని నన్నేలు బెడరించెదవు? ముక్కల మూఁడుగడియ
లలో రామలక్ష్మణులను బంధించుకొనివచ్చి నాకారాగారమందుంచినఁగాని
నమ్మపుకాబోలును.

ఆంజ—(స్వగతము) ఆగతి నీకే వట్టనున్నది. తొందరపడకుము.

సీత—దైత్యాధనూ : దురహంకారమునఁ బ్రేలుధుంటివిగాని, నీ వారామలక్ష్మ
ణుల దృష్టిపథంబునంబడి, మరల బ్రతికివచ్చినప్పటి మాటగదా ? నీజ్ఞాతు
లైన ఖరదూషణాదులు, నీ మామయైన మారీచుఁడు జన్న మార్గమున
జనక, బుద్ధిఁదెచ్చుకొని, నన్నా రామచంద్రుని కర్పించి శరణువేడుము.

రావ—జనకరాజపుత్రీ ! ఎట్టిలో నీపతివలనఁ జచ్చిన రాక్షసాధములమాటటుండ
నిమ్ము. పిచ్చుకపై బ్రహ్మాస్త్రముఁ బ్రయోగించు నీరాముఁడు నిన్ను నేను
చెఱుఁగొని తెచ్చినను, మరలమియున్నచో, నింతకాల మూరకుండునా ?
నీవేల వెట్టిపోకలఁబోయెదవు ?

గీ॥ కాసలేయుండు మశ్యమైఁ కడలిఁజొరిన;
కూర్మరూపముఁ దాల్చిన; క్రోడమైన;
సారుడైన; సృసింహావ తారుడైన
నానినికక్షమింపనో ! వసజవదన !

అంజ—(స్వగతము) అవును. జ్ఞాతులమార్గమే యనుసరించితివి.

సీత—ఓరీ ! రావణా ! నీవనినటుల నిజముగ నవతారపురుషుడగు రాముని శిక్షింప నీవుఁగాదుగదా ? నిన్నుబుట్టించినవానికైన దరముఁగాదు. నీవ కారణముగ రామచంద్రుని ద్వేషింపకుము. భీకరహర్యక్షపాలితమగుసురంగము నీవంకి శునకమున కసాధ్యమునుమా ? రామసింహము గ-హోంబరిమున కేగినప్పుడు వాని రామనుగొనిజెచ్చిన గ్రామసింహా ! కడిచి కూర్చుండక మృత్యువు నేల వరించెదవు ?

సీ॥ రాముకోపపునృప్తి ! పశిత్రయాగ్ని లయై

పఱిశించి, లంకఁపైఁ ! బడకమున్నె

విషగులఁబోలు, సౌ ! మిత్రిబాణములు నీ

సంతాపమును గూల్చి ! చనకమున్నె

లంకాపురంబెల్ల, ! రాక్షసరక్తధా

రల ప్రవాహములుఁ బా ! అకసుమున్నె

చెలఁగి నీపదితలఁ ! శ్రీరామచంద్రుని

కాశ్మకమున బూది ! గాకిమున్నె

గీ॥ వెడగ ! నీసాగ్రిణివిడిలేక ! విడకమున్నె

భీతివిధవాంగసలరొడల్ ! వినకమున్నె

ధరణి, రాక్షసకులము హ ! పఱకమున్నె

శరణువేడుము, రాముని ! సైపుమనుచు॥

అంజ—భేష్ ! కుక్కకాటుకు చెప్పుడెబ్బలుఁ గొట్టినట్లు చెప్పితివమ్మా !

రావ—(కోపముతో) ఆ ! ఊరకొన్నకొలంది నోటికివచ్చినట్లు నదరునుంటివే? నరాధముఁడేగాక, తృణప్రాయుడగు నీరాముని, సమస్తలోకాధీశ్వరుండగు రావణసార్వభౌముఁడొ శరణుఁగోరుట ? ఏలఁ బలుపోకలుఁ బోయెదవు ? దేవాంగసల కృపావలోకన విరాడతుండగురావణుఁడు, తనంత దాఁగేలుమొ గిడ్చి వేడుకొనుచున్నను నిరాకరించుట నీకుఁ దగదునుమా ! నాలుగుమాసములనుండి నిన్ను బ్రతిమాలుచున్నాను. సిరిరా మోకాలోడ్డుటఁదగదు. “రామా రామా” యని నిద్రాహారములకు దూరమై, ధూళిధూసరమగు నేలపైఁ బడి పొరలి దుఃఖింప, నీకర్మమేమికాలిపోయినది? “రావణా! రావణా!”

యని స్మరింపరాదా ! రాజాన్నముందిని, మందిరారామముల సుఖంపరాదా ?
యోచించుకొనుము. ఇదె నాకడవలె సంభాషణ.

సీత—దైత్యకలాధమా ! నీవంటి కామోద్యోగిగర్వచిత్తసంచారునకు, ధర్మా
ధర్మములు, న్యాయాన్యాయములు పరిశీలనముండునా ? పుట్టెనుబుట్టిన
బుద్ధి పుడకలతోఁ బోవలయుఁగాని, హితవచనములు బాగునేయఁజాలవు.
నీవేమో, ముల్లోకముల జయించినవాడనని బీరములుఁ జూపుచుందువు
గాని, నీవంటి పితృకివాఁడు—శూరస్వప్రభు—రాక్షసగులమునందిక
బుట్టఁబోవ. ఏమంటివా ? యమమాని యింటలేని సమయమున నన్నపహ
రించిన దొంగలనాయకుండవు. అనురాగములేని యనాధయువకుల బాధిం
చుపడవు. క్రూరహింసాకార్యములుఁజేయు కటికివాడవు. బ్రహ్మవంశ
మునజనించిన ఛండాలుండవు. కావున, పశుసమానుండనగు నీవెక్కడ ?
ఆగిత్వాభ్యుదయగు రామచంద్రుఁడెక్కడ ? ఆర్తానందతాపరతంత్రుఁడు,
రాముఁడు. ఆర్తజనాపకారుడవు నీవు. గోబ్రాహ్మణ శిశుసంరక్షకుఁడు,
రాముఁడు. గోబ్రాహ్మణ భక్షకుండవు నీవు. లోక బాంధవుఁడు రాముఁడు.
లోకవిద్రావణుడవు నీవు. నీయట్టిజగద్ద్రోహి నిద్రవలకే నా శాపానలమున
భస్మముఁజేసి యుండునుగాని, రామాజ్ఞలేరి కారణమున నీవిట్టింకఁ ద్రొల్పి
పంపించుకొవి. నపుకృ బాంధవముఁ రామశరాన్నిలో నీవు బూడిఁగావలసి
యన్నట్లు, నలుననీమొగముల సువర్ణాక్షరములతోఁ జెల్పించియున్నాఁడు.
నీపాటునకింకఁ జేటుఁబుట్టును. తొలఁగిచనుము.

రావ—(కోపముతోఁ గత్తిదూసి) ఓకలుషాత్మురాలా ! నీతిరస్కృతికదియే ఫలము.
కనుఁగొనుము. (చంపఁబోవును.)

ఆంజ—దురాత్మా ! నిన్నిదే చంపివేసెదను.

తిరిజట—(ప్రవేశించి రావణుని చేయిఁబట్టుకొని) రాక్షసేశ్వరా ! నీవంటివాడనాధ
యువతిని జంప సాహసించిన లోకమున కంతఁ జాలకనగును ? శాంతించి
గృహోన్మథుండవుగమ్ము.

రావ—ఓరాక్షసీ గణములారా !

స్త్రీలు—(ప్రవేశించి) ఆజ్ఞ.

రావ—మఱి రెండుమాసములు గడువిచ్చితిని. అప్పటికిని మత్తవడికుండనేని, నా

యానలే! యే మీరీమెను జంప భక్షింపుడు. ముమ్మాటికిని మీరీదే యాజ్ఞ.

(నిష్క్రమించును.)

శ్రీలు—చిత్తము.

నీశ—అమ్మా! తీరిజూ! ఈలంకాసగరిమున నీవాక్కానానవే నాకాస్త బంధు
రాలవు. నీవు లేకున్నచో నేనిదివఱకే జచ్చియుందును. నీయుపకారము
జన్మాంతరము మఱచిపోవునుమా?

శ్రీజూ—అమ్మా! నీశమ్మా! నావలన నేమగును? ఈశ్వరాజ్ఞ. శ్రీ! నీవుకొం
చెముసేపు పఱుంచుము. నేనీదానవాంగిసల నావలకుఁ గొంపోయెదను.
రాక్షసులారా! ఇప్పుడిక యర్థరాశ్రము మీరినది. మీరీవలకు రండు.
ఆతిల్లి కొంచెముసేపు నిద్రించును. పోవుదము రండు. (వారిని నెట్టుబెట్టు
కొని పోవును.)

ఆం—(వృక్షమునుండి దిగి తనలో) ఈమెయెవరో రాక్షసాంగసయైనను ధర్మతత్వ
రయై మాయమ్మను గాపాడుచున్నది. నేనిప్పుడింతయు ధన్యంజను.
ప్రదేశము నిర్లక్ష్యమైనది. నీశమ్మనిల్లినంత సమీపించుట కిదేసమయము.
కాని, రాక్షసావృతప్రదేశమున నన్నీమె నమ్మునా!

నీ! చెప్పుదునా! రాము ! సింహ దూతనటంచు;

నామాటనమ్మునో ! నమ్మదొగడ

అరుగుదునా! నీశ ! నగసివచ్చినంచు

నామీదరాములే ! మనెరొగడ

కొనిపోదునా! దేవి ! నినకులేళునిచెంత

సాధ్యయేచుని ! యెంచుకొగడ

దంపింతునా! దుష్టు ! దశకంఠునింబట్టి

నావల్లనీమెకు ! నష్టముగడ

గీ॥ ఏమి నేయుటకునుఁ దోప ! దేమి నేతు ;

ర్వరపక్షి కార్యమేరీతి ! జరుగఁగలదొ ;

వేగింపకనున్నచో ! విశలమగునొ ;

దారిఁగానిపుమయ్య ! ! కోరండరామ ! !

(యోచించుచుండును)

నీత—నాకింకెక్కడి జీవితాశ? రానబుడను పతనముగ శాసించినాడు. తేవనందీ రక్కసులు నన్నమితముగ బాధింపక మానరు. నేనీచెఱవినక ననుభవించజాల. ఇప్పుటి కర్థరాశ్రమ మిఱినది. అందఱు నిద్రాముద్రితులై యున్నారు. ఇంతకంటె నాకు సమయముం జక్కదు. నాయీకేశసాశము గలరమున కురివేసికొని చచ్చెదఁగాక. (అట్లు బ్రయత్నించుచుండును.)

అంజ—(అమెరుజూచి) ఓహో! ఈమె యెంత సాహసమునకు తెగించినది? తల్లీ! నీతమ్మతల్లీ! సాహసించుచుము. నేడే నీక చెఱవిముక్తి.

నీత—భూయాశ్చర్యములతో ననలో ఎక్కడిది వానరము? రానబుడగూపమున వచ్చి యుండఁ గదా? (ప్రకాశము) ఓరీ! మాచూవీ! నీమూటలు నావద్ద సాగిరావు. తొలఁగి చనుము.

అంజ—తల్లీ! నేను పెరవారని గానునుమా!

నీత—(స్వగతము) ఆహా! ఎన్నొళ్ళకు రామనామామృతము నావీరుల వింకుండే సేయి? వీని రామనామ స్మరణమున నామేనఱులక లెత్తెను. ఇఁకెడెవ్వఁడై యుండుకోకదా?

అంజ—ఓ సాధ్వీసుతల్లీ! నేను మామారాక్షసుఁడఁగాను. శ్రీరామదూతను. నేనాంజనేయుఁ డనువాఁడను. శ్రీరామలక్ష్మణులు సుఖముగానున్నారు. రామచంద్రుఁడు, సుగ్రీవుఁడను వానశేష్యరుచికో జెలియ వాఁడనిచి, నీజాడఁగఁచుగొనిరమ్మని నన్ను బంపియున్నాఁడు. తల్లీ! నా సంతకములందు కొని నన్ననుగ్రహింపుము.

నీత—నిన్నుఁజూడ నాకనుమానముగ నున్నది. కాని, నీమూటలు నాకేమృత ధారలై సంతోషముఁ గలిగించుచున్నవి, అయినను, నిన్ను నేను నమ్మజాలను.

అంజ—అప్పురో! నేను దశకంఠుఁడను గాను. నిరంతరమింపు రక్కసుల నశుముఁ జిక్కి సుగ్రుచున్నదానవగుటచే నన్ను నమ్మకున్నావు. అమ్మా! నేను నీబిడ్డను, శ్రీరామ రామాభిరామ మానసఁడను. శ్రీరామబంధును. వాయుప్రసాదమున నంజనేదేవి గిర్భార్భకఁడను. నన్నింకిపై న విశ్వ సింపుము.

నీత—అన్నా! రామచారిత్ర సుధారసపానచిత్తుండివగు నీవు, నిక్కంటు బంటువే

యైన, రాముని సౌందర్యాదిగుణములెట్లుండునో? లక్ష్మణుఁడెట్టివాఁడో
సకృమముగఁ జెలిపితివేని నానందియము నివర్తి కాగలదు.

అంజ—లోకజనయిత్రీ! జనకి రాజపుత్రీ! అవధరింపుము.

ఉ॥ తామరపత్రసేతుఁడు; బులఁధస్తవనీయుఁడు; నీలనీరగ
శ్యాముఁడు; సద్గుణాఢ్యుఁడు; పృథ్విశాంతుఁడు; పూజ్యుఁడు; నందితామర
స్తోముఁడు; వారిజస్తంభుల సోముఁడు; దీనదయాపరశ్వశ్రీ
రాముఁడు; దుష్టదాసనపి రాముఁడు; రాముఁడనిపింపెయమ్మరో॥

మెఱియు,

నీ॥ నీమనోహరుని, విలసిల్లగుంజలములు
జటిలంబులై పెనుజటలుఁగాగి
జనకీరాముని శ్యామలాంగంబున
కామయవస్త్రములే కిడిఁజెలుగు
కోదండపాణికి సూర్యమృగాటపీ
స్థలియెనిర్మిత శృణ శయ్యఁగాగి
కాశల్యసుతునకు కందమూలాదులే
షడ్రసోపేత భోజనముఁగాగి
నీ॥ వాలినింగూల్చి, కిష్కింధ పట్టణమును
కవలమైత్రుని సుతునకుఁ గట్టఁబెట్టి
శేయుఁ బవలొక్క మొగిజానకీ! యటంచు
పొగిలిదుఃఖించుచుండు, రాముడుతల్లీ!॥

ఇక లక్ష్మణుఁడో, వర్ణమునందు భేదముగలవాఁడుగాని, తక్కిన లక్షణములన్ని
యు రామునిఁబోలియుండును. అగ్రీజుఁడు కన్నతండ్రియను శాస్త్రము,
తానాచరణలోఁ బెట్టియున్నాఁడు. ఇంకేమని చెప్పఁగలను? తల్లిరో! ఇంత
కును నన్ను నమ్మవైతివేని, శ్రీరామముదొంగులీయమిది గైకొనియైన,
నన్ను నమ్మెదవుగాక. (ఉంగరమిచ్చును.)

నీత—(ఉంగరమందుకొని కన్నులనద్దకొనుచు సంతోషముతో) ఆహా! నేనెంతధ
న్యను? భళిరే నాభాగ్యము? ఓరామాంగులీయకమా! నేటికి నాయందు
దయఁగలిగెనా? నాచెఱవిముక్తికి, నేనేకారణమని సూచింపవచ్చితివా?

రామచంద్రుడు నీతో నేమనివచించెను? నాజాడఁగానరాక రామానుజులకుఁగోరాశ్రమములు విషాదసాగరనిమగ్నులై పరితపించుచున్నారనియూ? ముద్దుఁగుంగరమా! ఎన్నిదినములకింక నీతారాముల నొకటిజేసెనవు? ఏమంటిని? శుభముహూర్తము నిర్ణయించి చెప్పెదననుచుంటివా? చెప్పము. రాఘవునితో నాదురవస్థ వర్ణించి చెప్పము. రాక్షససంహార మొనర్చి త్వరితముగ నన్నదోడ్కొని పొమ్మనుము. ఆహా! నిన్నజూడ దుఃఖము, దుఃఖముతోఁగూడిన సంతోషమునేకమై, యానందాశ్రివులఁ గుఱిపించుచున్న, నీటుణ మోక్షమునఁ దీర్చుకొనలేనుగదా? (కన్నుల నద్దకొనుచు) తనయా! ఆంజనేయా!

కం॥ అన్నా! రాముఁడు సుఖమై

యున్నాడా? భక్తిశ్రీధర! లోపలను శ్రీరా

మన్నంగూడి నిరంతర

మున్నాడా? లక్ష్మణులను! ను గొప్పవులె॥

ఆంజనేయశ్రీ! శ్రీరామలక్ష్మణులు సుఖముగా నున్నారు. రామానుజులు నిన్ను నేక్షించిన వారుకారు. నీజాడఁదెలియక నహర్నిశములు చింతాకాంతులైయున్నారు. మారామయ్యగండి నీవియోగమున కేవలముఁ బిచ్చివాడై, క్రిమముగ వానరసఖ్యమున నిప్పుడిప్పుడు దుఃఖమును దిగమింగి, నీజాడకై యెదురు జూచుచున్నారు. అమ్మగో! నేటికి నీవార్త తెలిసినది. రామలక్ష్మణు లనుపాననైశ్వానరుల కీలంకారాజ్య మాహుతిగా గలదు. ఇంకఁ గొలఁదిదినములలో నీశోకాగ్ని చల్లారి, దానవాంగనలశోకారవంబులతో నీలంకాపట్టణము ఘూర్ణిల్లగలదు. ఇంతకుముందు దుష్టరావణుఁడు నిన్నాడినమాటలకు వాని కంతనాశములు జీల్పియుండునగాని, రామాజ్ఞ లేనికతమున వ్యర్థుడై నెఱిసి.

ఆంజనేయమారుతీ! నీవంటి మహోదారపుత్రుఁడండ నాకేమి కొఱంత? నీయుపకారభరమును జన్మ జన్మాంతరములుగూడ మఱువఁజాలను. నీపరిశుద్ధ మానసమెఱుంగక సందేహించి, దూషించినందులకు మాత్రము నన్ను మన్నింపుము.

అంజ—శల్లీ! ఎంతమాటంటివి? నీవే నన్ను మన్నించి కర్తవ్యముఁ జెప్పము?

నీత—హనుమా! ఏమనిచెప్పుదును? నాయరణ్యరోదన మింకెంత కాలమోకదా?

అంజ—అహ్మరో! నీకు నేడే విషాదాంతము. ఇదే నాభుజముల నధిరోపింపుము.

క్షణకాలములో నిన్నా రామసన్నిధానమునకుఁ జేర్చెద. పిమ్మట, మేమందఱము రామానుజులంగూడివచ్చి, లంకానగరము బూడిగావించెదము.

నీత—అన్నా! ఎంతవెట్టివాడవోయీ! అల్పశరీరమగు నీవు, నన్ను వాయువేగమున గొంపోవువేళ, జారి సముద్రమునఁబడినఁ బడవచ్చును. లేదేని, రాక్షసు లడ్డగించిన, కార్యము మొదలంట సశించిపోవుచుదా?

అంజ—దేవీ! నీకుమారుని సామర్థ్యమెఱుంగ లేకపోతివిదా? శ్రీరామానుగ్రహమున్న, రాక్షసులేకాదు, చతుర్దశభువనములెత్తినచ్చినను సరకుసేయరు సుమా? నన్ను సామాన్యవాసరునిగఁ నలంపకుము. శల్లీ! ఇదే నావిశ్వ గూఢముఁ దిలకింపుము. (విశ్వరూపప్రదర్శనము)

నీత—(భయాశ్చర్యములతో) వాయునందనా! నీవిశ్వరూపప్రదర్శన మింకఁ జలింపుము. నాకు భయాశ్చర్యములుఁ గలిగించెడివి.

అంజ—(యథారూపముతో) తల్లిరో! ఇప్పటికైనఁ బుత్రునిని నిరుణించితివా?

నీత—కుమారా! నీస్వరూపమే సందియనివారణమైనది. నీవు సురాసురులకేని యక్షేయుడవు. కాని, నాకొక నృతనియమముఁ గలదు. అదేదియన, రాముని కరస్పర్శభాగ్యముఁ దప్ప, వేఱొక పురుషశరీరము నంటఁజాలను.

అంజ—మాతా! మహా పతివ్రతాశిరోమణివగు నీయభిమతిమే నెఱవేఱుఁగాక. అచిరకాములో రామానుజులఁ దోడ్పొందిరచ్చెద. నాకనుజ్జనిముద్దు రాములకు శుభవార్తఁ జెప్పము.

నీత—నాయనా! ఏమనిచెప్పుదును. నీకన్నలార రావణునిచర్యలుఁజూచి యున్నావుకదా? పెండ్లియు రెండుమాసములు మాత్రమే గడువిచ్చియున్నాడు, అంతవఱకెట్లో గడిపెద. కాని, శతయోజనవిస్తీర్ణమగు సముద్రమును, కపులతోఁగూడి రామానుజులెట్లు రాగలుగుదురాయని సంశయించుచున్నదానను.

అంజ—జననీ! ఎంతవెట్టిశల్లివమ్మా! వానరులు దేవాంశసంభూతులుఁ గాని, వేఱుగాదు. నాకంటెఁ బ్రతాపవంతులు లెక్కకు మిక్కిలియున్నారు.

శ్రీరామానుగిహమే కార్యసాధనము. నీవింక శంకఁదక్కి, శ్రీరామచంద్రు
నకాసవాల్తేమైన నిచ్చి నన్ను బంపించుము.

నీశ—అంజనీతనయా! రామచంద్రునితో, దయాసాంద్రునితో, భక్తచింతామ
ణితో, అయోనిజహృదయకములనివాసునితో, నిట్లని వచింపుము.

నీ! రామ! రామా! యందు ! రాత్రింబవళ్ళును

నిన్నేన్గొరింపుచు ! నున్నదనుము

నిన్నఁబాసినది మొదల్ ! దిన మొకయుగమాటఁ

గన్నీటిధారలు ! గట్టవలము

నీవెప్పుడేవేళ ! నోవచ్చి రక్షింపఁ

గలవంచు, జీవించి ! నిల చెననుము

తాళగర్భమున, రా ! తనరాజునిలంపి

దారను గొంటు, క! ర్తవ్యమనుము

నీ! శంఖనెలలింక జీవించి ! యందుననుము

హర ధనుర్భంగ కారణ ! మరయునునుము

గపపుదాటినచో విప ! త్కాలమనుము

తరుణమేగిన నానకి ! దక్కదనుము॥

ఇదె నాశిరోమాణిక్యము. ఓమాణిక్యమా! నీవింక రాముని హస్తమలంకరించి,
నీతారామవియోగదావానలముఁ జల్లార్పఁ బ్రయత్నించి, దానవసంహా
రమునకు దారిఁజూపించి, రామాయణమువెంటనే తోడ్కొనిరమ్మునుమా!
మామతీ! ఈమాణిక్యము స్వీకరింపుము? (వానికిచ్చును)

అంజ—(పుచ్చుకొని) తల్లీ! పోయినచ్చెడ. ఇదె నాపందనమందుకొనుము.

నీత—అశీష్టసిద్ధిరస్తు. ఈమారా! విజయశీలుఁడనై పోయిరమ్ము.

అంజ—చిత్తము. (నడచుచుండగఁ దెరపడును)

తృతీయ దృశ్యము రావణసభామంటము.

[రావణుఁడు, విశ్వమణుఁడు, ఇంద్రజిత్తు మొదలగువారు కూర్చుండి
యుందురు. వాలము బెంచుకొని యాంజనేయుఁడు కూర్చుండును.]

ఇంద్ర—ఓరీ! వానరా! మదీయ బ్రహ్మాస్త్రమున బద్ధుఁడవైన పందపు. వాలముఁ
బెంచుకొని, నాకండ్రి సింహాసనముకంటె నెత్తుగఁ గూర్చుండుటకీవర్హుఁడవు

కావు. నీజాతి లక్షణమును జూపించుకొనక, నక్షల లోకములకు ప్రభువగు రావణచక్రివర్తి పాదపంకేరుహములకు నమస్కరించి పాణములుండఁ జూచుకొనుము. లేకున్న నన్నెఱుంగుదువుకదా ?

ఆంజ—ఓయవివేకీ! నీమాటలుండనిమ్ము. ప్రభువనశబ్ద మీ రావణునకుఁ జెల్లదు సుమా! నిరంకుశాధికారమునఁ బ్రజల బాధించువాఁడు సశుప్తాయుఁడు గాని, ప్రభువగునా? నీతండ్రి లో కాపకారి కావున ప్రభునామము వానికిఁ జెల్లదు. కావున, నేనే వానికంటె నధికుఁడను. రామదూత రాక్షసాధము లకు మొక్కువాఁడు కాడుసుమా !

రావ—(కోపముతో) అరే దురాత్మా! వాసరా! అన్నట్లప్రతాపశౌర్యాదు తెఱిగియున్నచో, నీవు నాపాదములక్రిందడి శరణుగోరినందువా? రావణుఁ డసనేమనుకొంటివిరా ?

నీ॥ భుజవిక్రమంబునఁ బూలచెంప విధంబుఁ

గైలాసమెత్తిన పునుఁడనేనె

ఆంజ— వాటితోకనుగట్టు పడి, వార్ధులంద్రోయఁ
జచ్చివచ్చుండిన చవటవీవె

రావ— దిక్పాలకులను బంధించి, త్రివిష్టప
థము నాక్రమించిన ధన్యుఁడేనె

ఆంజ— కార్తివీర్యాదును కారాగృహంబునఁ
బడిచచ్చి యున్నట్టి పందవీవె

రావ— పాశపాణిని గెల్చి పాపలోకంబును
పాలించుచున్నట్టి ప్రభువునేనె

ఆంజ— శ్వేతఖండముఁజొచ్చి వెలఁదులచేఁజిక్కి
శరణుగోరిన నపుం సకుఁడవీవె

రావ— సూర్యచంద్రులనేని శూరత్వమునఁగెల్చి
శాసించుచున్న శాశ్వతుఁడనేనె

ఆంజ— మగిటిమిఁ గోల్పోయి మాంధాతచేఁజిక్కి
మూలఁదాగిన యథ ముండవీవు

రావ— నీ॥ త్రిభువనంబుల దేవాది దేవుఁడనె

ఆంజ— క్రూరకర్ముఁడ! లోకాప కారివీవు

రావ— ధిక్కరింపక, బకముల మొక్కుమోరి

అంజ— మొక్కుకొనుమీవె, నీకరం ములుమొడ్చి!

రావ—(మహా కోపముతో) వానరాధమా! ఇదె చచ్చితివి. కాచుకొమ్ము. (వాని నటకబోవును.)

విశ్వ—అన్నా! రావణా! రాక్షస ధర్మజ్ఞుడవగు నీకు వేలుగఁజెప్పవలయునా? దూతను జంపరాదను నీతిశాస్త్రముఁ జదువలేదా? ప్రభువులజ్ఞాను సారముగ దూతలు వాగొనుచుందురు. అది వారితప్పుగాదు. వీనినిక్కడనే చంపినచో ప్రియోజనమేమి? దూతను మధ్యమార్గమునఁజుట్ట మహాదోషము. మీతి మీరి కాదులాడినదూతలకుఁ గొన్నిశిక్షలు లేకపోలేదు. ఇతఁడు కోతి కావున, తోడిక కుగ్రాట్టుట, లేక నిప్పుముట్టించుట రెండేకార్యములు.

రావ—సమ్మదా! చక్కని మార్గము జూపించితివి. ఎంతయు ధర్మయుక్తము. వానరులకు వాలమే ముఖ్యము. కావున, వాలముఁ గాల్చి పంపించెదము. దనుజులారా! వీనివాలమునకు నస్త్రములు బట్టి, శైలముఁబోసి, నిప్పుగొని చి వదిలిపెట్టెడు. త్వరితముగఁ బంప.

రాక్షసులు—చిత్తము. (కోతిని పట్టుకొందును.)

(యవనిక బారును.)

చతుర్థ దృశ్యము, లంకాపురివిధి.

[రాక్షసులంజనేయునితోఁ బ్రవేశము.]

1 రాక్షస—కోతివాడా! ఇంక నీపొగరడంగఁగలదు.

అంజ—మీపొగరడంగిన తరువాత.

2 రాక్షస—ఓరీ—ఇప్పటికైన మా రాజేంద్రునికు మొక్కుడివా? నీవు బ్రతికెదవు. ఏమందువు?

అంజ—నేను మొక్కుఁబోను. మీరు నాబారినుండి దక్కఁబోరు.

3 రాక్షస—వీనితో మాటలేల! తోకకగ్ని ముట్టించుడు. అప్పుడుగాని తెలియదు.

అంజ—అవును. అప్పుడుగాని నాసంగతి తెలియదు. మీపని త్వరగ గానిండు.

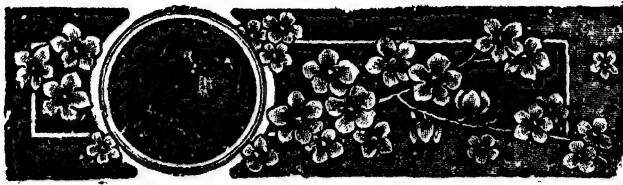
రాక్షసు—ఇదె చూడుము. (వానితోక కగ్ని ముట్టించి చప్పట్లు గొట్టుచు నేకలు వేయుచుందురు.)

అం:—రాక్షసులారా! మీపని యెసదికి దా?

రాక్షసు—ఆ ఇంకి సెచావొక్క లేతక్కవనీ వీబంధమందుండి విడిపించుకొనలేక, నేటు
ల గిలగిల దన్నుకొని చచ్చెదవో యని చూడెనున్నారము.

అం:—అటులనా? అవి యూడకున్నమానె, ముందు మీప్రాణములూడకుండు
నట్లు గాపాఁచుకొనుండు. (తన శరీరము విడలింప బంధనము వీడిపోవును.)
దురాత్ములారా! ఇంకనాప్రతాపాన్ని జూఁజుండు. (అనివారలు జావగొట్టి) మీ
యాశ్చర్యము? అన్ని దేవుఁడు నాతండ్రికాపుండగుటవలన, నాకా వంతయుసన్ని
భాధగలుగఁజేయక బుక్కిలి శీతలత్వముగలిగి యుండును. కాదుకాదు.
ఇదంతయు సీతారాముల యనుగ్రహము. ఇంకి నాలసింపనేల? నేను వచ్చి
నందుకు గుడ్డుగి లంకాసగరమంతయు దహించి పోయెదఁగాక. (పురివీధు
లంగాల్పుచు లోనికేగి మరలబ్రవేశించి) దావాన్నికీలలతో లంకాసగ
రము భస్మీపటలమగుచున్నది. పట్టణమంతయు శి యంకిరారావములతో
బ్రహ్మధ్వనులీనుచు పాపపాఠిసది. నాకార్యము సమాప్తిగొందెను. సము
ద్రమున సన్నిహితాల్పకొని శ్రీరామ సన్నిధానమునకంక బోయెదఁగాక.
(నిష్క్రమించును.)

శ్రీరామచంద్ర పరబ్రహ్మణేనమః

సంపూర్ణ రామాయణము.

ప్రస్తుతము.

ప్రథమదృశ్యము—మాల్యవంశము.

[రాముడు, లక్ష్మణుడు, సుగ్రీవుడు, అంగదుడు, ఆంజనేయుడు

మొదలగు వారరులు ప్రవేశము]

రాము—(సంతోషముతో) హనుమా! సీతాదేవి శుభవార్త తెప్పినదేగాక, నామె
శిరోమూళి కృముగూడ నానవారుగఁజెచ్చి నాకిచ్చిన నీధన్వితేషములఁ
గొనియాడఁ దరముగఁదగుదా? అనల వృత్తాంతమేమి?

ఆంజ—శిశ్మునోదేవా! మేఘనామని బ్రహ్మాస్త్రమునకేనుఁ గట్టునడి పగదా
రావహరణ మహాపాశగుండగు, రానుఁ నాసానములంకరించి, వానిని సరకు
సేయక నయధయంబులనెంతయో నీతి గఱపితిని. దురాత్ముఁడు నావాక్య
ములు బెడఁచెవింబెట్టి పలురోషభీషణదుర్నిరీతుఁడై, చంద్రాయుధము
నాపై నెత్తఁబోయెను. అంత, వానిసోదరుఁడగు విభీషణుఁడు వారిచి, ధర్మ
ములుపదేశించి, దూతను జంపఁగూడదని బోధింప నల్లెయని, మదీయవాలం
బు ననలాన్నికంబు గావింపుఁడని రాక్షసేంద్రుఁడు శాసించెను. రక్కసులు
నావాలమున కగ్నిముట్టించిరి. మీశృపావలోకనమున నగ్నినన్ను దహింప
గంపటచే, నచ్చినందులకు మచ్చుజూపించి పోవుట శూరులలక్షణమని
ప్రతికూడహస మొనరించి మీసన్నిధానమున కరుదెంచితిని? ఇదియె
వృత్తాంతము.

రాము—లక్ష్మణా! సాధనర్యాణ తూణీరముల నిటఁదెమ్ము. నేనొక్కండనెబోయి
లంకానగరము భూవళిఁగముఁ గావించి జానకీనిఁ దోడ్కొనివచ్చెద.

సుగ్రీ—రామచంద్రా! మీశ్రీమయేల? ఈదాసుండులేడా? సమస్తవాసరాసీక
ముత్యం దండువెడలి దశకంఠలుంఠన మొనర్చి మాయమ్మను గొనివచ్చెన.

అంజ—దేవా! మీయనుజ్ఞ లేక మఱిడివచ్చితినిగాని, యశోకననముతోఁగూడఁ
బెల్లగించి, నాతల్లినిటకుఁ దోడ్కొని రాకుండునా? ఇప్పుడైన మించినదేమి?
రామశరాన్ని కాపాటి గానలయునన్న లంకాపట్టణముఁ జేరుటే ముందు
కర్తవ్యము.

లక్ష్మణ—అదియే ముందు నిర్ణయింపవలసినది.

రాము—సుగ్రీవా! ఏదికర్తవ్యము?

సుగ్రీ—దేవా! దుర్యోధ కల్పిషాసుగేంద్రా మారణమునకు సముద్రమున వారధిఁ
గట్టుట యనశెష్టము.

(లోపలనుండి, శ్రీరామచంద్రా: మాంసాహి మాంసాహి.)

రాము—సుగ్రీవా! ఆర్తుఁడవ్వఁడో “పాహి పాహి” యని నన్న వేషణుచు
న్నాఁడు. పోయి చూచిరమ్ము.

సుగ్రీ—(లోనికి కేగి మరలవచ్చి) రామచంద్రా! దైత్యుఁడనఁడో తన పరివారమ
లను మెట్టబెట్టుకొనివచ్చి, మిమ్ముశరణుఁ గోరుచున్నాఁడు.

లక్ష్మణ—ఏమీ! రాక్షసుఁడా! నేనెబోయి వానిని తుడముట్టింపఁ జేసెదను.

రాము—వీరులారా! త్వరపడకుండు. రాక్షసుఁడైన మత్తెట్టిడైన శరణార్థిని రక్షి
చుటే కర్తవ్యము. అంగదా! నీవుపోయి వానినిటకుఁ గొనిరమ్ము.

అంగ.—చిత్తము. (లోనికి కేగి విభీషణునితోఁ దిరిగి పరివేషము)

విభీ—

నీ॥ నీతామసఃకామ! ॥ శ్రీశరత్క్షణోద్ధామ!

పరశురామ విరామ! ॥ శరణు శరణు

నీలసీరదగాత్రా ॥ నిర్జరాదిస్తోత్రా

శ్వలనార్కశశినేత్రా ॥ శరణు శరణు

సుగ్రీవ పరిరక్ష! ॥ సురవైరికులశిక్ష

కరుణాంచితకటాక్ష! ॥ శరణు శరణు

హలిమర్దనవీర ! పాలితమునిదార

శరణుకోదార ! ! శరణు శరణు

గీ॥ ఛండభరదూషణ విదార ! ! శరణు శరణు

దురితమారీచ సంహార ! ! శరణు శరణు

చతులహరచాప ప్రివిదార ! ! శరణు శరణు

శరణు శ్రీరామ ! రఘురామ ! ! శరణు శరణు॥

(రాముని పాదములపై బడును)

రాము—(వానిమూర్ధమున చేయిబెట్టి)

ఉ॥ ఇచ్చితినాన్తుడో ! యధయ ! మిచ్చితి నాతలినంశ్రులాస; నీ
వెచ్చటనుండి నచ్చితివి? యెచ్చె ! నీ నీకపకారి? వాని నా
మోచ్చరణంబు సేయుము, ను ! హోదధిజాగిన; స్వర్గలోకముం
జొచ్చిన; వానిమ స్థితిముం ! జూర్ణముఁజేసెన నిన్నుఁగాచెడ॥
(వానివీపుపై జలచును.

సుగ్రీ—రామచంద్రా ! ఇశ్వరు రాక్షసుఁడుని చారింపక నభయమిచ్చుటఁగనునా
యని మాప్రార్థన.

లక్ష్మీ—అన్నా ! ఇశ్వరు మారీచవంశజుడై, శత్రుశేషముం దీర్చుకొనవచ్చిన
మాయావియని నాకనుమానము.

రాము—నెవ్వఁడైననేమి? మనల శరణుగోరినవాఁడు మనకాస్తమిశ్రుఁడు. కృత్రి
మవేషధారులు నాకరస్పర్శమాత్రముననే భస్మీకటల మగుదురుమా !
అయ్యా ! ఇంకనీభయ కారణమేమియో చెప్పుము. నీవెవ్వఁడవు?

విశ్వ—శ్రీరామచంద్రా ! దురాత్ముఁడగు రావణానుజుడను. విశ్వమణామ
ధేయుఁడను.

సుగ్రీ—హనుమా ! నీకుఁ దెలియనిదేమున్నది. ఇశ్వరు విశ్వమణుఁడని నృథముగ
జెప్పఁగలవా?

అంజ—అయ్యా ! సుగ్రీవా ! మహాత్మా ! రామా ! వీనిని నేనెఱుంగుదును. ఇతఁ
డు ధర్మబద్ధుఁడు. నీతివిశారదుఁడు. దైత్యకుల భూషణుఁడు. ఈవిశ్వమణుఁడు
శ్రీరామ పక్షపాతియై, రావణునకు ధర్మోపదేశముఁజేయ, సతంజీవజ్యుని

ధిక్కరించి యనమానించి యుండును. కావున, నిశ్చలైశయు రామాను
గగ్రహపాతుఁడు.

రాము—విభీషణా ! ఇంక నీదీనచరిత్రము వినిసింపుము.

విభీ—సీతారామా ! మారుతి నచించినట్లు, రావణుఁడు కుశినమానసుఁడై వ్రేలా
మోచ్చారణ పాతకంఠవగు నీమొగముఁ జూడరాదని నిండ్లొగంబున
తన వామపాదాహతి నన్నఁ దన్నెను. వెంటనే వాని లంకారాజ్యమును
వాసిని శపించి, విష్ణ్వంశ సంభూతులగు మిమ్ము దర్శించి, యనగగ్రహము
సంపాదించి, తరింపనలెనని ప్రార్థింప నచ్చితిని.

రాము—పాలస్త్రావి ! నీవెంతకి నుండి మాకు బరమాప్తుఁడవైతివి. లంకాదీపము
లలో నిన్ను లంకారాజ్యమున కభిషిక్తునిఁ గావించెదఁగాక.

విభీ—మహాత్మా ! ధన్యండును.

రాము—సుగ్రీవా ! ఎల్లసూర్యోదయమున దర్భశయనండునై సముద్రానా గాధించి
ప్రసన్నునిఁ గావించుకొని వారిధిగట్టునపాయ ముగొడను. మీరీలోపుగఁ
దత్ప్రయత్నముల నుండుఁడు. సంధ్యాకాలమైనది. కాలోచితకృత్యములు
దీర్ఘకొననలయును. పోవుమి రుద్రుడు.

సుగ్రీ—చిత్తము.

(అంగలు నిష్క్రమించెదరు.)

ద్వితీయశ్చర్యము—సేతుబంధనము.

[లంకాసరిసరారణ్యభూముల వానరానీకముతో కీరామలక్ష్మణులు

ప్రవేశము]

రాము—వానరేశ్వరా ! శతయోజన విస్తీర్ణముగు సేతువు నత్యల్ప కాలమునఁగట్టి
సమస్త వానరానీకముతో దండువెడలిన భవత్సమర్థము ప్రశంసనార్హము
గదా ?

సుగ్రీ—దేవా ! భవత్ కృపారస పాత్రులగు ధన్యాత్ముల కసాధ్య మొండుగలదా ?

రాము—వీరులారా ! మనకప్పుడు కర్తవ్యమేమి ?

లక్ష్మణ—అగ్రీహ ! మంత్రాలోచనా దక్షుండగు విభీషణుఁ డున్నాఁడుగదా ?

రాము—అవును. దైత్యకులభూషణ ! విభీషణా ! ఇప్పుడు నీయభిప్రాయమేమి ?

విభీ—మహాత్మా ! చతుర్థపాయంబు లవనీశ్వరుల కవశ్యాచరణీయములు. కావున,

దైత్యేశ్వరుని చెంత కొకదూతను బంపించి, సామంతున మరల బోధించుట
లెస్సగాదా?

లక్ష్మణ—నిభీషణుని యభిమతము సమంజసము.

సుగ్రీ—దేవా! అందులకు మనయంగదుఁడే తగినవాఁడు.

రాము—మంచిది. తారాశృజా! నీవారావణుని సందర్శించి.

మ॥ అవనీదుర్భర భారపండవగు ని! న్నాలంబునం గూల్పుఁగా

దివిజారాత్రిపలాటవీధిహనుఁడే! తేరెన్ మహాభీక శా

ధనశాముండయి వార్ధిగట్టి; వెననీ! తాదేవి నర్పించి రా

ఘృణ నర్పింపుము; శ్రీనివాసమగు లం! కారాజ్యమున్ మాపకన్॥

అని వచించిచూడుము. అందులకతఁడు వ్యతిరిక్తముగ బలికెనేని, సీతాపహరణో
ద్యోగలంపట భూయిష్ఠుఁడవైన నిన్ను అస్మద్విలయా నలాభీల సదృశఁఘో
రాక్షుగోగ్రాసలచ్చటల నాహుతి జేసెనని నొక్కివక్కాణించి, వెడలి
రమ్ము. సుగ్రీవా! నీవింక ససైన్యముతో లంకారాజ్యస్మఖుండవుకమ్ము.
హనుమా! మా యావులగు రాక్షసవ్యూహముల సప్రమిత్తుఁడవైన నీవా
రయుచుండుము. ఇంతలో నంగద రాయబారిము తేటతెల్లము గాంగలదు
అంగదా! నీవింక బోయిరమ్ము.

అంగ—చిత్తము.

(యవనికగారును)

శ్రుతీయవృత్తము—రావణుని యాస్థానము.

[రావణుఁ డిమాత్యులతో నుచితాసములఁ గూర్చుండియుండి, సంగదుఁడు
నిలువఁబడి యుండును]

రాన—ఓరీ? వలీమూఖార్భకా! నీవెవ్వఁడవు?

అంగ—సలీముఖవిభవిధేయా! చెప్పెదవినుము. జగదేకవీరుండనని విజ్ఞప్తిన
నిన్ను, భుజస్కంధమున నిఱికించుకొని, చతుస్సముద్రముల ముంచి, కొన
యూపిరితో విడిచివేసిన వానర చక్రవర్తియగు వాలికిగారాబుబిడ్డఁడ. మా
రీచమధనుని సందేశహరుఁడ.

రావ—ఓరీ! నిన్నిక్కడ కెవరురానిచ్చిరి?

అంగ—నాకొకరి యాజ్ఞయేల? నాకు నేనే వచ్చితిని.

రావ—ఎందులకు?

అంగ—రామసందేశహరుడనై వచ్చియుంటినిని చెప్పలేగా?

రావ—ఓరీ! రాముఁ డేమనియెను.

అంగ—ఓరీ! సానధానుండవై వినము.

సీ॥ మాయావిద్యై, భువి ॥ మడసిని మారీచు

చుర్రమే మృదుశర ॥ శయ్యఁగాగ

కష్కంధనేలు ను ॥ గీవుండర్నిశల్

వీక్షానుసారియై ॥ మెలఁగుచుండ

లంకాపురంబు నీ ॥ శృంకఁగాల్చిన ధీరుఁ

డంజనీసుతుఁడు తా ॥ నడుగులొత్త

రాక్షసవ్రాహ్మ మా ॥ రణహోమ విశిఖ సా

తము లక్ష్మణుఁడు పగిలా ॥ తంబునేయ

గీ॥ రాక్షసావళి మాయ మ ॥ రృంబులెల్ల

శరణుగోరిన మీ విధి ॥ షణుఁడు నుడువ

పఘుకులాంభోధి చంద్రిఁడు ॥ రాఘవుండు

సవ్యచును గొల్పుదీరి యు ॥ న్నాఁమనేడన్॥

రావ—ఓయీ! ముందు నిన్నిక్కడకుఁ బంపిన కారణమేమి?

అంగ—సీతోఁ గొన్ని మాటలాడుమని. ఏమనిన,

సీ॥ సీతాపహరణంబుఁ ॥ జెల్లదు, నీయట్టి

దోష్మంతునకుఁ గడు ॥ దోషమనియె

అపరాధమంచును ॥ నవనిజనర్పించి

కరములుజోడింప ॥ ఘనతయనియె

కాదేని, యస్త్రశ ॥ స్త్రాదులఁ జేబట్టి

శలఁగక ననిసేయ ॥ నిలువుమనియె

గీ॥ మెచ్చి, నీ తనమున కజాఁ ॥ డిచ్చినట్టి

శాశ్వతవరంబు నిన్నోమఁ ॥ జాలదనియె

నాలమందు మహేశ్వరుఁ ॥ డడ్డకొనుచుఁ

దగవుమాలిన సీచావు ॥ దప్పదనియె॥

రావ—ఓయవివేకీ! ఈసందేశముల కేమిగాని, నితరజ్ఞిని జంపిన నీచాధముని గొలిచి యపవిత్రుడ వేలకావలయును. పితృణా విముక్తై నాయండఁ జేరుము. నిన్న కపికులమున కధినాథునిగఁ జేసెద.

అంగ—కైలాసముక్రింద నడఁగి ప్రాణావశిష్టుడవైన నీవాక యధమాధముడవు గాదా?

రావ—దురాత్మా! వెనుక కోతిగతియే నీకును బట్టగలదునుమా?

అంగ—దుర్మదాంధా! అతఁడు నీకుల దిన్నిసవాడు గినుకనే, నీలంకానగరమం తయు బహించి వచ్చినాడు.

రావ—వనరుఁబోతా! ప్రాణము లుండఁజూచుకొని మా గాఢము.

అంగ—అయ్యది దేవుఁడెఱుంగు. నీతాదేవి నిచ్చెదవా? లేదా?

రావ—మీరుఁ జచ్చినవెనుక.

అంగ—రాక్షసా; ముందు నీచాపు నెఱుంగలేకున్నాడవు.

చ॥ కపులు మహాగ్రాసంహముల ! కైవశి పై బడి నీదుస్సైన్యమున్
తవదవఁ దానిపండ్లనలె ! ధారుణి గూల్పకమున్నె; నీశలన్
కుపిత రిఘూద్వహాశ్రముల ! కన్ ఫలహారముఁ గాకమున్నె; నీ
చపలతవాయునా? పొగరు ! జన్మన ? మూర్ఖము వీడిపోవునా?॥

రావ—ఓరీ! దుర్మదాంధా! వీరింక జచ్చితివి. రాక్షసులారా! వీనిని బంధింపుడు.

అంగ—ఓరీ! రామాజ్ఞ లేదుగాని, నీసైనికులగాదు. నీ తలఁదన్ని పడఁగొట్టకుండునా?

(తెరలో) పట్టుడు. కొట్టుడు.

అంగ—ఇదే నాప్రతాపముఁ జూడుడు. (అందఱును చిందరవందర జేసి పారిపోవురు)
(యవనికజారును)

చతుర్థ దృశ్యము—యుద్ధభూము.

[ధనుష్పాణియై యింద్రుఁడు ప్రవేశము.]

ఇంద్ర—ఆహా! నిఖల నిర్జరసంఘ విచ్ఛేదనుండవై, జంభారిని జెఱుబట్టి గర్వభంగ మొనరించిన మదీయ శరవర్షధారాపాతంబునకు వెఱవక, వెన్నెయక, నిలచి పోరాడిన నరవానరులెంతయు మెచ్చఁదగిన వారలేనుమా?

గీ॥ ధీరభయదాచలేంద్రుని ! దృశులు కపులు

అలినానీకనాశన ! కీడులు నరులు

నిశిత శరచాపపాణులై ! నిలచిరేని

గెలువన జాలరు హరిహరా ! దులు నిసంబు॥

వీరిట్టి వీరాధీరులనియే, దుర్మదోదేవులై లంకాపురీ దుర్గంబులు కలఁబ్రాక రత్నో
వీరుల బెక్కండ్ర పాతమార్చిన వానరసైన్యమును, విలయకాలాన్ని విష
గులగు రామలక్ష్మణులను, నాగపాశబద్ధులఁ గావించి పనదూర్చితని.
కాని మరుదినమే బంధవిముక్తులై, మరల సహోరాజుతోగల బోరాడుచు,
రక్తసులఁ గెక్కుచునునకుండ నుక్కడందుచున్నారు. నేనింక రథాయాధుడ
నై గగనమండలమున కెగసి, మేఘములచాటునుండి, క్రూరనారాచ పరం
పరలు విప్రుంభింప జేసి నేరకతో సరివానరుల సంతమొందించి తీరెడఁగాక.

(తెరలో)

మేఘనాదా ! సరివానరులదాడి కోర్వలేకున్నాము. రక్షింపుము. రక్షిం
పుము.

ఇంద్ర—రాక్షసులారా ! వెలువకుండు. నేనిదే రణనిగిము నలుకరింపఁ బోవుచు
న్నాను. వారి పటఁటోపమింకఁ బరాపంచలుఁ గావించెదఁజూపెదను.
(రథమధిష్ఠించి నిష్క్రమించును.)

(లక్ష్మణుండు శరచాపములుధరించి ప్రవేశము.)

లక్ష్మణ—(కోపోద్రోకుండై) ఓవానర సైనికులారా ! భీతిల్లకుండు. అసమర్థుడై,
మేఘములచాటునుండి కృత్రిమ రూకాశలముఁ బ్రదర్శింపుచున్న మేఘనాదు
నిదే మనీయ దారుణాస్త్ర ప్రయోగంబున విగతజీవునిఁ జేసెనఁగాక.

విభీ—(ప్రవేశించి) రామానుజా ! దారుణాస్త్రము మేఘనాదునిఁ బాలియింపఁజా
లదు. అదురాత్ముని ప్రాణాపహరణమున కొండు రహస్యముఁగలదు. మీ
యధీనమైయున్న యాంగీరస బాణముఁ బ్రయోగించితీరేని, యాదుండగిండు
భగ్నరథుండై భూమిపైఁ బడును. వెంటనే, భవనీయ బాణాభీలకీలికా
జలంబుల నాపాపాత్ముని భస్మంబు జేయవచ్చును.

లక్ష్మణ—విభీషణా ! అట్లే యునర్చెదను. (పైఁజూచి) అరే ! దురాత్మా ! అసురకు
లాభమా ! ఇంకెందుఁ బోయెదవురా ?

గీ॥ పరధయంకర కృత్రిమ ! ప్రధానవ్య
విజయ ? యుష్మద్భుజాటోప ! విక్రమమింద
నర్థమై, భగ్నరథుండవై ! యవనిఁగూలఁ
గలవు, యాంగీరసమగు పు ! మత్కమిదిగో !॥

(బాణము విడువ భగ్నరథుండై యుండునొత్తు భూమిపైఁ బడును)

ఇంద్ర—(లేచి) ఏమియాశ్చర్యము? ఆంగీరసబాణప్రయోగంబునఁ బయల్పడు
మదీయరణవ్యాపారకృత్రిమ మీ నరుండెట్లు గ్రహించెనోకదా? (తిరిగి
చూచి) హా ! ఇంకేమున్నది? రాజదోహియగు విభీణుడే యింకఁజేసెను.
(కన్నతెట్టఁజేసి) ఓరీ ! రాజదోహి ! భాగ్యదోహి !

గీ॥ కలముఁజెడఁబుట్టి, సరవాస ! గులనుగొల్పి
దాహమారక, నా పిస ! తంక్షివయ్యు
మర్మములు దేటఁబఱచి, నా మాంస మార
కండనగు నిన్నుఁగొంపెడి ! నుండుమోదా॥

విభీ—ఓరీ ! గర్వాంధకారసంచారా! నా పిస నీతంక్షిత్రిబాణ! నీవును సన్నధిజే
పించి నిక్కఁగల్గిన పొమ్మొలిపి. నచ్చితిని. ఆర్థరక్షణగాయఁబడగు
గామచంద్రుని శరణుఁజొచ్చితిని. నా కెందుఁడ గొఱుతలేదు. నేనిప్పటికిని
ధర్మబద్ధుడను. ధర్మోదరులై స్వగుణాశ్రయమునకు మీరే ముంగంజవేసి
యున్నాను. ఇప్పుటికైన మించినదిలేదు. రాముఁడైనవాగాయఁబడచి గ్ర
హించితివేని.

గీ॥ బుడుత ! నీ విప్పటికిన్దైన ! బుద్ధిగలిగి
పోయి, నీతంక్షి కంఠయు ! బోధఁజేసి
యవనిజాతను రాముల ! కప్పగించి
శరణుఁజొచ్చిన సంతప ! సంగఁగలదు॥

ఇంద్ర—నురాత్మా ! తొందరఁబడకుము. ముందు రామానుజుని బోలియుంచి,
పినప నీమాటలాల్పించెదను. ఓరీ ! సరాధమా ! భగ్నరథుండవైతి నని సంత
సింపకుము. ఇంక నీకతి విచారించుకొమ్ము. సరవాసరుల నాగపాశబద్ధుల
గావించిన మేఘనాదుఁ డితంకని మాశ్రమ యోచించుకొని మఱి
నిలువుము.

లక్ష్మణ—ఓసీ ! ఆడుదానీకంటె నధమవృత్తి నవలంబించిన శూరమృగ్యుడవగు నిన్ను నేనెఱుంగనా? నటయింటికుండేలువలెఁ జిక్కిన నీగతి యేమగునో ముందూహించుకొనుము. ముఖాముఖిగఁ బోరాడు పురుషసింహుండవేని, కాలికి బుద్ధిఁ జెప్పుకొనక, నన్ను దాకి జూచిన నీవాక శూరుండవే నుమా? (అనుబంధము 23)

ఇంద్ర—ఓ యల్పప్రజ్ఞాధురంధరా? నన్నెన్వనిగఁ భావించితివోసుమా! (అనుబంధము 24)

గీ॥ అప్రదిక్షతులను గెల్చి నట్టివాడ
భవుని మెప్పించి నరములఁ బడసినాడఁ
దోకఁ గాల్పించి కోతినిఁ దోలినాడఁ
జనుడ ! నీవేదః నాతోడ నమరమేడ !॥

లక్ష్మణ—నిశాచరాధమా? నరబల గర్వాంధకారమున నీవొనరించిన మహాపాతకములకు ఫలము, ప్రశయనిర్దాత నిధంబగు మదీయ దివాన్త్రమున నిన్నుఁ దూలించెద నిలుపుము. మాటలతోనేమి? శరము సంధింపుము.

ఇంద్ర—ఏమి నీపొగరుఁబోతుండనము. మృత్యువు కలవిరియఁబోసికొని నీనెత్తినిఁ గూరుచుండ నామాటలేల విచేదవు? ఇంక సంసిద్ధుడవు కమ్ము. (బాణ మెక్కువెట్టుచుండును.)

లక్ష్మణ—(బాణము సంధించి)

గీ॥ దాశరథుండల విష్వస తారుండేని
నీశసాధ్వీమహాశ్రేయసు శీలయేని
భాగవవిరాము నమ్మిన వాడనేని
చెనటి! యీబాణవహ్నిఁ జ చెప్పదవుఁగాక॥

ఇంద్ర—హా! హా! (అని నేలఁగూలును)

(శరపడును.)

సంచమధృశ్యము—రణరంగము.

[లక్ష్మణుని దొడలపై నిడికొని రాముఁడు కూర్చుండి యుండును.

వానరులు దీనవదనములతో నిలువఁబడి యుండురు.]

రాము—హా! మనుకులాంభోధిరాకాసుధాకరా! హా! జగత్కంటకాసుమార రణవిహారా! హా! నిరంతర ధర్మకర్మాచరణ పరంపరా! హా! భయం

కరాహన జయంకరా! హా! మదాజ్ఞానుచరా! హా! సౌమిత్రీకుమారా!
హా! సోదరా! సమరవ్యాపార వీరరుద్రా! వతారపృథ్వాజ్యలిశోద్భయంకరుఁ
డవయ్య, దాసవాళుగహతిని మూర్ఛమునిండునున్న నిన్నుఁజూచి పాణిం
బుల్లెన్లు భరింతును? ఎంతని దుఃఖింతును? నీకన్నులదమ్ములవిచ్చి కూడకున్న
నెబ్బంగిసహింతును? (అనుబంధము 25)

హా! నేనెంత పాపకర్ముండను? ఎట్టిదుర్ముహూర్తమున జన్మించితి నొ
కాని, నాజన్మమూర్త్యులకేగాక, సమస్తలోకములకును విషాదకరముగ నె
పరిణమించుచున్నది కదా?

సీ॥ నే మహాబువికేగి ॥ రామ! రామాయంచు

నడలుచు స్వర్గంబు ॥ కఠిగెడండ్లి

కనుపు దుఃఖములొడ ॥ గాంతుండు దివికేగి

నెంజిన మోపుగా ॥ నుండెదల్లి

నారాక్షణ్యులచు ॥ నావలెనే జగి

నల్లలధారియై ॥ ధరతుండనై

మూకీచమానూని ॥ మున్నుండనాట, సా

ధ్వజిరోమణి పరా ॥ ధీవయ్యె

గీ॥ ఊర్మిళాదేవియందున ॥ సూక్ష్మలేక

రాజ్యభోగాదులందు పి ॥ రాగుండయ్య

నింతకాలము నావెంట ॥ నిషమలోర్చి

ధాత్రిమూర్ఖిలైనేడు సా ॥ మితిగూడ॥

ఈవిధముగ నెల్లరకు న్యసనకరుండనై జీవించుకంటె, మత్ప్రిణత్యాగమే
మేలని తోచుచున్నది. హా! తమ్ముడా! సౌమిత్రీ! నీయట్టి నిర్మలాంత
రంగుని, నీయట్టి భ్రాతృచరణకమలసేవాపరశంతుని, నీయట్టిదివ్యమంగళా
కారుని, నీయట్టి రణవిద్యాప్రవీణుని, నీపాలిటఁ గాలుండనై, నిన్ను దండ
కాటవికి గొనితెచ్చి, నిద్రాహారములకు దూరమొనరించి, నీజీవితమంతయు
నాసేవకావృత్తియందు నియోగించి, యలయించిన దానికిందోడు, దళకంఠుని
కూర్చినారాచమున మూర్ఖిల్లి, కరకురానేలబండి, మేనెల్లధూళిగమ్మ,
నోటనురుగులు గ్రక్కుచుఁ బడియున్న నిన్నుఁజూచి, విలపించుమని, సా

చదుట నలున మూఁడు పంక్తులు దీర్చి వ్రాసియుండవోవు. హా! సోదరా! మూర్ఖుడంటేలేది నీవు నాదండనలరుభాగ్య మీయభాగ్యులన్నదో లేదో కదా? (శూర్పువైపుఁ దిలకించి) అయ్యో! సూర్యోదయమునంక ఘడియ కాలమున్నది. అరుఱోదయమునకుఁ బూర్వమే యాంజనేయుఁడు దోఁగిణా ద్రిఁగొనివచ్చి నిన్ను సజేవునిఁ జేయునా? మరల రామలక్ష్మణ బాణాగ్నులు విస్ఫుంభించునా? లంకానగరము బూదిపొంగునా? సీతారామలక్ష్మణుల యోధ్య కేగనా? విధినిర్దిష్టమెల్లన్నదోకదా? హా! అనుజ! సుమిత్రానివా! (లక్ష్మణునిపైఁ బడుచు.)

సుగ్రీ—(నల) అనఁట! దెల్లవాలును కేంకెక్కడి ముఁగూడిలేననుచున్నది. దోఁగిణాద్రికరిగిన వాయుపుత్రుని జూడియే కానరాకున్నది. రాములిదమము మితిమీరిపోవునున్నది. ఈవిషత్యాగిరిమెఱుల నీదువారమోకదా? విశ్వ—సుగ్రీవా! రామచంద్రుఁలగుఁడ స్మృతిఁగప్పి పడియున్నవాఁడు. మారుతి జూడిలేదు. సూర్యోదయకాల మానన్న మగుచున్నది. మనఁకులెట్లు దెల్ల వారునోకదా?

సుగ్రీ—విశ్వమణా! ఏమనిచెప్పుదును? ఏమిచేయుదును?

రాము—(లేచి) ఓసుగ్రీవాదులారా! ఆంజనేయుఁడింకను గాలేదుగా?

సుగ్రీ—స్వభూ! ఈపాటికినచ్చుచుండును.

రాము—(దిశలఁబఱికించి) హా! హా! ఇంకేమున్నది. మాచ్చుకేఖలుఁ దెల్లవాలునున్నవి. ఇంకెక్కడిద్రోణాద్రి? ఇంకెక్కడిసోదరుఁడు. ఇంక మీ బూదాదిఁ జూచుకొనుఁడు. అల్లదే! దిశలంకకంఠకుఁ దెల్లవాలుచున్నవి. కలకర్తయ యొక్క భాస్కరుఁడే నాకపకారము చేయనన్నాఁడు. కావున, వీనిపల్లవ మడంచి, రామనిర్వాణమునకు న్వస్తిఁజెప్పదగినాక. (కోపముతో) ఓయీ! చండకరా! ఏమిసేకండ కావరము?

శా. సానుత్రుండిఁగూల, మారుతిశయా ! సంరంభుఁడైయదిగి నీ
 సీమంజేర్పకమున్న, శమ్ముఁడుపున ! ర్ద్ధివంబులందాల్చి శ్రీ
 రాముఁగూడకమున్న, నీవిటుల నా ! రా! కూరిరథన్ దోచెదే !
 భీమంబైన శరాన్నికీలలను భ ! స్త్రీభూతమున్ జేతునూ! ॥
 (బాణము సంధిఁపఁబోవును.)

సుగ్రీ—రామచంద్రా! శాంతింపుము. శాంతింపుము. అది దోగ్గొడిద్రావెలుంగుఁ గాని, సూర్యోదయముగాదు. అల్లదే వాయునుతుఁడది రాజముఁ గొనివచ్చుచున్నాఁడు.

ఆంజ—(దోగ్గొడిద్రావెలుంగుఁ బ్రవేశించి) రామచంద్రా! దోగ్గొడిద్రా గొనివచ్చిన వాయునందనుఁడిదే నమస్కరింపచున్నాఁడు.

రాము—(కొంగిలిండుకొని) నాయనా! మారుతీ! భక్తుఁడవన నీవేదోయీ!

సుగ్రీ—సుషేణా! ఆలస్యమేమి? ఈ పర్యతంబునఁగల విశల్యకిరణిచే సౌమిత్రిని సజీవుని జేసి మాకానంద మొనఁగఁగము.

విభీ—సుషేణా! త్వరితము.

సుషే—అట్లే యొనర్చెదను. (విశల్యకిరణి లక్ష్మణుని నాసికములనుంచును.)

లక్ష్మణ—(మూర్ఛనఁడి లేచును.)

రాము—(కొంగిలిండుకొని) హా! కమ్ముఁడా! లక్ష్మణా! ధన్యుఁడవయితిఁగదా! మారుతీ! నీయుపకారములు మరువఁదగినవికావునుమా?

లక్ష్మణ—అన్నా! అదశంకకుఁడెందున్నవాఁడు?

రాము—లక్ష్మణా! అదురాత్ముఁడు శక్తిబాణముననిన్ను మార్చిల జేసి గృహభిముఖుఁడయ్యెను. నేఁడీ మదీయదారుణాస్త్ర ప్రయోగంబున వాని వదన విశకమును దునుమాడి విజయధ్వజము నెత్తించెదఁగాక. సుగ్రీవా! విషాద సాగర నిమగ్నులగు వానగులనెల్ల మేల్కొల్పి, రణాభిముఖులఁ గావించి రణభేరి మోగింపఁజేయుము.

సుగ్రీ—చిత్తము.

రాము—హూహూ! ఆ హవభీమా? (అనుబంధము 20)

(యవనిక జారును.)

*పవనము సృశ్యము—సాతాశహోమహానికి.

[రావణుఁడు తపోనిష్ఠయందుండఁగి, సంగదుఁడు మంజోదరి

శిరోజములు పట్టుకొని ప్రవేశము.]

మంజో—హా! నాథా! అనాథనాథా! దైత్యనాథా! రక్షింపుము. రక్షింపుము.

అంగ—అరే! దురాత్మా! నిశాచరాధమా?

శా॥ మాయూరూపుఁడనై హరించితివి, రా ! మన్వామి యథాంగి నాఁ
డాయుగ్రాబివి నొంటినుండంగ, రణ ! వ్యాపార శీలుండనై
న్యాయాన్యాయములేక; నీయెదుల లం ! కారాక్ష్యలక్ష్మీన్ భవ
జ్ఞాయన్, నేనిడఁ గొప్పవట్టితిని, నీ ! చన్వాంతుఁడా ! చూడరా॥

ఓరీ! పాతాళహోమముఁ బాడుగాను. ప్రళయకృతాంత సద్గుణులగు సరవాసరుల
ధాటి కోర్వలేక, పండినై పాటివచ్చి, పాతాళహోమముఁ జేయుచుంటివి
గాని,

గీ॥ పట్టపుండేవి, రోదస ! స్వస్థులుచేయ
పౌరుషోద్రోశనై, భను ! హ్వాచోవగుచు
పగిరినోడించి, సతిచె ! అఁబాపవేల?
మనుజభోజన! లజ్జాభి ! మాసకూనన్యః॥

మంజో—(దుఃఖముతో) హా! ప్రాణవతీ! నామొత్తాలింపవేల? కట్టెదులు బట్టిపుం
దేవి నొక దురాత్ముఁడు కొప్పువట్టి యీప్పుచుండ నీకేల కనికరము
లేదు. పెండ్లము పెరవారిచే గట్టకట బడుచుండ నీకేల బాలిలేదు? జగ దేవ
వీరుండవగు నీయిల్లాలు పరస్థలమున పరునిచేఁగి యెలుఁగెత్తి యేప్పుచు
ండ రక్షణదత్తుమగు నీదక్షిణహస్త మేల విప్రంభింపదు? అయ్యో! చెవులు
వినరావ? కనులుఁ గానరావ? నీహృదయము నశ్రిసన్నిభమా? దివ్యాంతః
పురవాసినిని, లంకానగర పట్టమహిషిని, సురాసురాదులకేనిఁ దేరిచూడరాని
శుద్ధాంతనివాసిని- సకల దిక్పక్తి వీరవిజయావతార ప్రళయకృతాంత సద్గు
ణసురేశ్వరరావణసార్వభౌమదేవేరిని, తృణప్రాయుండగు వాసరుఁడు,
వానరాధముఁడు, కేశములఁ బట్టియీప్పుచుండ, పరిభవించుచుండ, బా
ధించుచుండ, ముప్పుతిప్పలు వెట్టుచుండ, వెడలిరావేల? కోతిని జంపవేల?
కేశబంధము విడిపింపవేల? అక్కఱ! నాథా ! కరుణాసనాధ! నాశిరమొత్త
వేదన నొందుచున్నది? నీప్రాణతుల్యేందరి నిట్లనాధఁ జేసెదవని కలనైనఁ
దలంపనుగదా? ఇదేమిన్యాయము? ఇదేమిపాపము? ఇదేటి పౌరుషము,
ఇదేటి మానవృత్తము? తుట్టతుదకెంతటి నికృష్టజీవితను జేసితివి, నీవిప్పుడ
సమర్థుండనై, సన్ననాధనుజేయవేల? రాముఁడాదినారాయణుఁడని, అవతా
ర పురుషుఁడని, ఆపదోద్ధారు ఁడని, అనురకుల సంహారుఁడని. నెత్తిన నోరుతె

ట్టికొని మొత్తుకొనినను, నాహితవానింపక, సరవానరులతో ఢీకొంటివి! భ్రాతృ, పుత్ర, మిత్రసబాంధవముగఁ గోలుపోయితివి. పరావయమున బాతాళముఁ జొచ్చితివి. నన్నీ యథమాధముని పాలొనర్చి యలయింపుచుంటివి. నాథా! నాథా! నేను నీయర్థాంగిని, మంజోదరిని. కన్నులు విచ్చి చూడుము. ఈ భయంకర దృశ్యమునకు గారనఁడగువానరుని వధింపుము నన్ను రక్షింపుము. నాథా! రక్షింపుము,

రావ—(చూచి మహాకోపముతోలేచి) అరే! పాపాత్మా! ఇదే చచ్చితివి. (అంగదుని గుర్తి మంజోదరిని విడిపించును.)

అంగ—అరే! రావణా! ప్రతీఢలము. (వానిని గుర్తిండును.)

(హనుమత్సుగ్రీవులు పరవేశము.)

రావ—(క్రిందిఁబడి లేచి తనలో) హా! తుదకు నా కంతగితి పట్టినది. నేనిప్పుడు వెనుకంబి వేయరాదు. (ప్రకాశముగ) అరే! వానరులారా! రావణదక్కిన రణమునకు సిద్ధమైయున్నాఁడు. నేటితో మీకాయువు చెల్లెనని తలంచుడు.

హను—స్లవంశేశ్వరా! మన కార్యము నెఱవేఱినది. ఇప్పుడు కర్తవ్యమేమి?

సుగ్రీ—మనము త్వరితముగ రామానుజుల కీవుత్తాంతముఁ జెలియఁబఱచుకొని కర్తవ్యము. అంగదా! పోవునమురమ్ము. (హనుమత్సుగ్రీవాంగదులు నిష్క్రమింతురు.)

మంజో—ప్రాణేశ్వరా! ఇంక నైన రణాభిలాష విడిచి, సీతాదేవిని రామచంద్రుని కర్పించి, సంధిఁ గావించుకొనము. నామాటవినుము. నన్ను మన్నింపుము. యుద్ధమననసరము. సంధి శ్రేయస్కరము.

రావ—(కోపముతో) ఛీ! ఛీ! ఎట్టిదీనోక్తులాడుచుంటివి? ఆవలఁబొమ్ము. (ఆమెను దోసివేసి) నేనిదే సరవానరకటకములను మదీయ బాణాన్నిలో బూడిఁ జేసి రాకున్న నేను రావణుండనా? (నిష్క్రమించును.)

(తెరపడును.)

సప్తమస్త్యము—సమరప్రదేశము.

[రావణుడు భగ్నిమకుటాంధైరభముచేతఁ బడియుండును.]

రావ—హా ! చిట్టచివర కెట్టి జగజ్జెట్టి యెంతటి యసమర్థుఁడయ్యెను ? ఇంద్రాదిదేవతలజయించి, స్వరాదిలోకము లాశ్రమించి, కుజేరపుష్పకము సంగ్రహించి, పదునాలుగులోకముల నేకచ్ఛత్రమునఁ బాలించి, నాకంటె నసాధ్యుఁడే నేనులోకంబుల లేరుకొనిగిగాని, యిట్టి ప్రచండపరాక్రమ విక్రమాబోధముఁగల నరవానర వీరకేసరులఁ జూడనైతినిగదా ? నిర్విద్రావరాక్రమాగ్రీటుండగు కంఠకర్ణుండును, దేవాంతకుండగు మేఘనాదుండును సలారాతి వీరవిజయ రత్నోవీరవాహినీ నాయకులును, వైరి వీరబాణాగ్నిలో బూదిబుంగిలై స్వర్గమలుకి రించినారుకదా ? సర్వనాశన మొనర్చుకొని నేనిష్టాకీర్తి లెక్కనేయక శాత్రువుల ధిక్కరించి పోరాడి వేసారిపోయితిని. అదేమి పాపమోకాని, నరవానరులతోఁ బోరునపుడు, మనసుచెదరియో ధైర్యమునడిచియో, దేహమువడఁచియో, మదీయశరాలములందొకటియైన బాతుర బీజించిసల్లు కనుపట్టదు. రామబాణంబులుమాత్రము మదీయబాహువులను భగ్నింబుఁజేసియో, కవచాదులుపల్చియో, ముఠుటంబులఁ బడఁగుఁల్చియో, శరీరము నొప్పించియో, నాకనేకవిధముల గిట్టపెట్టామనేయున్నవి. ఎంతని యుద్ధమునేయుదును ? సుంతయిన జయము లభింపడయ్యె. (నలవంకించి) హా ! విభీషణా ! నీనీతిబోధామృతరసంబును గోలియున్న నాకీదుర్గతి గలిగియుండదుకదా ? మీదుమిక్కిలి నిన్నుఁ బరిభవించి, కాలఁదన్ని వెళలనడపినందుల కిదియే ఫలితము గాఁబోలు ? అయ్యో ! ఈసర్వనాశమునకు నీకయేకదా మూలకారణము. ఇప్పటికైన భూభూత నామహాత్మున కొసంగిన ముప్పుఁ దప్పనుగదా ? (యోచించి గర్వముతో) చీ ! చీ ! సర్వారిష్టమైనదిగాక, కంఠగతప్రాణుండనై, కేలవజ్రాయుధ మున్నంతవఱకు నరుల శరణుఁ గోరుదునే ?

శా॥ లంకారాజ్యముఁ గాల్చినట్టి ఖలు నా ! లంబందుఁ దూలించెదన్

లంకారాధ్యుని నింద్రజిత్తుని దు ! ర్వారోగి క్రోడండునిన్

జంకం గొంకునులేకఁ జంపిననరున్ ! సౌమిత్రినింగూల్చి, ని

శృంకన్ రాముని నోటఁబుచ్చి జయమున్ ! సాధింతురుదుగ్రింజనై॥

[శ్రీరామలక్ష్మణ హనుమత్సంగీత విభీషణులు పోవేము]

లక్ష్మణ—

శా॥ అన్నా ! రావణుఁ డీల్లినాఁడని, రణ ! వ్యాపారమున్ మాన్పి నా
వన్నా ! కన్దోనుమల్లదే రథసమీ ! పంబందు నుత్తాపియై
యున్నాఁడాలమునేయ, వెండియునెదో ! యుక్తిన్ బ్రయోగింపుదున్;
భిన్నప్రాణునిఁ జేయుమా సురులు ని ! ర్భీతాత్ములై యుండగన్

విభీ—రామచంద్రా ! రావణసంహారముఁ గన్నులారఁజూచి యానందింపవలయు
నని నిజులదేనగణంబులు వియన్మార్గమునఁ దోతెంచుచున్నాడు. ఇంకఁ
గాలహరణమే ? దురాత్ముని నథావిధానమునఁగఁడంగుడు.

రాము—అహ ! రావణ నిత్యాత్యంతమే జగదానందమని, దేవతలెల్లరు విచూ
నానూఁడులై చూచుచున్నారకదా ! వీఁడు జగత్కంటకఁ డగుటచేతనే
దిగ్బలుఁడెల్లరుఁ గూడ చరుడెంచి యున్నారు. పాపభూయిష్టుఁడగు నశ
కింత విలువతమే నా-ష్టుడు పరమధర్మము. (రావణునితో) ఓరోరి !
సకాలం నాపహరణచారీణా ! ముచజభోజనా ? రావణా ! రణంబునకేతెంచి,
భయంబునఁ బరితపించు నున్నవైతేమేరా ?

చ॥ ధనదునిఁ గెల్చి; దిక్పశుల ! ధైర్యము దూల్చి; శఁపిందుగ్రీవోర్చి; న
న్మృతలనదల్చి; కండుకము ! పోలిక హేమనగంబుమోసి, యా
వనజధవుఁడొనంగినన ! వారిశమేళివరప్రదాన న
ధ్వనుఁడవు నై, రణావని మొ ! గంబుఁ ద్రొప్పెనవేల ? గీరుఁడా ?॥

లక్ష్మణ—ఓరి ! రోషలజ్జాపరాక్రమలనదుర్విదగ్ధా !

గీ॥ ఓరి ? నీదురహంకార ! ముడిఁగెనేని

యిప్పటికినైన నీశమ్మ ! నిచ్చివేసి

శరణు గోరుము మారామ ! చంద్రునెలరు

నలులఁగాకున్న నిలుపు మీ ! యాహవమున॥

రావ—కే ? న గాధములారా ! మహావీరులెందఱో మదియ ప్రతాపాగ్నికి శలభా
యచూచులై వీరస్వర్గ మలంకరించిరి. మీరననెంత ?

గీ॥ గీరు సముచ ధీమనఁ ! చలంచినట్లు

బెబ్బు లిందాక వచ్చిన ! పిల్లియట్లు

మనపుటేనుఁగు నాసించు | మనజునట్లు
కాలమా? మీఁప మూడెను | కదలిరండు||

రాము—రాక్షసాధమా ! నీప్రతాప మెవ్వఁజూడగ రవలొంటివి ?

సీ॥ గార్హస్థ్యని భుజా | స్కంధమ్ములం జిక్కి

యయ్యయో ! యంచ న | ల్లాడినపుడు

జన్మపరిణయో | భృన మొంద హరువిల్లుఁ

బైవేసికొని తల | వాల్చినపుడు

బుర్రాళియగు వాలి | వాలాగ్రమునను బం

ధించి, నిన్ జలధుల | ముంచునపుడు

అస్థగీయోగి బా | కానలజ్వల కో

ర్వంగలేక, రణమునఁ | బారిసమృదు

సీ॥ ఈమహావీర మిశౌర్య | మీబలంబు

నీప్రగల్భము నీతెల్వి | యెందుఁబోయె ?

నేను నిన్ జంపి ధరణి | నేలకన్న

రాముఁడను చేరుఁగానురా | రావణుండ||

రావ—ఓహో ! నీవు నన్నధిక్షేపింప నర్హుండవే. ఏమంటివేని ? నీవు.

శ్రీహస్త, కారవా | దిశమంచుఁగొంకకఁ

దాటకంజంపుట | ధర్మమగునె ?

భయపడి, రాక్షసంబు | భరణునకర్పించి

ననులఁ గాపురముంటఁ | జారుపంటె.

జననశ్చములులేక | శతవృద్ధుడై నట్టి

మారీచుఁజంపుట | మగతనంటె ?

చెట్టుచాటునడాగి | గుట్టువెల్పడినీక

వాలినింగూల్పుట | శాపముబొమ్మె ?

సీ॥ నీప్రతాపము, నీకీర్తి | నీబలంబు

నీదుధర్మము, నీరాజి | నీపీఠాణమా

లోకమే చాటుచుండఁగ | లోకలనిట

నిండఁజేసెదవేల ? ను | ర్నితపరుండ||

భీరుడవై పలుపోక లేలఁబోయెదవు? ఈనశాస్త్రిని బలశౌర్య రణశాలాదులింకఁ
జవి చూడఁగలవు. యుద్ధసన్నద్ధుఁడవు గమ్ము. (సమరోత్సాహుడగుచు)

రాము—దురాత్మా! ఇదే కడఁజేరితివి. చూడుము. (బాణమునేయరు.)

రాన—(దానిని ఖండించి) నీవే! ప్రేమైనదో చూచితివా? ఈశరముతో నీవు కడ
జేరితివి. నిలుపుము. (బాణముఁ బ్రయోగించుచు.)

రాము—(ఆబాణమును తప్పించుకొని) ఓరీ! ఈదెబ్బతోఁ జచ్చిపోవి.

రాన—(తప్పించుకొని) నీయల్పాశుఁములు సన్నేమిసేయఁగలవు? ఇదే మదీయశర
జూలంబులఁ బ్రయోగింపుచున్నాను. నీశక్తినింకఁ జూచుకొనుము.

(అనుబంధము 27)

(ఒంకొండులు బాణములు ప్రయోగించుకొందురు.)

రాము—(తనలో) ఔరా! ఏమీచిత్తము? మదీయశరభూషమున మస్తకములు
దేరియు మెడియు మొలచుచున్నవి. పోయి ఘోరముగ నున్నది. వీడిఁకఁ జచ్చు
చూర్గమెట్లోగాదా (బాణము నేయురు.)

పీఠీ—(స్వగతము) నేనీసమయమున రానానధోపాయము రామునకెఱింగింపఁజేసిన
దోహి సగుదును. (ప్రకాశముగ) రామచంద్రా! వీనిమరణమున కింక
పాయమున్నది. బ్రహ్మవర ప్రభావమున సమృద్ధిమీ వీని నాధీశమలమునఁ
జేరుకొన్నది. కావున, పావకాస్త్ర ప్రయోగమున హృదయకలశముఁ బగు
లఁగొట్టిన మీకు మడియఁగలఁడు.

(అనుబంధము. 28)

రాము—నుంచెది. అరే! రావణా! ఇంకెందుఁబోయెదవురా బడిబాణలను శాశమగు
నీపావకాస్త్రమునవిగతజీవుడవయ్యెదవు కాన.

(పావకాస్త్రముఁ బ్రయోగింప రావణుఁడు నేలఁగులురు.)

(యవనిక జారును.)

అష్టమదృశ్యము—త్రిహూతాచలము.

[రామాచుజులు కపులతోఁ గూర్చుండి యుందురు.]

లక్ష్మీ—(స్వగతము) నీతామహాదేవిని గాని రావరిగిన రావణానుజుఁ డింకను
రావన్నవా. సంతూర్ణవిజయుఁడగు రామచంద్రుఁ డీసంతోషసమయ
మున నేలో ఖిన్నుడై భూమిని నిండించుకొనుచున్నవనముఁ గళఁదప్పి
యున్నది. వీని యాంతరంగికభావములు సమాధిలోగఁగములవలె బోరలు

చున్నట్లు తోచుచున్నది. ఈమహాశక్తుని బలుకరించి కారణ మహిమకు
భయమగుచున్నది. కారణమేమైయుండునోకదా? (చప్పుడాలించి వెనుదిరిగి
నూచి) అల్లదే మానీశ్వరత్వన్ని విశేషమున తోడ్కొని వచ్చుచున్నాడు.
విశీ—(నీతతోఁ బ్రవేశించి) శ్రీరామచంద్రా! గవదాజ్ఞాను సారము నీతమహా
దేవి యిదేవచ్చుచున్నది.

నీత—(ప్రవేశించి సంతోషాశయముతో) హా! పాపిష్టి! ఎంత నామమునను
విమ్ము రచ్చింపఁ బ్రవేశించి. (కొంగులించుకొనఁ బోవుచు)

రాము—(లేచి దూరముఁ బోయి) నీతా! సన్నంపము. దూరముఁ బోయి.

నీత—హా! పాపిష్టిరా! ఇదేలు గ్రహచారము?

గీ॥ కోపమాఁలేక నానల్ల! పాపమాఁదు! రంభసంతాపమా! యపూర్వంపుదోస
మా? పురాతన పూర్వమా? ! మానవశీనినీశన్ద్విల దూరాప! తివి పేత! ॥

రాము—కాంతా! నెప్పడవిరుము. గావణాపహృతనను నిన్ను, పాపిష్టినివోలె
నేనుఁ జేడవట్టి, లోకనిందనఁ బాపిష్టింపవలె, నిష్కళంకమున రఘువలాన్వ
యమునకుఁ బరితముఁ దేలు లు. ఇత్యౌనవంశిశబ్దం బ్రాచీనానికైవసోన్మ
దగుగాని, మానవశీని పోషించుట. కావున, నీమీద నెచ్చటికైన నలబొమ్ము.

నీత—హా! పరమేశ్వరా! (మూర్ఛిల్లి నుగలలేచి) అక్క! ! దేవమా! నానల్ల
ని తీరిగట్టి, నాదీవిశేషము నుభయభావము నెయ్యంపవా? నేను, కలుషాను
రావహృతోదంతయని, దారాపరిగ్రహణ విముఖత్వమున మన్నాభునకుఁ
గలిగించి నిర్దయత్వము నహింపఁ జేసితివా? అన్యత్ప్రాణనాథునినుచరిత్రమున
కేరుగళంక మాపాదించితినేని, మచ్చిరం బ్రీతిమును సహస్రశకలంబులు
గానంపనా? హా! ముక్కటిదేవతలారా! భూమ్యాకాశాది పంచ
భూతములారా! దేవాదిదేవులారా! సతీసత్య పరీక్ష మీకైన గోచరము
గాదా? మీకైన సాక్ష్యమిచ్చి, శ్రీరామచంద్రునితో విన్నవింపరాదా!
మీచేతఁ గాకున్నచో, నీపాపాత్మురాలి నింకజేవమాతో నుంచనేల? ప్రపం
చమునకే భారమగు నాదీవిశేష మేల నశింపఁజేయరు. పతివలన బహిష్క
రింపఁబడిన పాపి నేల భస్మీపటలముఁ జేయరు? హా! ఎంతభయానకము?
ఎంతటియాశ్చర్యము? మనోవాక్కాయకిర్మంబుల మన్మథంబుఁ శ్రీరామ
నామామృతపానంబున నొడలు మఱచియుండుట, నాజ్ఞా యాంజనేయుని

ముఖమున నినియున్న మన్నాధుఁడు, రఘురాముఁడు, బానకే చిత్తవో
రుఁడు, రఘుకులధరణుఁడు, దశరథరాముఁడీ నే సపవిత్రసనిపలుక
వినియుంకినా? అవును. చెవులారవినియు నేనింక జీవింపనేల? ఇట్లొక కలా
బునకుఁ గిల్లకొనఁడు నేను సశించుటే పరమో శృష్టము. సౌఖ్యమా! స్థలాం
శరమునకుఁ బొమ్ము. అనురాగిమా! నీవు నానండి వెడలిపొమ్ము. దుఃఖ
మా! బొలగించుము. మోహమా! నన్నెడిబాసి సాకేతరాముని వరిం
చుము. ఆశాపిశాచమా అంశర్ధానవకుము. అనకా! అనరాజేంద్రా! ||
సీగారాబుపుత్రిక నింక మఱచిపొమ్ము. తల్లీ! భూదేవి! నీకడుపునఁ జెనఁ
బుట్టిపసీతకొఱ కంక విచారించుము. (రామునిఁజూచి) నాథా! పరమకరు
ణాసనాథా! మీరు మీకండియూజ్ఞుఁ గాలించితిరి. నేను మీమాజ్ఞ శిర
సావహించెదను. ఇంకి నాకేలోకిమును దావులేదు. అన్ని భక్తారకునకు నా
దేహమర్పించెదను. కరుణించి, యన్ని ప్రవేశమునకు నాకన్నజ్ఞులొనంగుఁడు.
మఱందీ! లక్ష్మణా! సాదనుఁ బేర్చుము. లెమ్ము. ప్రియత్నింపుము.

లక్ష్మణ—(స్వగతము) హా! పాపిష్టిదేవమా? ఎంతకేసేతివి? కలుషానురాగశర
మునఁగూడి నీసాధ్వీ కట్టివెట్ట గిల్పించితివా? ఓబ్రహ్మదేవతలారా!
మీరమున సశ్వంబుఁ దేటఁబడిచి యీమహిళాలలాసును శ్రీరామానుగి
హపాశ్చర్యం దేవులేరా! అయ్యో! రాముడేవేరిపై మీకగురుణలేదా?

సీత—లక్ష్మణా! నావిషయమై చింతింపవలదు. ముందు చింతిం బేర్చుము.

లక్ష్మణ—అగ్రిజా! ఆజ్ఞ.

రాము—ఆమెగారికి నెఱవేర్చుము.

లక్ష్మణ—చిత్తము. (సాదనుఁ బేర్చును. ముందు ప్రవీక్షింజును)

సీత—(ముంబులుజూచి) నాథా! కరుణాసనాథా!

సీ॥ చిత్తమేపొద్దు మీసేనఁ ! బొలగొనెను

జగతియందున నేకాక ! సాధ్వీనేని

వహ్నిఁజూచ్చియు మీపాపుఁ ! బడియుదాన

బ్రణకులివె గొనునాథ! మ! త్యాగనాథ! ||

(అన్ని హోతుని దరిజేరి) ఓ అన్ని దేవా!

సీ॥ ఇలను నేనింక దోషభూ ! యిష్టనేని

{ సాధ్వీగానేని వేరథ ! స్మంబొనర్చి

భూమిభారము దీర్చుమో ! పుణ్యపురుష !

సత్యమైన పదార్థ మీ ! జగతినింపి॥

(అన్నీబ్ర)వేశింప మంటలు జల్లారి, యందుండి నైశ్వాసగుండు

నీతతోబ్రత్యక్షమై)

హే ! పరంధామా ! రఘుకుల సార్వభౌమా ! జగదభిరామా ! శ్రీరామా !

పతివ్రతాశిరోమణియగు నీకమ్మశల్లియం దెట్టిదోషములులేవు. ఇంకనీ

జనకజను బరిహించి, సాకేతపురంబున కరిగి పట్టాభిషిక్తుడవై, యశో

విశాలుడవై, సర్వమహీమండులముఁ బాలింపుచు నానందవారాశినోల

లాడుము. (అన్నీహోంబిరి డదృశ్యుడగును. నీక నిలువఁబడి యుండును)

రాము—(నంతోషముతో) హే ! ప్రాణేశ్వరీ ! జానకీ ! (నీతారాములు కౌగిలించు

కొనెదరు) జానకీ ! దుఃఖంపకము. నీదృఢాల్లింగన మహోన్నతమే పట్టాభి

షేకమున నున్నది. విశేషణా ! నిన్నీలంకారాజ్యమున కభిషిక్తునిఁ జేసితిమి

గదా ? దైవానుగ్రహమున శుభోపయము గలిగినది. మావనవాసము

గూడ సంపూర్ణమైనది ! గొప్పదానిన భరతుఁ డిచ్చివేశింపఁగలఁడు.

కావున, మేము పురోన్మేషుల మగుచున్నాము. నీవును రమ్ము.

విభీ—చిత్తము.

(యవనిక బారును)

శ్రీరామచంద్ర పట్టాభిషేకమంజిపము.

(ఋషులు, నందిమాగధులు, నుంత్రులు, సామంతులు మొదలగువారు

కొలుపుకొలియుండి, శ్రీసీతారామలక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు,

సుగ్రీవ హనుమద్వైభవాదులు బ్రవేశము.)

రాము—(అంజనేయుని కౌగిలించుకొని) అంజనేయా ! నీమహోపకారము నన్న

నాతీతముగదా ?

సీ॥ సాధించి, జనకాత్మ ! జనుఁగాంచి, తచ్చుభ

వృత్తాంతమును విని ! పించిత్యుక్తి !

సూర్యయోజనముల ! వారిధి దాటంగ

నేనువు నిర్మింపఁ ! జేసిత్యుక్తి !

జెల్లవారకమున్నె ! దెచ్చి, సంజీవిని

సామితిప్రాణమూర్త ! సాకిత్యుక్తి !

కడుదుర్భరవియోగ ! పరిధిమునైశినాగు
నీతనుఁగూర్చి రక్షించితయ్య !

గీ॥ గివిజనైకుల పూహముల్ ! ద్రోచితయ్య ?
శాత్రువాపీకములబూది ! సలిపితయ్య !
కోరిశీరామ విజయము ! గూర్చితయ్య !
భక్తుఁడననీవె చల్లుఁగా ! పననతనయ ! ॥

పశి—శీరామచంద్రా ? పట్టాభిషేకమహోత్సవము నెఱపడము. సింహాసన
మలంకరింపుము.

రాము—చిత్తము. (సింహాసనమునఁ గూర్చుండును.)

సశి—(కరీటముఁ జేతఁదీసింపి)

గీ॥ రామ ! రాజ్యాదిభోగాభి ! రాముఁడెవయు
యశఃలితానందకీర్తిఁ జం ! ద్దార్కమునను
గలిగి, సత్పుత్ర పౌత్రుల ! నెలమఁగాంచి
రాజ్యమేలుము, దశరథ ! రాజతనయ ! ॥

(కరీటమునెత్తినఁబెట్టి స్వస్తిఁ జెప్పును)

మంగళము.

అనుబంధములు.

:0:

1 దేవతలపార్థన—కళ్యాణి, ఆది.

శ్రీరహాప్రదయలోలా—నీరజోద్భవ సురపాలా - శుభకరీలా - కలుష
విహారా - రిపుహరా॥శ్రీ॥

నిఃసుఖినశచరణా జయజయ సురహిణ కరుణా - నిఖిలభోషణా - భయ
దానక కలహరణా వారిధిశయనా - అరుణాన్యమా అభయమొసగుచు॥శ్రీ॥

2 విష్ణు—బ్యాన్, శ్రీశ్రీగీతి.

శుభముగలుగు ససురులనిక సడచెదవెళిమానుడీ - చనుడి చనుడి దేవత
లెల్లరు సవనివన చిరులై వెలుయు - దునిమెనన్ దనుకలము వెలుడు॥ శు॥

3 దశరథుడు—సారంగి, కరుణంబు.

ఓరాజముపి నర్వ - శ్రీరామునిరాధాము నారాము నొగడియ విడిగలస
మునుగోర॥ నో॥

మనలేరురాముబాసి బుధవిరుత హాదదురిక - ప్రాంతోష్ఠిపన్ గృహగ -
కనుకనెడగానక॥ నో॥

4 విశ్వమిశ్రుడు—బ్యాన్, చతురశ్రీ.

జైరమాశో హాస్యమా - అన్యతంబె చోద్యమా - గంపగ నడపగ -
దగు మాతోవాదమా - అడిగిన పాసగద సని విశిఖరికయు నిపు -డిల
లన్మ్రేమము నుపవగ దగునొక॥ జొ॥

5 తాట—బ్యాన్, చతురశ్రీ

నానసముననిగా - సంచరింప నన్నెవరని తలచితో - మీమున॥ నా॥

త్యాగిశోనా - దానగానా - పోరినపా రొక్కనినినా - రాకడవేలా
మువ్వరినోలిన్ బట్టి హరించెద చూపడిదేవన॥ నా॥

6 దశరథుడు—బ్యాన్, దాదరా

కనుగీతిగాత్పెహ-నాస్వాంతమందునావిచారమావిషాదమానిచందమెల్లహో॥
ముద్దులీయుమా మోముజూపుమా - విలాసవతీ మన్నింపు మకరా॥ క॥

7 కైక—బ్యాన్, చతురశ్రీ.

చాలును చాలునుపరిహాసములిక సవలబొమ్ము పామ్మా యిక॥ చా॥
నేన్మృందు మందమత్తిత్తిన్ - యిపుడెటింగితిని నీతిన్ ఇంక చాలు - నీసాలు
సంకీర్తాలు॥ చా॥

8 నీత—హిందూస్థానీ, చతురశ్ర.

మాచవతిన్ పతియే గాఢైవంబున నామనవిని విని బాగ్ధిరింతున్ - ఓదశరథ
నరసుక నీతారామా మహాభాగా॥ మా॥ నాథా నాథా నీవాస్వల్యం-
బేపాగంగా నురిపింపుమనీ పాదాబ్జములె బూరింతున్ - గయనమా -
దానచక్రంనా॥ మా॥

9 శ్రీరాముడు—మోహన, కరుణ.

లేలమ్మ చాచకలు - లలితాపరి వెంబలము ఈలీల బెంగునడనేలా నుగు
ణశీలా॥ లే॥
ఆ మోహనావ్యములందున గా - నడలి పోయెనని నుగించు జెప్పి
తిని - దుఃఖంబుతో - నీత - ధనశీలా - విఖ్యాత - నుగుణంబు - శుభ
చరిత - వెంబలము॥ లే॥

10 భగవంతుడు—సింధు, చాపుతాళము.

ప॥ ఈరావ్యము నానెత్తివచ్చునా - మునద్రోహ మొనరించినాపునీ!
అ॥ ప॥ కైయూ! గాత్రీ: కలనాశలి: మేపనిచి ఈరావ్య రమణిధనము
గొనుమని నోజులూడెనె నుపచన్॥
పాకి॥ హాసల సద్గుణమూర్తి పర్యటోకంబున గ్రీ వశ్యముని మునిగా నింప
చాలిత రామమూర్తి.
ఆ మహామహాలిచాన - సేవలంబున నా - రామునిగోడేలోకము చావీ
సేవేలునును॥

11 భరతుడు—బ్యాగ్, శ్రీశ్రీ.

శుభము శుభము మనమల గెను జన్మము పుష్కలము కయము కయము
పాదుకలెంతయు గుణవనదినెన్ ముదమునన్ - వెడలెనన్ శలవోపకము
రఘునరా॥ శు॥

12 మారీచుడు—బ్యాగ్, ఆది.

ఇదిశగడు రావణా - నాపలుకలు విససుఖంబు నొదవునూ - దురిత॥ చిది॥
నిఖిలలోక మాతను గుణవతి నీత నీవిధిగ మూర్తన జెఱగొన॥ నిది॥
జనకకు టంముని పడతినుమా - దనజ విరాముండేశు సుమా - విషువుము-
చనుమింకన్ దురితగిత్తి నడగకన్ - దురితమా - విరసమా - మరణమా॥నిది॥

13 నీత—సురట, తితాల్.

మనదబలగెద కనుంగొనన్ - శకులీను బంగారు మృగంబును గనంగలు
గుటే జన్మకు ఫలమా॥ మ॥

కనివిసమెప్పుడీ లోకముననా - హరిణములుల నద్భుతంబు గొలుపన్ స్వర్ణ
తగిలేని మీరరిగిపట్టుడీ - కృపానిలయ చలమొకేల|| ప||

14 రాముడు—కాఫీ, తిత్తాల్.

శడయక నిపుడేగువాడ|| త|| ఓనతి మత్స్యగ్రామతీ సునానతి|| శ||
పలువిధముల సనుగో - రనలయున కనుగొను మరగడియన్ హరిణమునే
గొనిచనుడెంతును - యెప్పుడొకకోరిక గోరక గోరితి విదేవానా ప్రియమొస
గెదన్ - వెనజూడుమా||త||

15 లక్ష్మణుడు—హింః శోః చతురశ్ర.

ఆమ్మగిముదరి కరుగికు మదగ్గి|| నీవా||
యెన్నడిట్టిపే ణము సరయము కి - ల్పితముడేసె ధృవంబిది ననుజులు|| నా||
మీసమయ్యెడిని పోవలదో భాస్కరగణ లేశా యునిసదాదై - త్యాధములె
ప్పడు దిరిగెద రరుగి|| డా||

16 రాముడు—శంకరాధరణము, చతురశ్ర.

యెల్లెడను వినుము కనుము యును|| శ||
దాని నడచెదను దైత్యుల గెడిపెద|| వె||
హరిణమునిదె కనునడిచెత్తురు - సతీమణి మనమలర|| షె||
రింబులు గలుగన్ కుగంబెలులైన - ధియంకరాకృతి నహింపనా సహింతునా -
వారి - లగుంపనా|| షె||

17 సీత—పోని—చతురశ్ర.

హా హృదయేశ్వరా - నకా భాసితివా|| హా||
అడవి నొకండ్లవై యాపద నొందితివా? యరుగుము మఱుగి
నాపతికే - దోగిలిగె కష్టము|| హా||

18 లక్ష్మణుడు—కాఫీ, చతురశ్ర.

మహితదేవదేవులారా|| మ|| కృపాపూర్ణులగు మహాత్ములారా ఓనయాభు
లారా|| మ||
భయన మహాటవి నొంటిజేసి చనుచుంటిగాన బోవుక్షీరై|| మ||
అనాధరతొడత్తులైన మీరనాధ సత్కృతసరయుచుండుడీ - లోకమేలుదు
చుగా - సర్వమును - మోకెగోచరముగా - జూనకిని మీస్వాధీనముజేసి -
నేనరుగుచుంటి గరుణ నెటు లరసెదరొ|| మ||

19 సీత—మధ్యమావతి, చతురశ్ర.

పలుగాకిపనులునేయకుమ - పాపంబని మది నెంచుమా తులున|| ప||
సచ్చరిత్రితా సాధ్వలతో నీ - సరణినొనర్పన్ జనందగదు|| ప||

సాధ్యులనియ్యజేసిన నేల సహస్రములగు దుర్మదాధమా వడిననుమ!! ప॥
రామచంద్రు డేతెంచిన నినుమాయించును కాల్కొలదిగ పఱుగిడుము॥ ప

20 రాముడు—అనందశైరవి, చతురశ్రీ.

సురిలారా! మునులారా! సతి, సాధుసుశీలను సీతను గనుగొనినారా॥ సు॥
అడవుల వనముల గిరిగుహలందు - అవనిజజాడం గనిన జెప్పుడి॥ సు॥
శరులారా! గిరులారా! వెతల్లెవి యోగిపుబాధచేత మనజాలక - నా-
స్మియనతి - గుణవతి - రఘుకులజనినతి - కనుగొనినారా - మీర్జిత -
అడలుచునేయెడ నిడుములు గుడుచుచు - నుండెనొచ్చెపుడి - యొట్టునుడి॥ సు॥

21 లక్ష్మణుడు—బ్యాగ్, త్రిశ్రీగతి.

శైలసే - శైలసే - శులువతనము - కెడపెదనిలురాకుమతి॥ శై॥
దశరథసుతులనగ దుర్బలులటంచు నెంచితో॥ శై॥ [పేర్]
ఓరాబ్యాంధకార గర్వచిత్తా - మోహంధకార మత్తచిత్తా [మిశ్రీ]
చూడుమా - శరవన్నీచే - నిను హత మొనరింతురా - కనరా॥ శై॥

22 ఆంజనేయుడు—జంఘూకీ, చతురశ్రీ.

రామ రామ - సీతారామా - రామ శ్రీరామా॥ రా॥
సాగరంబు దాటనుంటి శుభము లొసగుమా॥ రా॥
దాసహాష - పుణ్యపురుష - సత్యభాషణ - నీకృపావలో కనమున
నాకుమోరామా॥ రా॥

23 లక్ష్మణుడు—హంసస్వని, ఆది.

ప॥ చీ! చీ! వెన్నె - యక నిలుమా॥
అ॥ ప॥ మగికిది - గిరిగిన - శైగవన - రకనిక॥ చీ॥
మునిగణంబులను - సనిమిపాదులను
దునిమిన నీపొగ - రణగింతునికక
దనుజలోకమిపుడే - దహించెడక
క్షణమున ననిమొన - కనుగొను కుకిలుడ॥ చీ

24 ఇంద్రజిత్తు—కాశీ—చతురశ్రీ, ఏకతాళం.

చాల్! చాల్! పరుగిడరా!
సమరతలమునను - స్వర్గముజూడక॥ చా॥
అడవుల నాకల - ములు దివి బ్రతికెడి
స్వర్గండుపునధ - మాధముండవు
శడయక వచ్చిన - దారినిబోవక
కల్లన నిలిచిన - కడతేర్చెదనిద॥ చా॥

25 రాముడు—హిందుసానితోడి—చతురశ్ర, ఏకతాళం

ప॥ ఓయనుజా - అనురభిజౌజా !

అ॥ ప॥ అఖిలలోకపవిత్రా - హా సుమిత్రా సుపుత్రా !

చ॥ హాసుకుమారా - రణజితవీరా - వీరగభీరా - మూర్ఖిల్లితౌరా॥ ఓ॥
యినకులచంద్రా ! సద్గుణసాంద్రా ! ననుజ సితేంద్రా !
మనుజదేవేంద్రా !॥ ఓ॥

26 రాముడు—కాఫీ, త్రిపుట.

రాము—ఎంతయు శుభముల నిమిషా - కిచ్చుచున్న యట్టి నిన్నెంతయు సుతి -
యించిననే - మిచ్చినదని యింతునే॥ నె॥

అంజ— దేవభవచ్చరణరా - జీనములకు దాసుడక
దేవరకార్యము లొనర్చు - శ్రీవిధి నాకెప్పుడు॥ దే॥

రాము—దైత్యకలా నీకభిదా - తమ్ముగొట్టిపోషితా
నిశ్శోనయమాకారా - నీచేశల నల్పమా॥ నె॥

అంజ— రామ! గుణ, స్తోమ! పరం, ధామ! ఘన - శ్యామ! శ్రీ
రామా జగదభిరామా - రామ రాక్షసవిరామ!॥ రా॥

27 రావణుడు—బ్యాగ్, తితాల్.

నాదైత్యమునూ నాసాహసమున్ - నారణకాశలమున్ - లోకంగెంతయు
సల్పలముగా గూపుమాపజేయునుగా॥ నా॥

హరిహరాదులను - సురనరులనైనను - రణమునందుకొ మనమొకటా॥ నా॥

28 రాముడు—బ్యాగ్, చతురశ్ర.

ఓయధముడ! యిటు - లేని వదర నన్నెవడని కలచితివో - నీమది॥ నో॥

దానవవంశ - ధ్వంసునితోనా - శ్రీనగా నాయువు సరిగా - నాకవిరోధి!
యీదాశరథి చాపమునంబలి యయ్యెద వినుగో॥ నో॥

29 భరతవాక్యము—బ్యాగ్, చతురశ్ర.

నిగమ వినుశచరితా మంగళమగు॥ విశ్వజనానందిత సమోనమః॥ ని॥

త్రిభువనబరిపు రావణ దశవద - నములను ద్రుంచి జగన్నతాగించితివి-
సురల నరులనతి - శోభితేసితి - నహహ భువనములు మునిచితివయ్యా
కౌసలేయసుత విశ్రుత చరితా॥ ని॥

సంపూర్ణము.

ఆంధ్రీ నాటకములు.

శ్రీరామోద్యోగము	0	8
శ్రీరామవిజయము	0	8
శ్రీరామాశ్వమేధము	0	12
శ్రీకృష్ణతులాభారము	0	12
కనక తార	0	12
శ్రీనివాస కల్యాణము	0	8
లంకాదహనము	0	10
పాదుకా పట్టాభిషేకం	0	12
శతకంఠ రామాయణం	0	12
వేశ్యా మధురం పా 1	1	0
డిటో పా 2	0	12
డిటో పా 3	0	8
వేశ్యాహిత బోధిని	1	0
చతుర చంద్రహాస	0	8
ఆంధ్రీపతాకము	0	12
చాృపదీ పరిణయము	0	12
సంగీత సారంగధర	0	12
ఉపాపరిణయము	0	8
విజయబాబ్బిలి	0	12
సంగీత శశిశేఖ	0	12
సావిత్రి	0	12
జయంత జయపాలం	0	8
వైదర్భీవిలాసము	0	12
ప్రేమిలార్జునీయము.	0	6
హనుమద్రామ సంగ్రామం	0	10
శమంత పంచకము	0	8
సుశీల నాటకము	0	8
పీష్వానారాయణరావు	0	8
సతీతులసి	1	0
రసపుత్రీవిజయం	0	12

వలయువాడు :—

ఆంధ్రీ నాటకములు.

హస్తినాపురము	0	12
పాండవాజ్ఞాతవాసం	0	8
ప్రతాపసింహ కో॥ చి॥	1	0
మంగతాయి కా॥ బ్ర॥	1	0
శంబుకవధ త్రి॥ రా॥	0	12
కురుక్షేత్ర సంగ్రామం	1	0
తపతీ సంవరణం కా॥ కొం॥	1	0
సంపూర్ణ భారతం పిం॥ స॥	1	4
సుమతీదేవి బ॥ కో॥	0	12
అర్జున ప్రతిజ్ఞ ప్ర॥ వేం॥	0	12
భీమ ప్రతిజ్ఞ క॥ కో॥	0	12
ద్రోణ ప్రతిజ్ఞ జొ॥ మృ॥	0	12
అనసూయ శో॥ గం॥	0	12
రసపుత్రకదనము కొం॥ ల॥	1	0
ప్రభావతీ ప్రద్యుమ్నం హో॥		
వేం॥	1	0
సతీ సంయుక్త బా॥ వేం॥	1	0
సువర్ణపాత్ర రా॥ నా॥	1	0
సంస్కరిణి డా॥ పుం॥	1	0
రుక్మిణీ పరిణయం గం॥ నీ॥	1	0
మాళవిక ము॥ చం॥	0	12
కనకతార డిటో	0	12
భక్తకుమారము త్యా॥ వేం॥	0	12
ససేమర డిటో	0	12
శ్రీరామ నిర్వాణం బా॥ శి॥	0	8
బుడనాటకము	0	8
తారాబాయి దే॥ తి॥	0	12
మారుతివిజయం కొ॥ పుం॥	0	12
వరవిక్రయం అ॥ నా॥	1	0
కృష్ణసంజయ రాయబారం పె॥పి॥	0	12

కురుకూరి సుబ్బారావు,

సరస్వతీ బుక్ డిపో, బెజనాడ.

అంధ్ర గానములు.

బాంధ్యదానవిమోచనము	0	12
వింహానంద పం॥ శీ॥	1	0
గామరావణ సంగ్రామం ప॥య॥1	0	0
చంద్రహాస అ॥ వీ॥	0	8
వింహ సాయకము అ॥ అ॥	0	8
వృద్ధవివాహం గో॥ వే॥	0	12
రాధాకృష్ణ లీల కం॥ వే॥	0	12
శ్రీమతీదేవి శ్రీ॥ త్రి॥	1	0
చంద్రమాధవ పం॥ సు॥	0	12
సంపూర్ణ రామాయణం మ॥గో॥	1	0
సీతారామ వియోగము	0	12
మాలతీమధుకరం బ॥ సా॥	1	0
సీమంతిని ము॥ చం॥	0	12
చంద్రగంగుల కొ॥ సూ॥	0	8
వైభవంతీ విలాసం మ॥శే॥	0	12
చంద్రావళి వ॥ ప॥	1	0
చంద్రావళి ప॥ వీ॥	1	0
బుద్ధమతీవిలాసం ద్రో॥	0	12
ఘోరకలి గ॥ సు॥	0	12
సంగీతవిష్ణులీల మ॥ శ్రీ॥	1	0
సంగీత సావిత్రి	1	0
పురూరవశ్యక్రీడ రాం॥బై॥	1	0
సీతాకల్యాణం బ॥ నీ॥	0	8
ఉత్తరరామచరితం పం॥ సూ॥	0	12
సంగీతవశ్యక్రీడ	0	12
హరివిలాపము జో॥మృ॥	0	12
చంద్రావళి ద్రో॥	0	12
వే॥	0	12

గీ నాటకములు.

రాణా ప్రతాప	1	0
శివైక్యపు నవలలు.		
ప్రతిజ్ఞా పాలనము	1	8
జయప జయములు	1	8
భూతగృహము పా1	1	8
భూతగృహము పా2	1	8
మరకత మంజూష	1	8
రహస్య గోపనము	1	8
మాయావి	1	8
మనోరమ	1	8
మాయావిని	0	12
లక్ష్మీ రూపాలులు	0	12
జనస్మృత రహస్యము	1	8
సమాస ప్రతిభ	1	8
ఘోరకలి	1	0
గజదొంగ	0	12
బంగారు బరిణె పా1	1	0
బంగారు బరిణె పా2	1	0
కాలసర్పము	1	0
పాతాళ గృహము	1	0
నమంధర	1	0
వేటికాంతర శవము	1	0
నలపులరాణి	1	0
హంతకుడెవరు	0	8
హత్యా విచారము	0	6
దొంగరాముడు	0	12
బుగ్గిరాముడు	0	8
ఱిగ్గిరాముడు	0	8
బలేరాముడు	0	8
సివేనా	0	12

మలయవాసము.

నాటకములు.

సంస్కృతి బుక్ డిపో, బెజవాడ.